

ТЪЛКУВАНЕ НА СЪНИЩАТА

Пиер Дако

ПЕТ ГОДИНИ В ПАРАЛЕЛНИЯ СВЯТ

Ако поставим един до друг сънищата на петдесетгодишен човек и изчислим времетраенето им, ще установим, че той е сънувал в продължение на пет години. Пет години! Ще рече, около 1800 дни или 45,000 часа...

Цели пет години от живота си е живял в друга вселена, в коренно различен от всекидневието свят. Виждал е хора, места, предмети, животни, които за него са били действителни. Нещо повече - прекарал е тези пет нощни години напълно владен в себе си и така е открил вътрешните си сили. Впрочем често се е озовавал и пред откритата към всемира врата.

Този дълъг нощен живот протича извън времето и пространството. И все пак сънуващият действа - той лети, рее се, плува, дирижира оркестри, носи се в небето напълно естествено и усеща всичко това като истинско. Пътува във времето - връща се към детството си или към местата на детството си. Мъртвите възкръсват и му говорят. Около него се разнасят гласове, понякога му се явяват кошмари.

Съществува следователно нещо като втори свят, паралелен на дневния. Често обаче, когато се събудим, сънищата, колкото и да са били ярки, завинаги се изличават от паметта ни или поне така ни се струва. Къде са отишли?

Още малко статистика: ние спим през около една трета от съществуването си и една четвърт от това време е населено със съновидения.

Сънят е личното ни приключение

Нищо не е по-лично от съня. Той е съкровен акт, в него сме напълно разголени. Дълбоко скритото у нас излиза на повърхността. Не можем да контролираме този процес - сънят не е наше дело. Нямаме заслуга за него и не носим никаква отговорност нито когато е прекрасен, нито когато е ужасяващ. Сънят ни увеличава своите пътища, които следваме, без да се противим.

И все пак не е ли той плод на наша тайна инициатива, не сме ли най-откровени, когато сънуваме?

Истината за нас ни се явява в сенките на нощта. А със зората възкръсват представленията, постановките, привидното, социалната игра, неискреното поведение. Тогава загърбваме простотата на битието. Затова е толкова важно да не скъсваме със сънищата и да се опитаме да открием какво означават.

Лъжа или истина?

Вярно ли е, че сънищата лъжат? Никой в наше време не споделя това мнение. Някои от тях сякаш нищо не означават, но повечето, точно обратното, трябва да бъдат приемани на сериозно поне защото ги приемаме тъкмо така, докато спим! А и защото не е зле да си кажем, че *всичко*, което вършим, има значение и че *всичко*, сторено от нас, отговаря на някаква *потребност*. Иначе не бихме го сторили. Няма сън, който да не означава нещо. Сънищата изразяват (или издават) погребаните ни желания, скритите ни трудности; те обобщават преживяното и предизвестяват бъдещето на базата на сегашното ни поведение.

Сънят често има огромно значение, защото ни показва какви сме *наистина* и какви можем да бъдем, ако опознаем неизползваните си измерения.

Кажете ми какво сънувах...

Сънищата винаги са очаровали хората. Затова открай време всеки от нас търси евентуалния смисъл на тяхната странна вселена.

Какво означават тези често пъти ярки образи, запълващи съзнанието като нагорещен восък? И какво може да изразяват съновидения, усещани като „предупреждения“ или „пророчества“?

Как функционират тайнствените зони на личността, които нощем ни изпращат послания, а зазори ли се, отново потъват в сянката си?

Ето един пример за изумителен сън, който тук само ще предам. Тълкуването оставям за по-нататък.

- Намирах се на някакво възвишение, откъдето виждах прекрасна вълниста долина. Това беше райската градина. Забелязах безброй овоцни дървета, обсипани с цвят и зрели плодове. Имаше много ябълки и розови храсти. Долината бе покрита със сочна трева; навсякъде пасяха бели крави. На места групи от хора бавно танцуваха тритактов танц, нещо като забавен, извънвременен валс. Беше фантастично... Чувах музиката съвършено ясно - тя извираше отвсякъде. Бе началото на една от кантатите на Бах: „Wie schon leuchtet der Morgenster“^[1]. Хората се държаха за ръце и ми правеха знаци. Чувствах се безкрайно щастлив. Мисля, че бих дал остатък от живота си за един час такова небивало щастие.

След това от хоризонта зад мен долетяха три реактивни самолета - възхитителни вретена с къси криле. Изведнъж се озовах в средния, а другите два ме оградиха като страните на триъгълник. Самолетите се движеха много бавно, спокойно, мощта им оставаше скрита. Летяха в пълна тишина на няколко метра от земята. Всичко полека преминаваше пред очите ми-тревата, дърветата, хората... Музиката продължаваше да свири... Никога няма да забравя този сън, който ми вдъхна енергия и радост, каквито не си бях представял...

Четем горния текст без особени емоции. Той принадлежи на друг. Но какви ли са били усещанията на сънуващия, когато е изживявал *наистина* и в цялата му дълбочина прекрасния си сън? Бягство в нереалното, ще кажете. Ни най-малко. Очевидно е, че „нещо“ у него е породило съня, нещо, което е работело в дълбините на съществуването му. Ще поговорим за това, както вече казах, по-нататък.

Сънят силно бе поразил човека и той съвсем естествено искаше да узнае смисъла му... Много сънища впрочем са достатъчно въздействащи, за да се почувстваме длъжни да ги разкажем някому, дори ако значението им остава неразкрито.

Изследванията върху сънищата, опитите да им се намери обяснение-доведоха до появата на многобройни „съновници“, но и породиха психологията на дълбинното, развита от авторитетни учени, чийто списък е твърде дълъг и от които ще споменем само две възлови фигури - Фройд и Юнг.

Днес няма информиран човек, който да отрича значението на съня. Всички ние знаем, че той привлича вниманието ни - стига да се вгледаме в него - върху вътрешните ни трудности, и сериозните, и преходните. Цял легион са сънищата, в които човек се разхожда гол или загубва багажа си, или изпуска влака... Някои от тях неуморно се повтарят през годините, понякога цял живот! Защо? Какво означава този единствен рефрен? С какво е толкова важно посланието му, та така неотстъпно ни преследва?

От Сената до психоанализата

Дълъг е пътят на съня през вековете. Той минава през античния Рим, където впечатляващите съновидения са били разглеждани от Сената, Отклонява се към свещениците и магьосниците, които са ги тълкували по свой начин, и достига до Декарт, въвел съня в империята на науката!

И все пак днес, както и преди, по-простоватите хора вярват, че сънищата им предават послания от отвъдното, съобщения от починали близки. Според някои примитивни

схващания сънищата са ни донесени от душата, която се отделя от тялото, докато спим, и отива да разговаря с душите на мъртвите.

Според други твърдения сънят се дължи единствено на физиологични причини - затруднено храносмилане, сърдечни неразположения, болки, или пък бива предизвикан от нещо преживяно през деня, от външен шум и т. н.

Да цитираме и Бергсон, за когото сънят е пряката връзка между усещането и паметта, и да се обърнем към съвременната психоанализа. Първите психоаналитици започнали да изслушват сънищата, разказвани им от пациентите. Можем да си представим до каква степен са били поразени от този бурен цъфтеж на несъзнаваното! Още повече, че пациентите като че ли му придавали огромно значение. Така психоаналитиците се озовали в лабиринтите на несъзнаваното, в огромните му пещери, където хората внезапно ставали хиляди пъти „по-обширни“, „по-грандиозни“, отколкото във всекидневието...

Защото освен привидно баналните сънища имало и „големи съновидения“. Те били като нощни облаци със своите архаични, универсални, митични, цветни, диaboлични, вълшебни и често незабравими образи, преминаващи през пространството и времето вплетени един в друг като нишките на една и съща тъкан...

Така тълкуването на сънищата се превърнало не само във важна част от психологията на дълбинното, но и самият сън влязъл в историята на човешката мисъл.

Съновниците

Редно е да поговорим за тях, тъй като голям брой хора се допитват до този вид ръководства. Трябва ли да ги отхвърлим е презрение, или да допуснем, че са относително приемливи? Всичко зависи, разбира се, от начина на съставянето им и от подхода на авторите към символите, появяващи се в сънищата. Притежавам един доста съвременен съновник, в който чета: „падане на *зъби* - знак за болест или смърт“.

Ясно е как би се почувствал човек, прочел подобно „тълкуване“, след като наистина е сънувал, че му падат зъбите. А това е извънредно разпространен сън, който вероятно се явява в една нощ на десетки милиони души само на един континент! Защо тогава този континент досега не се е обезлюдил?

Така че всяко „тълкуване“ от такъв род направо буди смях. На какво всъщност се опират авторите му, за да го направят? Дали пък просто не са си го измислили? Не са. Но са опростили общата символика на *зъбите* до степен, при която сънят губи истинския си смисъл.

Ще видим това по-нататък.

Тук ще кажем само, че в цитирания съновник идеята за „смъртта“ се свързва по най-елементарен начин с идеята за „падналите зъби“. (Това впрочем съответства на едно все още разпространено народно вярване.) Простичкият читател веднага ще си помисли за физическата смърт, което е нелепо. Преводът на всеки символ трябва да се опира на психологията. Падането на зъбите насън е символ на „кастрация“, тоест на принижаване на личността (страхове, тревожност, чувство за малоценност, страх от неуспеха и т. н.). Което е разбираемо, след като знаем, че здравите зъби са знак за мощ (да си спомним за акробатите, които висят на зъбите си!).

И на това ще се върнем.

Да отречем ли всички съновници?

Обикновеният съновник не върши работа. Но речникът на символите в различните цивилизации и през различните векове е друго нещо.

Добрият речник на символите предлага богата гама от нюанси; един и същ символ „се

разклонява" в многобройни значения. Ще видим по-нататък, че нито един символ не притежава веднъж завинаги фиксиран смисъл, приложим към всеки отделен случай. Представете си, че някой каже: „Сънувах освирепял кон." Какво би могло да означава това? Само по себе си - нищо, защото всичко зависи от „контекста". Здрав ли е човекът, или е болен? Интроверт ли е или екстровеверт? Какви са му социалните, културните, семейните, психологическите „мерки"?...

За какво служат сънищата?

Сънищата са абсолютно необходими за душевното и психологичното равновесие. Те са не по-малко важни от храненето и спането. Представяват нещо като жirosкоп, като прът за балансиране, който ни задържа върху опънатото въже на равновесието. Отсъствието на сънища може да доведе до афективни и умствени смущения, до недостиг на животински белтъчини с всичките им драматични последици.

Сънят е нещо като психологическо дишане. Той е преди всичко друго „отдушник" на много от поривите, които потискаме през деня. Помага ни да се освободим от грижите, от враждебността, от злобата, от надеждите, претенциите, желанията. И главно - изтиква на повърхността вътрешните ни трудности, като често ни сочи как да ги преодолеем. Всичко това е дело на един огромен компютър - нашето несъзнавано.

Тайният ни разузнавач

Сънят е също нашият таен и най-ценен разузнавач. Той е образът на пълната ни самота. В съня ние общуваме със себе си без никаква възможност за хитруване. Нищо друго не съществува извън нас. И повечето лица, които ни се присънват, често са просто други аспекти на личността ни. Ясно е при това положение колко е важно да декодираме радиограмите на нашия разузнавач, за да ги разберем и да извлечем полза от тях.

Равносметка на афективния живот

Има сънища, които ни разкриват колко сме недоволни - понякога несъзнателно - от живота си. В други прозира нашата враждебност, дори омразата ни към себе си.

Но сънят изпълнява функцията и на *компенсаторен* механизъм. Той противодейства на носталгията, на съжаленията, на безсилието. Нощите изобилстват от сънища, в които човек лети във въздуха с поразителна лекота или се проявява като непобедим воин, или пък, ако през деня робува на своите принципи и на мнимата си добродетел, се превръща в „плейбой", заобиколен от красиви жени и не по-малко прекрасни автомобили! Колко ли хора са обект на безкрайна любов насън!

Понякога обаче картината рязко се изменя. Тогава човек бива разоряван, осмиван, обругаван, унижаван, изоставян; проваля се във всяко начинание, свършва в затвора, изпуска всички влакове на света, разпилява багажа си по огромни, отчайващо пусти перони...

Ето така сънищата показват, че повечето хора изобщо не са това, за което се мислят...

Нощен дневник

Човек доста рядко си спомня изцяло съня си (с изключение на „големите съновидения", за които ще стане дума по-нататък). Но често се събужда поразен от една или друга негова част. Истината е, че всеки от нас, дори и да не си дава сметка за това, сънува не по-малко от час или два на нощ! Ако си дадем труд да изчислим, ще видим, че сборът от сънищата ни би изпълнил един дебел том. Нека само си представим какво огромно количество умствен материал *никога* не докосва съзнанието ни и какви неподозирани възможности на мозъка остават неизползваеми през дневния ни живот.

Можем все пак да си припомним голяма част от сънищата си, ако ги запишем веднага щом отворим очи (или ако ги разкажем пред магнетофон). Според Фройд забравянето на съня се дължи на *изтласкването* му. Това означава, че след като се събуди, човешкото същество

изтласква в несъзнаваното тревожните елементи от живота, разкрити му от съня.

Едно отлично средство да запомним сънищата си е да си кажем (когато си легнем), че ще сънуваме. То е все едно, че сме вкарали щепсел в контакта и по този начин сме създали допълнителни „електрически връзки“ между невроните си.

Така че, след като всеки от нас изживява няколко години от живота си в сънища, носители на важни послания, не си ли струва да се поспре на тях?

II

МОЖЕМ ЛИ ДА ТЪЛКУВАМЕ СОБСТВЕНИТЕ СИ СЪНИЩА?

По принцип всеки е способен да разтълкува доста правилно сънищата си. Но на практика непрофесионалистът бързо се сблъсква с някои трудности, които ще се опитам да изложа.

•Четири главни условия за тълкуване

-*Първото условие* е да отделим на сънищата си вниманието, което заслужават! Както в дневния живот понякога прекосяваме възхитителни пейзажи, без дори да ги забележим, така можем да подминем сънища, които при правилно тълкуване и осмисляне биха променили живота ни.

-*Второто условие* е да познаваме възможно най-добре „езика“ на съня. Той е винаги символичен (макар понякога да не изглежда такъв), затова трябва да знаем какво означава един или друг символ. Доказано е: сънят никога не прибъгва до „бинарно“ изобразяване на действителността (ще разгледаме този термин след малко). Въпреки това всеки сън притежава голяма вътрешна логика и свързаност. Така че налага се да се задоволим с използваните от съня символи и да направим всичко възможно, за а ги разгадаем. Съгласен съм с вас - жалко е, че сънят ни съобщава нещо на очевидно тайнствен език, но какво да се прави? Защо трябва наистина някой да сънува, че се е заплел в съдържанието на изкормения си куфар на булеварда или че се разхожда по дрипи и е станал за посмешище? *Нямаше* ли да е по-просто да се види насън като човек с чувство за малоценност, който се бои да не се провали или просто има не особено ласкаво мнение за себе си?

Разбираемо е, че такъв ясен сън не може да съществува; как да „се обрисова“ чувството за малоценност или страхът от провал? Нали това са абстрактни усещания, единствено преводими чрез знаци, образи и символи?

Все едно. Нека повторим - много е трудно да се разтълкува *докрай* един символ. За тази цел човек трябва да е едновременно психоаналитик, да познава историята на религиите, да е специалист по митовете и да е наясно с всеобщите и частни символи... Изключително рядко се случва едно-единствено същество да притежава такава камара от знания. Затова ще трябва да попростим нещата...

- *Третото условие* е да си кажем и пак да си кажем, че *всеки* сън е отправен от нас към нас. Че не засяга никого друго освен нас. Сънят е състояние на тотална самота. Трябва да бъдем убедени, че *не бива никога да го приемаме буквално*. Достатъчно е да си спомним многобройните сънища, в които човек убива родител или приятел, изоставя детето си, в които жената е бременна или присъства на смъртта на близко същество (или смятано за близко!...). Сънят описва онова, което става дълбоко в личността на сънуващия и засяга само него. Нищо повече. Но изпълнението на това трето условие се сблъсква с някои трудности - ще видим какви. .

- *Четвъртото условие* е да знаем, че истинската ни същност почти никога не е такава, каквато ни се струва. Че в несъзнаваното ни кръжат „комплекси“ - нормални или не - като спътници около планета; че върху някои от тях са положени предпазни плочи, а в най-дълбокото блуждаят безброй изтласквания!

Именно за да възвърнат на личността нейната автентичност, съществуват психоанализата... и анализът на сънищата.

•От тези четири условия следва, че за да тълкуваме сънищата си сами, е необходимо да знаем:

а) какви сме;

б) какво търсим.

Ако даден индивид е подчинил личността си на поведение, което му дава илюзията за сила, интелигентност и себепознание, той рискува да премине покрай някой значим сън, без да го забележи. Защо? Защото отказва (поради неосъзнат страх) да постави под въпрос и най-дребното нещо, което го засяга лично. Защото се плъзга по повърхността на нещата.

Да си представим човек, за когото е жизнено важно „да е винаги прав“ (или „никога да не греши“). Но ето, появява се сън, който му подшушва, че подобна нагласа прикрива инфантилност и страхове, пренесени в чист вид от детството му. Почти сигурно е, че този човек няма да насочи погледа си към съня, а където и да е другаде. С риск да издигне още няколко защитни стени около и без това зазиданата си личност.

„Бинарните“ личности

Те изобилстват в западната цивилизация. „Бинарната“ личност прилича на махало на часовник, което обявява, че истината се намира единствено в двата края на собствения му мах, и отрича съществуването на безкрайната гама от точки, разположени по средата. За „бинарната“ личност всичко е бяло или черно. Вярно или невярно. Другият е прав или не е. Всичко е „да“ или „не“. Този род индивиди отказват да приемат наличието на огромен брой сиви оттенъци. Не разбират, че за всяко нещо всеки е прав или крив в зависимост от критерия. Превръщат живота в низ от дребни „абсолютни истини“, закостенели и сухи, съвършено стереотипни, а според тях -неопровержими. Схващат реката като съществуваща само при извора и делтата ѝ, без да се замислят, че тя дълго тече и лъкатуши през безчет пейзажи. Ясно е, че такива личности не биха съумели сами да разтълкуват един сън, който винаги следва криволиците на живота... и на неговите истини. Те страдат от афективно блокиране, характерно с това, че удавя всяка интелигентност в абсурда на „бинарното“ поведение. Нещата стават още по-лоши, когато подобни хора се заловят да „четат морал“ - това е добро, онова е лошо; това се прави, онова не се прави; те или безусловно приемат, или категорично отхвърлят. Как биха могли тогава да „се вслушат“ в сънищата си, които никога не са „бинарни“, а се нагаждат към колебанията, свойствени на всяка човешка личност?

Как действа специалистът?

Тази част е включена само за пример. Целта ѝ е да обясни един от начините за тълкуване на сънища.

Специалистът - психоаналитикът например - е в най-изгодна позиция поради две причини: той познава (доколкото изобщо е възможно!) механизмите на човешкото несъзнавано (като се започне от собственото му). Освен това дълго е изучавал езика на символите и е работил с него.

Психоаналитикът обаче *никога* не може незабавно да разтълкува" даден сън. Необходимо е преди това да потърси заедно с пациента си най-добрия път, по който да премине, за да „изтръгне“ от съня възможно най-много.

Става дума на първо място да се извърши *асоцииране* на базата на съня или яа някои части от него.

В какво се състои асоциирането?

Само по себе си то е много просто. Човек пуска мисълта си свободно да „се върти“ около един елемент от съня - дума, образ, ситуация, - усещан като важен. Така се появяват други думи, други образи, спомени и т. н. Тогава се случва дадена асоциация „да улучи“ някоя заредена с енергия мишена; това може да е комплекс, изтласкване, болезнен или щастлив спомен, неосъзната носталгия и пр.

То е като бомбардиране на атомни ядра с ядрени частици, една от които понякога попада където трябва. И ето го чудото на трансмутацията, извършена в камерата на Ръдърфорд - колония от хелиеви ядра се излъчват на равномерни потоци от лист радий; те влитат с пълна скорост в камерата, която съдържа смес от азот и водна пара; тогава едно от хелиевите ядра се сблъсква с ядрото на някой азотен атом, слива се с него поради силата на удара и след като изхвърля един протон, създава кислородно ядро, *несъществуващо преди сблъсъка*. Подобен процес установяваме и при „асоциирането“. Ако една асоциация успее да се сблъска с някое афективно ядро, тя може да освободи значително количество затворена вътре енергия.

Разбираемо е впрочем, че много асоциации „се разминават“ с целта! И че колкото е по-голяма енергията на асоциацията, толкова повече шансове има да се взриви стената на изтласкванията.

Макар и трудно, вътрешната „трансмутация“ все пак може да се осъществи. Освобождават се енергии, годни за употреба. Появяват се нови, дотогава неизползвани елементи. Някои асоциации „отскачат“, устремяват се една към друга и пораждаат все повече сблъсъци, усещания, спомени. Нещо като верижна реакция, чиято крайна цел е да ни доведе до сърцето на личността.

Пример с един сън

Избрал, съм съня на четирийсетгодишната Клодин, защото е кратък и типичен. Би могъл да се яви на стотици милиони жени.

-Разхождах се по улица в беден квартал. Носех голяма ръчна чанта, натъпкана с какво ли не. Чантата се отвори. Съдържанието ѝ се разсипа по земята. Идеше ми да потъна в земята от срам. Опитвах се да събера разпиляното, но то ми се изплъзваше от ръцете; хората м.е гледаха и се смееха.

Клодин започна да асоциира, като сама избираше елементите от съня, които ѝ се струваха важни.

•УЛИЦА В БЕДЕН КВАРТАЛ. *Никога не минавам по тези улици, но не от суетност, а защото ме е страх. Отгледана съм в буржоазно семейство; липсва ми непринуденост; не смея да се покажа такава, каквато съм. Така нареченият „народ“ ме плаши; и децата ме плашат. За мен всичко това означава присмех, проникателност, остър поглед, който вижда през вас. Боя се от чуждата обективност, която би разобличила моята превзетост и тревожност.*

Следователно сънят среща Клодин със самата нея. Само че той само описва ситуация, която Клодин вече познава. Значи е безполезен? Да продължим.

•ОГРОМНА РЪЧНА ЧАНТА. *Бельо, предмети, бъркотия, тайни, скрити неща, срам. Усецах разтворената си чанта като изкормване, като изнасилване или нещо подобно. Какво ли нямаше вътре - бях изумена. Как е възможно да крия толкова неща, да трупам толкова боклуци?*

Явно е, че Клодин се затрупва с ненужни вещи, тоест че възприема изкуствено поведение, което няма нищо общо с истинската ѝ личност. Но най-важният елемент

е, че усеща тази част от съня като „изкормване“ или „изнасилване“. По-нататък ще стане ясно защо.

•СРАМ. Срам ме беше, че ме виждат в това състояние. По характер съм потайна, а сега целият ми Аз бе проснат на земята! Но защо казвам „целият ми Аз“? Мигар тези смешни и ненужни дреболии, разпилени на земята, това съм аз? Да... „Вътрешната ми чанта“ сигурно е пълна с излишни неща и страхове. Вкъщи много се тревожа, когато гостите ми разглеждат мебелите, завесите или - още по-лошо! - когато някой от тях отвори вратата на друга стая, за да погледне вътре! Защо? Винаги това чувство, че домът ми не е в ред...

Да отбележим пътъом израза „домът ми не е в ред“ -след малко ще открием значението му.

Би ли могла Клодин да продължи сама да тълкува съня си?

Може би, като се има предвид дълбоката ѝ потребност от истинност. Но би могла да спре и дотук, защото сънят поставяше ударението на доста позната ситуация. И тя вероятно щеше да се опита, да коригира разобличеното от съня поведение, но по сравнително повърхностен начин.

Клодин се бе подложила на психоанализа. На един от сеансите тя спонтанно се върна към този-сън и продължи да асоциира. Ето основните ѝ асоциации: •ЧАНТА. Отворена. Изкормена. Корем. Голям натъпкан корем. Мръсна кърпички. Всичко да се заключи. Никога не бих показала на някого вътрешността на чантата си, макар да е чиста и подредена. Прекалено подредена впрочем! Бих имала чувството... странно наистина! Чувството, че си вдигам полата. Винаги нося панталон. Не за по-лесно, нито за да приличам на мъж. То е... нещо друго е. Да... ето... така „се затварям“.

Други асоциации:

•ЧАНТА, КОРЕМ. Сега вече съм сигурна - чантата символизира „тайната ми вътрешност“, тази, която от-

казвам да приема; изпадам в паника само при мисълта, че някой може да я „види“, физически или психологически. Тайната ми вътрешност, коремът ми; сексуалните отношения ме ужасяват. Като изнасилване са. Майка ми смяташе всички жени за жертви на мъжката бруталност. За мен коремът е пробит орган, ето това е. Изпитвам ужас, че съм излязла от корема на майка ми.

Да си припомним сега „домът ми не е в ред“ и „затварям се“. Последният израз бе свързан с носенето на панталони. Виждаме до каква степен Клодин е изпитвала потребност да „си запуши“ корема, като го стегне в панталон! С други думи, потребност да отрече съществуването на корема си - символ на женственост, усещана като срамна поради отъждествяването с майката.

Да си припомним и „мръсните кърпички“ в чантата от съня. Очевидно става дума за превръзки, „изцапани“ с кръв от менструацията, която Клодин отблъсква с омраза. Тя впрочем ми каза и следното:

- Знаете ли, че не смея да облека дори леко деколтира-на блуза? А съм добре сложена, хубава съм! Защо тогава? Ами и в този случай ме е страх някой да не види какво има „вътре в мен“ (в дома ми). Ако можех да си го позволя, без да стана смешна, бих носила дрехи, херметически затворени чак до брадата. Никога не се осмелявам „да се покажа“. Срам ме е да сложа бански костюм! Благодарна съм на този сън- това трябва да се промени!...

Но нали този сън е много разпространен?

Да се разберем - основата често е същата, но „контекстът“ е различен. В случая сънят на Клодин се явява като равностетка, която подтиква личността ѝ да загърби видимото ѝ по пътя на асоциирането да открие и усъвършенства непознатата си същност.

Може ли всеки да направи като Клодин?

Да, до известна степен. Всъщност достатъчно е човек „да се отпусне“ и да си каже: „Какви мисли буди у мен даден

елемент от съня? Какво ми подсказва, дори ако изглежда абсурдно? Какво ми напомня?“ Но е необходимо също - настоявам на това - никога да не се приема сънят буквално, какъвто и да е той, винаги да се търси символичното му значение.

Верижните реакции

Всеки елемент на съня трябва да предизвиква верижна реакция. Установихме това при Клодин. Необходимо е неуморно да се връщаме към елементите, които ни се струват важни. Очевидно е, че ако Клодин беше „блокирала“ на чантата например, тя щеше да открие единствено, че изпитва чувство за малоценност и за вина, което ѝ бе отлично известно.

Вместо това тя откри дълбокото си отъждествяване с майка си, което ѝ забраняваше да се възприема като пълноценна личност и безмилостно я откъсваше от любовта, приятелството, майчинството, от целия живот...

Друг разгълкувай от автора си сън

Сънят на трийсетгодишния Люсиен изглежда по-сложен. Но го смятам за интересен, защото:

- а) Люсиен сам избра всички елементи, на базата на които да асоциира;
- б) докато асоциираше, Люсиен „блокира“; това ни показва, че човек може да се натъкне на собствената си съпротива въпреки съня, който го подканя да отиде по-надалеч и по-надълбоко;
- в) сънят му се разпростира отвъд очевидните си значения;
- г) Люсиен извърши асоциирането без никаква намеса от страна на психоаналитика.

- В съня си бях на около осемнайсет години. Намирах се в къщата от детството ми. Прекоших двора и отворих една врата. Зад нея имаше

стълбище, което водеше надолу до сумрачна изба. Вътре се бяха събрали няколко души. Всичко бе някак неясно, но знаех, че тези хора ме гледат. Обзе ме паника. Усетих, че мърдам краката си. Казвах си: „Трябва да се събудя...“ Събудих се, облян в пот.

Избраните от Люсиен елементи и асоциациите му

Трябва да отбележа, че Люсиен е интелигентен мъж, чете много, екстровеерт е (обърнат навън, общителен), без да има някаква специална култура.

•**КЪЩАТА НА ДЕТСТВОТО.** *Баща ми. Строг. Трябва да успееш, момчето ми! Трябва да си достоен за името, което носиш? Никакви извинения. Изпълнявах дословно заповедите на баща ми. Колкото до майка ми, обичах я, но почти не смеех да ѝ го покажа. Това не би било достойно за мъж, син на такъв баща, нали?*

•**ВРАТАТА.** *Всяка врата води нанякъде, освен ако не е измамна. Небесната врата, вратата на Ада, Вратата на люляците[2]! Последната ме подсеца за един филм с Фенандел. Това няма нищо общо с баща ми. Или по-скоро има! филмът се казваше „Кравата и затворникът“. Не е хубаво... но какво пък - баща ми беше кравата, а аз- затворникът. Да вървя по пътя на баща си, добре де, а мене някой пита ли ме?... Вратата на насладите. Вратата на бащиния ми кабинет. Чук-чук! Хич не беше забавно да чукам на тази врата! Викаше ме, за да ме смърти, за да давам обяснения, но никога за самия мен, за личността ми, за щастието ми, единствено за социалния ми успех или неуспех. Врата? Трябваше да се насоча към вратата, която води към полето, към морето, към далечните земи, и да кажа майната ви на всички бащи на света. Междувременно вратата в съня ми се отваряше към изба.*

•**СТЪЛБИЩЕ.** *Нагоре, надолу, накъде ли води? Стълбите във Фонтенбло. Сбогуване.*

Сбогом на любовта, сбогом на щастието. Думата „сбогом“ винаги ме е преследвала. Сбогом, никога, никога вече, nevermore, сбогом, моя любов, да изчезнеш, да заминеш, да умреш, сбогуването от „Песен за земята“ на Малер, да се стопиш в синевата, любовта на моите петнайсет години, сбогом, сбогом, мой живот, тръгнах нагоре по стълбите на зрелостта и те изоставих, къде ли си сега? Стълби от злато, изкачване към небето, стълби към избата, тъмно, процежда се слаба светлина, несъзнавано, сянка, гъста сянка, прикрила толкова неща в мен, искам да ги видя, искам все пак да бъда щастлив!

•ИЗБА. Сянка и полусянка. Откровение? Посвещаване? Кои са тези хора, които ме чакат? Неподвижни, мълчаливи. Приятели? Съдии? Инквизицията? Баща ми, умножен по броя им? Да, несъмнено... Какво ме чака - ад или рай? Избата на детството ми. Страх от тъмното, страх, че някой ме причаква там... Тези хора са съд. Да, съд.

•СЪБРАНИЕ. Тайно. Изпит. Тайно мнение. Да се взреш. Да се взират в теб. Зад мен - стълбите като възможно отстъпление към светлината. Не искам. Искан да знам. Обвиняем. Аз. Винаги се чувствам като обвиняем. Все давам обяснения. Само да не трепна. Да не се проваля. Виновен. Никакъв мъж не съм.

Тук Люсиен се върна към някои вече разглеждани елементи от съня си.

•ВРАТА. Баща ми често ме викаше в кабинета си. Като при Бога-Отец! „Бъди послушен, момчето ми!“ Казваше ми: „Седни, трябва да поговорим!“ Всъщност той се интересува само от себе си, от успеха си чрез мен. Баща довереник и наставник- дрън-дрън! Истината е, че той ме кастрира и задуши личността на майка ми. Но коя е тя, майка ми?...

•СЪБРАНИЕ. /Г като си помислиш, че смятах себе си за личност! Поведението ми винаги е имало само една цел - да представя пред другите определен образ, фалшив образ на личността ми, разбира се! Опитвах се да съответствам на онова, което мислех, че другите очакват от мен. Нищо друго. Никаква спонтанност следователно. Никога не съм се замислял много за всичко това - беше твърде смътно, твърде мъчително. Да живееш само за да се харесаш на другите! Във всеки от тях виждах баща ми! Пустият му човек! Сякаш беше навсякъде. Така че това събрание обединява всички съдии на съществуването ми. Ще рече, всички хора изобщо. Продължавам да се държа, както се чувствах принуден да се държа пред баща ми. Трябва да се издигна. Провалът е позорен. Много се тревожа, когато се разболея, тоест когато съм се провалил! И когато ме размързи, и когато съм в отпуск! •СУМРАК В ИЗБАТА. Странно. Особено, много дълбоко усещане... Чувствах се почти добре в сумрака. Явно защото бях вън от светлината. Но имаше още нещо; да видим... Сумрак... Сянка... Слязъл съм в сянката, хвърлена от всекидневието ми, следователно от мнимата ми светлина... Слязъл съм в сянката, хвърлена от неискреното ми поведение, виж ти! В тази ли сянка съм открил свободата си? Свобода... какво означава тя за мен?

Тук Люсиен започва да асоциира по тази дума.

•СВОБОДА. Хипи... Плейбой... Власт на цветята... Никакви пари... Хипи - как бих искал да познавам някое истинско хипи! Но не бих посмял да го заговоря - ще ми се подиграе, на мен, на превзетия ми вид, на сковаността ми. Само ако ме знаеше какъв съм! Надарените хора - те също са свободни, преуспяват без много усилия. Да, завиждам на всяко хипи, на всеки плейбой, но и ги мразя. Те са това, което не съм, а искам да бъда... Но защо усещах смътно, че свободата ми е в тази изба?... Сумрак... Вярно е, че съм обратното на това, което всъщност съм, че съм сянката на истинския си Аз. Да. Сянка, призрак. Аз, моят Аз се намира в сянката. Трябва да отида там и да го откроя... Може би ще попадна и на душата си? Може би дори ще срещна любовта на жена?...

Докъде всички тези усещания доведоха Люсиен?

Би трябвало да анализираме всяка подробност една по една, но това би отнело твърде много страници! Най-обобщено казано, Люсиен достигна до:

- а) чувството, че е загубил мъжествеността си, че е претърпял афективна „кастрация“;
- б) факта, че не знае нищо за дълбинния си живот, онзи, който му е даден от Майката например. И животът, и душата на Люсиен бяха подобни на майчините му - скрити в сянката, изчакващи, дълбоко заровени в недрата на несъзнаваното;
- в) факта, че гледа на всяко „отпускане“ като на сериозно прегрешение;
- г) но *главно* идеята за **Сянката**. Ще се върна на нея в специална глава, защото смятам, че това понятие е измежду най-важните в психологията на дълбинното. Именно в сянката (на избата) Люсиен мисли, че може да намери възможната си свобода... и душата си. Тук откриваме и понятието **Анима** - тази огромна сила в мъжа, за съжаление толкова често омаломощена или направо изтласкана. И на нея ще посветя една глава.
- д) склонността си към самоунищожение. Достатъчно е да препрочетем асоциациите, пробудени от елемента *стълби*. Откриваме думи като *сбогом* (8 пъти!); *стопявам се* (в смисъл на *изчезвам*); *синева* (синьото е цветът на далечината, в която човек изчезва); *умирам*; *изоставям*.

Всъщност в. изразените от Люсиен усещания, в богатството от асоциации прозира дълбоко чувство на отчаяние и носталгия.

Накратко, сънят казва на Люсиен: ти не си това, което смяташ, че си. Душата ти е в сянката - там трябва да я потърсиш. Оттам трябва да я изтръгнеш. Отърси се от погрешните си идеи за живота и от мнимите ценности, завещани от баща ти. Слез в сенчестите изби на своето несъзнавано, за да откриеш истината.

Докъде можем да стигнем сами?

Въпросът би следвало да звучи така: при какви условия можем да разтълкуваме докрай един сън? На първо място, от само себе си се разбира, че са ни необходими теоретични познания за символите. Но това е сравнително лесно условие в сравнение със следващото. Трябва да си повтаряме, че всеки сън е сблъсък със собствената ни личност, който може да разкрие многобройни положителни или отрицателни нейни аспекти. Разбираемо е, че сън със силно отрицателен заряд подтиква сънуващия да го заключи в подземие на забравата. Само че почти винаги „отрицателният“ сън подготвя благоприятно и носещо енергия осъзнаване. Ако човек „блокира“ заради привидно отрицателния сън, той просто рискува да пренебрегне една изцяло неоползотворена част от личността си.

Знаем, че всяко тълкуване на сънищата се прави на *бистра глава*. Когато се събудим, *емоцията*, породена от символите, бързо избледнява. Налага се да извършим анализа, прилагайки *рационална* система. Така превеждаме съня с помощта на погрешен език!

Да направим едно сравнение; Сънят е художник; той рисува картина с цялото вдъхновение и чувство, на-кое-то е способен. Анализът на картината е дело на художествен критик, който, при целия си талант, Може да преведе вдъхновението на художника само по рационален път.

Колкото до теоретичните познания, възможно е да ги придобием, като четем книги по психоанализа или посветени на символите трудове. Впрочем човек, който истински се интересува от сънищата си, ще стори това и без да го подканят.

Сън, частично разтълкувай от авторката си

Катрин сънува, че изоставя детето си и започва да проституира. Вижда се отнесена от вихъра на нощни улици, барове, удоволствия. Цели ята от мъже кръжат около нея.

Дали това е „ужасен“ сън, както си е помислила отначало младата жена? Защото първото нещо, което прави Катрин, е да се опита да го забрави. Сънят поражда у нея мъчително

чувство. Следващите редове ще ви покажат, че Катрин не би могла да не „блокира“. Но пък, ако постоенстваше в отхвърлянето на съня, нямаше да узнае каква енергия и жажда за истина се крие у нея.

И тук ще цитирам някои важни асоциации, направени от Катрин без намесата на аналитика.

•ИЗОСТАВЯМ ДЕТЕТО СИ. *Невъзможно. Винаги към вървяла по правия път. По пътя на дълга. Безкомпромисна към себе си. Безкомпромисна към другите. Животът е релса. Линия. Не бива да се отклоняваме от нея., Сърцето е едно нещо. Дългът -друго. Трябваше да служа в армията. Животът ми е безупречен.*

Няколко думи за Катрин

Вярно е, че животът ѝ е бил „безупречен“, но и лишен от фантазия и спонтанност. Катрин е била нещо като „войни-че“. Дългът? Несъмнено. Само че идеята за дълг я сковава, затваря я в стереотипи. Тази идея не е произлязла от нея, а ѝ е била „впръскана“ от точно толкова сковани и тревожни родители. Проявявала е „безкомпромисност“ към себе си... и към целия свят, който непрекъснато е съдила. Всъщност Катрин е имала „бинарно“ поведение. За нея всичко е било добро или лошо, истинско или фалшиво; на всичко е отговаряла с "да" или „не“. Никаква отсенка, никакъв преход, нито разбиране, нито смекчаващи обстоятелства за човешките действия и за нейните собствени. Ясно е, че афективността на Катрин е представлявала една огромна несъзнавана тревожност и един огромен (и изтласкан!) апетит за живот... И че нейната „Сянка“ е не по-малко важна.

Да се върнем към асоциациите, породени от същия елемент от съня,

•ИЗОСТАВЯМ ДЕТЕТО СИ. *Правя всичко за детето си. -Как мога да сънувам такова абсурдно нещо? Бих дала живота си за момиченцето си. То ще бъде добродетелно и праволинейно като мен. То прилича на мен. Задоволявам и най-малкото му желание. Този сън е направо смешен. Как бих могла да си представя, дори несъзнателно, че изпитвам желание да изоставя детето си?*

Асоциации, свързани с другия елемент на съня:

•ПРОСТИТУТКА. *Ама не, това е подигравка! Точно обратното на онова, което представлявам! Абсолютен антипод! Добре, че човек не носи отговорност за сънищата си! Мразя, презирам, ненавиждам проститутките. Впрочем мразя и всички кокетки, които позволяват на мъжете да ги ухажват. Проститутка? Барове? Нощни удоволствия? По-скоро бих умряла.*

Катрин и нейната „Сянка“

„Свободните“ асоциации на Катрин спираха дотук. Нещо повече - тук си и оставаха. Очевидно бе, че тя иска да смени темата и напълно да забрави своя „абсурден“ сън. Може би го е смятала за чудовищен? Не, той просто не я засягаше, и толкова.

И все пак... Когато след това Катрин говореше за дъщеря си, беше ясно, че тя се държи с нея като виновна. Мъчеше се да „предвиди“ и най-малките желания на детето си, подчиняваше му се безпрекословно. И най-дребната проява на лошо настроение у момиченцето хвърляше Катрин в отчаяние. Казваше ми: „Бих направила всичко, абсолютно всичко, за да бъде тя в добро настроение.“

За Катрин момиченцето беше нещо като „жив“ укор. Майката бе неспособна да разбере спонтанността. Но как да попречи на детето да бъде спонтанно? Детето, което за майка си е „свидетел“ и катализатор на глухото ѝ чувство за вина?

Катрин се ръководеше от четири основни забрани:

- а) да бъде щастлива;
- б) да бъде спонтанна;

в) да се радва на живота;

г) да се забавлява.

Но ето че идва сънят с грубата си простота. Прозвънва като гонг. Преобръща ценностите. Лицето става опако, черното започва да бие на бяло. Дали пък този сън, „антипод“ на Катрин, не е израз на истинския й Аз (внимание: в символична форма!)?

Какъв е истинският й Аз?

Сънят й казва: трябва да си дадеш сметка за чувството за вина, свързано с детето ти. Не само че си се превърнала в негова робиня, но и ще направиш от него същата скована и неосвободена жена като теб. Разнообрази живота си, не го затваряй във веднъж завинаги определени граници. Твоят Аз е останал в сянката; ти си обратното на това, което си мислиш. Дългът и правият път са просто съставни части на стереотипното поведение, което те предпазва от сблъсъка със страха ти от живота. Цялата ти ценностна система е фалшива. Смяташ, че образът на проститутката е твой антипод; всъщност той е антипод на твоята скованост, на неспособността ти да съчувстваш, да проявяваш разбиране, да приемаш. Опитай се да се отърсиш и от чувството за вина, което прехвърляш върху детето си...

После?

Ако Катрин бе продължила да „блокира“, тя може би щеше да укрепи системата си на фалшива самозащита и да стане още по-безмилостна към себе си и другите. Но след известно време тя си спомни за съня си и каза: „Все си мисля за този гаден сън... В края на краищата той е мой сън! Бих искала да се върна към него, но малко ме е страх...“

И това бе началото на серия от „осъзнавания“, на които тук няма да се спирам, но които бяха насочени към

казаното по-горе и към постепенното превръщане на Катрин в „бившо войниче“...

Един погрешно разтълкувай сън

Жана - на двацет и осем години, омъжена:

Сънувах, че майка ми умира. Често сънувам това под една или друга форма. Присъствах на агонията й и танцувах! А обичам майка си!...

Този вид сън се среща често; той е от така наречените „сънища за смърт на близки същества“. Тук повече от всякога *нищо* не бива да се схваща буквално! Защото Жана ми каза: „Да танцувам! Но това е ужасно! Толкова ли съм лишена от чувства?“

Жана твърде бързо си вади заключенията. Тя смесва привидното с реалното. Ясно е какво безпокойство е породил сънят й, след като го възприема като „недостоеен“ и „чудовищен“.

Какви са възможностите?

• *Да си представим*, че Жана е чела Фройд отгоре-отгоре и решава, че става дума за сън, свързан с „желанието“; тоест, че несъзнателно желае смъртта на майка си - смъртта (или изчезването!), която ще й донесе освобождение; това *вътрешно* освобождение се изразява в един по-волен живот (танцуването). Напълно е възможно впрочем Жана да изпитва такова желание поради какви ли не причини. Но в такъв случай терминът „смърт“ трябва да се постави в символичен контекст - Жана всъщност желае майка й „да изчезне“ от вътрешния й живот.

• *Да си представим*, че Жана е чела отгоре-отгоре Юнг. Тогава според нея сънят й ще означава, че „мистичната й връзка“, „сливането“ й с майка й, „отъждествяването“ с майка й трябва да се прекратят (или са на път да се

прекратят). Превръщайки се в това, което е, тя ще може да се впусне в „танца на живота“.

• *Да си представим, че Жана направи справка в сериозен речник на символите. В този случай тя би могла да предположи, че става дума за „смърт“ на част от нея - частта, прекалено свързана с майка ѝ. Такова тълкуване е възможно и според Юнг. Освен ако не реши, че се е разделила с част от жизнеността си и рискува да се разболее.*

• *Да си представим, че Жана вярва в „пророческите“ сънища. Тогава тя ще се разтревожи за бъдещето, което смята за предизвестено.*

• *Да си представим... Но да дадем думата на Жана, която вече е размислила:*

- Аз съм на двацет и осем години. Това е възрастта на старта в живота. Със съпруга ми постепенно градим семейство. Не ми е време за равностметка, още съм твърде млада. Струва ми се, че не съм и на възраст, когато мирогледът се променя, когато идва ред на други ценности. След като мама ми се явява толкова често насън и толкова драматично последния път, би трябвало да осъзная какви са истинските ми чувства към нея. Показателно е все пак, че танцувам! Този сън може би разкрива инфантилното ми отношение към майка ми сигурно и към другите. Какви са ми фиксациите към миналото? Вероятно е необходимо майка ми да умре у мен, де се освободя от нея, от страха си от живота, да се обърна към вътрешната си свобода и да танцувам, да творя, да се насоча към живота и радостта...

Виждаме, че Жана прави тълкуване по Юнг.

„Спомагателен“ сън

След няколко дни Жана сънува друг сън, който допълваше първия.

-Изкачвах се нагоре във вътрешността на спирала. Тя бе широка в основата си и се стесняваше в горната част. Нещо като конус. Задушавах се, докато се катерех, сякаш бях попаднала в капан. Изпитвах чувството за нещо неумолимо! Блъсках се във върха на спиралата, но не можех да продължа въпреки усилията си.

Правилният път?

Отново цитирам спонтанните асоциации на Жана:

• **ИЗКАЧВАМ СЕ.** *Ще рече, вървя нагоре. Пораствам, вече не съм дете. Бъдеще, утре, преуспявам, създавам, действам. Небе, светлина. Изкачвам се отвесно нагоре, към висините.*

• **СПИРАЛА.** *Стеснява се. Капан. Клетка. Като тръстикова клетка. Блокирам. Спирам. Няма достъп до живота на възрастните. Няма надежда. Поли, да! Като в поли! Заплетена съм като в полите на майка си! Омъжена съм, но си оставам детето на мама! Ясно е, вярно е! Никога няма да стигна до по-високо, никога няма да полетя! Този сън е сериозно предупреждение и ако го свържа с първия, би трябвало да се отърва от чувството, че съм виновна пред майка си. Така е, чувствам се гузна, щом извърша нещо без разрешение, дори ако отида на кино или на почивка със съпруга си!... Ако имах деца, нямаше да посмея да ги гледам сама, без за всичко да се допитвам до мама! Трябва сериозно да поработя над всичко това... То е до такава степен част от живота ми, толкова е вплетено във всяко мое действие, толкова е неосъзнато...*

Много ли е трудно?

Да тълкуваш сам сънищата си е начинание трудно, отблъскващо... и истински вълнуващо. И тук като във всичко останало мъчителна е първата стъпка! При някои сънища културното равнище е от значение, но мисля, че „добрата воля“, проявена към самия себе си, и дълбокото желание да бъдеш такъв, какъвто си, могат да заместят цялата култура на света. Толкова по-добре, естествено, ако човек притежава и двете!

Важно е да не се боим да се открием, да се опознаем, иначе съществените части от съня ще

останат изтласкани. Но повтарям: сънят може да ни разкрие до каква степен смесваме привидното с истинския си Аз и колко често взимаме собствения си призрак за реалност.

Ако решите сами да тълкувате сънищата си, кажете си, че всеки сън принадлежи към един от трите основни типа:

- а) сънища, които сочат: *ето какво става у нас в -момента;*
- б) сънища, които заявяват: *ето какви сме наистина, дълбоко в себе си;*
- в) сънища, които предупреждават: *ето какво ще се случи, като се имат предвид обстоятелствата.*

Всеки според възможностите си

Тълкуването на сънищата зависи от собствените ни възможности. Но си мисля следното: всеки, който се е убедил, че сънят е стълбата, свързваща избата и тавана (ще рече, несъзнаваното и всекидневното съзнавано), ще направи необходимото, за да научи повече. Не е толкова трудно да прочетем трудовете на Фройд за сънищата, нито да прелистим някой речник на символите и различните им значения. Веднъж въоръжим ли с известни практически познания, можем да се заловим сами да анализираме онова, което ни се явява насън.

Учудващ е обаче броят на хората, които се затварят във „външния“ си живот и в страховете си и несъзнателно отказват да приемат свободата, разкриваща се пред тях! В известен смисъл те са затворници, влюбени в тъмницата си...

III

НАЙ-РАЗПРОСТРАНЕНИТЕ СЪНИЩА

В тази глава могат да се цитират многобройни символи, знаци и образи. Често това са съвсем прости символи, които всяка нощ се явяват в сънищата на милиони хора по света.

Става дума за сънища, обикновено кратки и съдържащи само един „фрапиращ“ образ. Тогава цялото внимание се съсредоточава върху този образ и той се превръща в истински притегателен „център“ за второстепенните елементи.

Бих могъл да приведа хиляди примери. Кой от тях да изберем, доколкото изобщо е възможен някакъв избор? Смятам, че най-добре ще е:

- а) да изброим някои от най-често срещаните символи;
- б) да определим основните групи човешки същества, на които се явяват този вид сънища.

Ще говорим само за „отрицателни“ сънища, защото те или предупреждават за нещо, или изразяват някакво вътрешно състояние. От само себе си се разбира, че някои от изброените по-долу символи се появяват и в съвършено положителни сънища; за тях ще стане дума по-нататък.

НЯКОИ ОТ НАЙ-ЧЕСТО СРЕЩАНИТЕ СИМВОЛИ

АВТОМОБИЛ

МИТНИЧАР

АВТОМОБИЛНИ ГУМИ

МОРСКА КАТАСТРОФА

АМПУТАЦИЯ

АПОКАЛИПСИС

АСАНСЬОР

БАГАЖ
БЕЗДНА
БЕНЗИН
БИЛЕТ ЗА ПЪТУВАНЕ
ВЛАК
ВРАТИ
ГОЛОТА
ГОРА
ДРЕХИ
ЗМИИ
ЗЪБИ
ИЗБА
ИЗПИТ
КОН
КОНТРОЛЪОР
КОРИДОР
КОСА
КРЪВ
КЪЩА
ЛАБИРИНТ
НАСЕКОМИ
НЯКОИ ЦВЕТОВЕ
ОСАКАТЯВАНЕ
ПАДАНЕ
ПАЗАЧ
ПАЯЦИ
ПОЛИЦАЙ
ПРЕСЛЕДВАНЕ
ПРИЛИВ
ПРОПАСТ
РАВНИНА
РЕЧ ПРЕД ПУБЛИКА
САМОЛЕТ
СВЕТОВЪРТЕЖ
СМЪРТ
СПИРАЧКИ
СТРАШНИ ЖИВОТНИ

СТЪЛБИ

СЪД

ТЕЛЕФОН

ТОПКА

ХОТЕЛ

УБИЙСТВО

...и други

Нека отбележим, че тези символи могат да изразяват много човешки чувства, които се застъпват едно друго. И това е нормално, като си помислим например, че чувството за малоценност винаги поражда чувство за кастрация, за тревожност, за вина, за безсилие, както и чувството, че сме отхвърлени, изоставени.

Към горния списък би следвало да се прибавят още Бог знае колко символи! Защото всеки човек може „да изфабрикува“ свой собствен символ в зависимост от местоживеенето си, от предметите, с които е заобиколен, от усещанията и спомените си. Даден символ може да значи много за един и нищо за друг.

Не е възможно да се даде подробно обяснение на всеки от изброените символи. Ще ги подкрепям с примери,

когато е възможно, цитирайки сън, за който разполагам със свидетелство. И винаги ще разлагам съня на елементите му, като така ще мога по-добре да приложа казаното в глава П. Настоящата глава ще включва:

- а) сънища с чувство за **малоценност**;
- б) сънища, изразяващи страх от **кастрация**;
- в) сънища, свидетелстващи за **тревожност**;
- г) сънища за **изоставяне**.

Сънища, изразяващи чувство за малоценност

Чувството за малоценност е свойствено на човешкото същество. То е присъщо на природата му, както влагата е присъща на почвата. Появата му зависи главно от характера на човека, от усещанията за слабост, безсилие, „паразитизъм“, изпитвани още в ранното детство. Естествено, то се увеличава или намалява в зависимост от полученото възпитание, придобитото или не доверие в себе си, страха от живота и т. н. Очевидно е, че родителите играят първостепенна роля, но расата, общественото положение и други фактори са също важни.

Чувството за малоценност поражда голям брой компенсации, чиято цел е да възстановят равновесието (мнимото равновесие) и да вдъхнат на индивида усещане за сила и душевен комфорт. Така се стига до немалко производни на параноята - прекалена агресивност, патологична недоверчивост, горделивост, крайна самоувереност, презрение към другите, стремеж към непогрешимост и др. Разбираемо е, че колкото по-могъща е компенсацията, толкова е по-голям рискът от още по-бурно възраждане на първоначалното чувство за малоценност и че съответните сънища са белязани от този съзнателен или неосъзнат страх.

Сън за пътуване (на млада жена)

- Заминавах на почивка в Южна Франция. Пристигнах в една хотелска стая. Носачът хвърли

куфара ми върху някакво неоправено легло. Погледна ме, без да промълви дума, и излезе. Стените на стаята бяха мръсни, мивката - отвратителна... Седнах на един стол; бях

отчаяна...

Всеки веднага ще схване смисъла на този сън, който изразява вътрешно състояние, характеризиращо се с чувство за малоценност. Жената ми обясни следното:

- Южна Франция бе за мен върхът на лукса-. Никога не бях ходила там и си въобразявах, че на Ривиерата си почиват само хора от висшето общество...

Което означава, че тази жена не се е усещала „достойна“ за такъв вид почивка! Заедно с чувството за малоценност откриваме и чувство за провал. Сънуващата не достига до желаното място, а до някаква мизерна стая. Забелязваме и усещане, че е отхвърлена - носачът дори не благоволява да я погледне. Може впрочем да става дума за несъзнателно желан провал; все едно, че жената си казва: „Не съм достойна да успея в каквото и да е, нито да постигна нещо положително. Искам да се проваля, та душата ми най-сетне да се умиротвори, да се отърве от тревогата, която буди у мен всякакъв вид състезание...“

Сън за голота (на мъж)

Става дума за крайно разпространен сън:

- Разхождах се по един оживен булевард. Хората ме гледаха и се смееха. Зърнах образа си в една витрина - бях гол...

Това също е много ясен сън. Този мъж изпитва чувството, че всеки „вижда през него“, че не може да скрие от другите какъв е всъщност. Иначе казано, той се срамува от себе си.

Сън за хотел (на мъж)

Тук имаме практически същия тип сън като съня за пътуването.

- Пристигнах в един хотел. Трябваше сам да си нося багажа, докато на другите клиенти им го носеха. Стълбището беше стръмно, стаята ми се намираше под покрива. Легнах на леглото. Най-странното бе, че се чувствах добре, изпитвах нещо като примирена горчивина, бях доволен, че няма прозорец, че съм извън всичко...

Ето я потребността от провал, пряко произтичаща от чувството за малоценност. Този сън показва склонност към „мазохизъм“ (ще разгледаме това понятие по-на-татък). Чувството на сънуващия, че е отхвърлен, е очевидно - принуден е сам да си носи багажа. Изключен е от общността (хотела). Не е приет от обществото (клиентите на хотела, носачите). И извършва регресия към детството си - стаята (без прозорци) се превръща в затворен, изолиран свят, нещо като „майчина утроба“, даряваща покой и сигурност...

Да отбележим, че този човек едва съзнаваше дълбокия си мазохизъм и „мизерабилизъм“^[3]. Той бе „компенсирал“ чувството си за малоценност с упорит труд и бе достигнал до блестящо социално положение, от което извличаше прекомерна гордост. Лесно е да си представим огромната тревожност, която го е разяждала поради разрива между „успеха му“, от една страна, и мощното му чувство за малоценност, от друга... В основата си сънят му е израз на *желание за самоубийство*, за връщане към небитието и окончателна раздяла със света.

Сън с асансьор (на мъж)

- Натиснах копчето в кабината, за да се изкача нагоре. Но асансьорът започна стремглаво да слиза. Колкото повече натисках, толкова повече се ускоряваше спускането... Събудих се, обзет от паника.

Тук откриваме слизание вместо издигане, както и идеята за падане.

Човекът ми каза още:

- Сигурен съм, че този сън ми нарежда да навляза в себе си и да видя какво става там. През целия си живот се опитвам да постигам високи резултати, да преодолявам стъпало след

стъпало в кариерата си, да се издигам. Сега трябва да слеза, да проверя какво точно става в несъзнаваното ми. Но това падане!...

Падането? То означава онова, за което говорихме -страх от загубата на „компенсациите“, от преоткриване на своята същност, от среща със себе си.

Сънищата за падане също ни спохождат изключително често. Някои се повтарят - понякога в продължение на години, толкова е постоянен у нас страхът да не изгубим „фасадата“ си. На всеки се е случвало да сънува, че *пада* от скала, че пътят му внезапно бива преграден от *пропаст*, че се изкатерва на *върха* и се оказва *неспособен да слезе* или се хвърля в *пустотата*, или *самолетът му се разбива над града*, или *влакът му се сгромолясва в бездната* и т. н. Сънищата за падане могат също да изразяват страха, че няма да се окажем „на висота“, страха, че отново ще попаднем в плен на поглъщаща майка, страха от несъзнаваното и от лудостта, страха, че ще изчезнем в небитието, и пр.

Сънищата със световъртеж са пряко свързани с горното.

Сън за багаж (на мъж)

- Взимах си билет за непознат град, за който знаех само, че е много слънчев и има безброй фонтани... Бях неимоверно щастлив, че напускам родния си град. Като се приближих до влака, видях, че се нарича „Синята птица“. После си дадох сметка, че съм изгубил или забравил багажа си: Започнах трескаво да го търся, а в това време влакът отпътува без мен...

Тук имаме: *непознат град, слънце, бликаща вода. Щастие*то да смениш града си. *Синята птица. Изгубеният багаж. Несъстоялото* се пътешествие.

Основният елемент от този сън е мъжът, който е тръгнал към... себе си, към най-дълбокото в себе си. Към своята *Анима*. Но за беда той като че ли е забравил или изгубил багажа си. Важно ли е това? Или е второстепенно и означава, че сънуващият придава прекалено значение на дреболиите и поради това изгървава главното -щастие^{то} си? Не би ли било по-просто да си купи необходимото на място, в онзи чуден град, който сияе в него като празник?...

Сън за дрехи (на жена)

- Не си спомням тучно къде се намирах - на улица? В стая? Във всеки случай имаше и други хора. Бавно свалих дрехите си, които представляваха нещо като сива униформа, но се оказа, че отдолу нося друга дреха, подобна на гащеризон и синя на цвят, като дънки. Чувствах се безкрайно тъжна. След това се озовах на друго място, облечена в тъмен, морскосин костюм. И там имаше хора, но бях напълно спокойна...

Да уточним най-напред, че този сън се е явил на много елегантна млада жена, чиито дрехи нямаха нищо общо с каквато и да е униформа! Освен това тя беше твърде жизнена, щастлива, че живее и че между другото участва в различни светски сбирки.

Да я чуем:

- Най-странното беше тази поредица от „униформени“ дрехи... Сиво... Безцветно... Цвят на дънки. Като при Мао... Всички в синьо, всички в сиво... Или само аз? Тъга. Моята елегантност е само привидна. Личността ми е сива. Еднообразна. Сънят ми показва колко съм сива. Прекарала съм живота си в самозаблуда. Би трябвало да махна всички тези униформи, както се бели лук, докато открия истинската си същност. Морскосин костюм. Пансион. Страдах в пансиона, нов него намирах убежище от непрекъснатото неразбирателство с родителите ми. Горчиво-сладко убежище... Морскосиньо. Да се подчинявам. Да спазвам правилника. Да, сестро, благодаря, сестро, ей сега ще застана в редицата, сестро... Вярно е -носех униформа. Отвън -елегантност и непринуденост. Но вътре у мен се чувствам длъжна да правя като всички, та никой да не ме укори в нищо. Да правя като всички, да не се набивам в очи, да не позволя да ми свалят маската. И все Пак

снят е хубав, защото в него-като че ли се опитвам да открия какво има под униформените дрехи... Трябва да внимавам да не се подреда отново в редицата като в пансиона и да намеря там привиден покой... Трябва да се преборя с компенсациите си; старая се да бъде прекалено различна от другите, правя се на оригинална; така рискувам да попадна в капан, от който ще ми е трудно да се измъкна, като остареея...

Към тези асоциации би могло да се добави, че свалянето на „униформените“ дрехи съответства на дълбоко обезсърчение, породено от безполезността на псевдоценностите (стремеж да не се набива в очите, компенсиран с оригиналност и еlegantност; безличен и „униформен“ вътрешен живот, компенсиран с твърде показан и лъскав външен живот и пр.).

Това е отличен сън „равносметка“ и предупреждение за бъдещето, от който жената впрочем си взе добра поука.

Сън за пътуване (на мъж)

- Намирам се във влака, в първа класа. Влиза контрольорът и проверява билетите. Сухо ми обръща внимание, че билетът ми е за втора класа. Приканва ме да напусна купето, в което са се събрали хубави жени и млади, добре облечени мъже.

Ето един свръхразпространен сън в тази или в друга форма! Смисълът му е ясен. Чувството за малоценност е очевидно.

Да видим как асоциира сънувалият:

- Самозванец! Чувствам се като самозванец! В живота, в работата ми. Аз съм много способен лекар, но винаги ми се струва, че „не заслужавам“ хонорарите си... Един глас вътре в мен непрестанно ми нашепва: „Като се има Предвид какво нищожество си, как е възможно да ти се доверяват?“

Тук попадаме на чувството „не съм достоен“, от което страдат толкова хора, чувство, придружено от безмилостната си сянка - непрекъснатата тревожност и страха. В този сън мъжът е „прогонен“ от ситуация, в която смята, че няма право да се намира; при това пред очите на хубави жени, за които също се счита за недостоен.

Сън с гара (на жена)

- Пристигам на Източната гара. Перонът е абсолютно пуст и унил. Жестока самота. Никаква светлина. Загубила съм се. Сбъркала съм перона. Виждам моя влак, спрял в глуха линия. Няма локомотив.

Необходимо ли е да се коментира този сън, който всеки без труд би разбрал? Чувството „изоставена съм“ е могъщо - пуста гара, глуха линия. Никакъв влак не тръгва към живота и бъдещето. Липсва „движещата сила“ - няма локомотив, който да подкара влака...

Сън с влак (на мъж) Все същата тема.

- Пристигнах на гарата и видях как влакът ми се отдалечава към хоризонта. Затичах се покрай релсите с тежкия си багаж в ръце...

Тук имаме, разбира се, чувството „изпускам влака на живота си“, пропускам случая да преуспее, да разгърне силите си, не осъществявам своето „пътешествие“. Сънуващият носи тежък багаж. Дали съществуването не му тежи?...

Сън за къща (на мъж)

- Прибирах се у дома. Но къщата ми се намиреше близо до някакъв зловец завод. Беше се смалила. Покривът бе повреден.

Смалилата се къща показва чувство за принижаване на личността. Провалът е видим (зловещият завод). Мъжът се бои също, че ще загуби интелектуалните си способности,

изобразени от „покрива“ на къщата.

Съществуват безкрайно много подобни сънища... *Влакът* потегля без сънуващия. *Влакът* едва пъхти или е спрял някъде. *Гарата* е в окаяно състояние или е усамотена във враждебно поле. *Влакът* минава, без да спре. *Багажът* & изгубен или се намира в друг влак. Сънуващият *закъснява* за влака. Или стига до *задънена улица*. *Колата* отказва да потегли. *Колата* тръгва назад. *Ключовете* на колата *са изчезнали*. И какви ли не други ситуации - неясни, неосъществени, отчайващи, мъгляви, неуместни, жалки, до една свидетелстващи колко е непълноценен и безсилен човешкият род...

Сънища, изразяващи страх от „кастрация“

В най-общ смисъл *кастрацията* присъства във всеки миг от човешкия живот. Наричаме кастрация всичко, което нарушава покоя, целостта, щастieto, свободата на човека във физиологично или афективно отношение.

Раждането например е първата голяма кастрация. Съществото бива „изтръгнато“ от блаженството на майчината утроба и запокитено в шумна и хаотична среда. За майката раждането също е важна кастрация - отнемат ѝ онова, което носи в себе си, което е част от нея.

Цялото ни съществуване е низ от кастрации - по-съществени или по-маловажни. Те са *нормални*, когато например възпитанието е правилно. Но дори тогава имаме кастриране, след като детето бива „вкарвано в релси“ чрез наложени му отвън повели. Голям брой от кастрациите обаче са *анормални*; става дума за „осакатяването“ на физическата или на афективната личност. (Ще видим това, когато стигнем до сънищата, свързани със *Свърхаза*.)

Чувството за кастрация често присъства в сънищата и обикновено е придружено от страх. Човек сънува, че му е изтръгнат *крайник* или че *зъбите* му се разклащат и *падат*. Че губи *косите* си, че пука *гума*. Изстреляният *курушум* безсилно тупва на земята, *ракетата* се разбива веднага след старта. *Изпитите* нерядко са основен елемент в съня, както и *съдилищата*. *Топките* не могат да се *отлепят от земята* или се *раздуват* и т. н.

Сън за изпит (на мъж)

- *Явявах се на приеман изпит за университета. Екзаминаторите стояха прави, носеха черни тоги и шапки. Един от тях демонстративно скъса дипломата ми...*

Сънищата за изпити са много разпространени и това е обяснимо. Изпитът бележи вътрешен „преход“ от една точка към друга. Той може да означава също опит да се промени някакво състояние. Но той е преди всичко начин „да се отчетем“, да докажем стойността си и правото си на съществуване. В цитирания сън имаме „кастрация“; скъсаната диплома символизира осакатяването на личността, на която се отказва правото (или способността) да достигне до бъдещето и до собственото си развитие. Но кой е изпитващият? Чия проекция е? Кого представя в съзнанието на сънуващия?

Сън за коси (на жена)

- *Гледах се в огледалото и забелязах, че съм напълно оплешивяла. Събудих се и се втурнах да проверя, толкова убедителен беше сънят...*

Това е класически, сън, също много разпространен. Наподобява сънищата с падане на *зъби* и изразява чувство за кастрация. В случая става дума за млада жена и би могло да се предположи, че тя се бои да не загуби своята красота и прелъстителност. Но нещата не са толкова прости. *Косите* са заредени с универсална символика. В символния си смисъл те са синоним на мъжественост, на активна сила. Като вторичен сексуален атрибут у жената представляват мощно средство за привличане. Символиката им е соларна. Горният сън показва до каква степен жената се бои да не загуби способностите си, творческата си сила, динамизма на младостта си. Заедно с това той е и сън, изразяващ тревожност.

За да илюстрираме афективната символичност на косите, да си припомним Бодлер:

Въжета корабни, нагоре ме вдигнете! Море от абанос, сред тебе ярко свети мечта от рой платна, от мачти и гребци. [4]

Сън за осакатяване (на жена)

-Беше кратко, но... Не знам къде се намирах; появи се едно огромно чудовище и откъсна дясната ръка на баща ми... Беше ужасно; сякаш загубих собствената си дясна ръка...

Да се спрем на асоциациите;

- Никога не съм познавала истински баща си. Майка ми заемаше и неговото място и правеше всичко, за да ме настрои срещу него. Имам усещането, че чудовището беше майка ми.

Свадлива, възискателна майка, винаги критично настроена, никога любвеобилна. Тя пречееше на баща ми да живее. Отне му силата, властта, лиши го от съществуване. Как тогава можех да бъда насочвана от него? Усещам, че този сън е много важен! Момиче без баща-наставник се превръща в жена, която живее на празни обороти. Дясната ми ръка несъмнено е моята динамичност, творческата ми природа. Ще трябва да възстановя връзките с баща ми въпреки майка ми...

В този сън майката наистина е „чудовището“, което поглъща личностите, пречи им да се осъществят свободно. Ръката е явно „фалически“ символ. Тя изобразява силата, властта, закрилата. Тя удря, тя носи палка или жезъл. Всички сме чували за „ръката на закона“. На всичкото отгоре става дума за *дясната ръка*, тази, която обикновено е по-яка. В съня бащата е „кастриран“. Отнета му е мъжката власт. Но и *дъщерята* е „кастрирана“ от „*мъжката*“ си власт, тоест от своята съзидателност, динамика, ентузиазъм, пробивност... В същото време е загубила и *бъдещето си*, чийто символ е дясната посока. (Ще поговорим и за символиката на посоките.)

Друг сън за осакатяване (на мъж)

- Пристигнах в кабинета си. С ужас забелязах, че дясната ми ръка е ампутирана. Казах на началника си: „Няма проблем; ще работя с лявата, само не ме гонете!“

Асоциации на сънувалия:

-Началник? Това е баща ми. Страх от баща ми. Страх от мъжете. Играя си на мъж, но всъщност се подчинявам. Какво мога да правя без дясната си ръка? Безполезен. Осакатен. Погубен. Баща ми с положителност ме е кастрирал. Вечните му принципи! Така и не се разбунтувах. Виждате ли колко съм миличък? Моля ви се, нямам дясна ръка, но това не е проблем, не е никакъв проблем, ще се оправя с малкото, което ми остава, сериозно! Само ме приемете такъв, какъвто съм, амин! Не ме гонете, добри ми господине! Ще правя всичко, което пожелаете, но не ме гонете!

Други асоциации:

- Нищо чудно, че съм се приютил у мама! Или у жена ми! Бих направил всичко, за да ме обичат и утешат... Да

не ме прогонят... Всичко друго, само не това... Кабинетът, това е семейството ми; там се чувствам добре, правя всичко за другите, дори работя извънредно...

Излишно е да се коментират тези асоциации. И тук имаме кастрирана „дясна“ ръка, ръката на силата, на мъжката мощ. И тук тя е символ на фалоса. Намираме се в самото сърце на прословутия едипов комплекс - препоръчвам ви да прочетете за него в речника.

Сън с падане на зъби (на мъж)

Вече споменахме за този вид сън, разпространен като есенния дъжд.

-Всичките ми зъби се клатеха. Вадех ги един по един; съвсем лесно се отделяха от венците. Събудих се и си казах: „Ама че кошмар!“

Зъбите служат за дъвчене, за „откъсване“ (на месото от костите например). Не казваме ли: „Направо ме сдъвка“? И също: „Показвам си зъбите“? Да „стискаш зъби“ е знак за мъжественост. Зъбите са и елемент от сексуалното привличане („ослепителни“ зъби, любовно „хапане“ и т. н.).

Сънуването на развалени, изтръгнати, разклатени зъби е често знак за чувство за безсилие (сексуално, афективно, професионално и пр.). В дадения случай мъжът изпитва усещането - или страха, - че е принизен, унижен, обезсилен.

След раждане жените често сънуват, че зъбите им падат. Това е разбираемо, тъй като, както вече казахме, раждането е вид „кастриране“ (налице е „изтръгване“ и осакатяване на част от тялото на майката).

Сън с автомобилни гуми (на мъж)

- Излизах от работата си, за да си тръгна към къщи. И четирите гуми на колата ми бяха спукани. Опитах се въпреки това да потегля; успях

да запаля, но съединителят отказваше. Мислех си, че може би е заради гумите. Огледах се за сервиз. Виждах само минавачи.

Това е сън, изразяващ чувство за кастрация, за безсилие, за принизяване. Сънуващият изпитва усещането, че не е достатъчно „напомпан“, за да посрещне живота. А и съединителят не откликва - мъжът не успява да разгърне потенциалните си сили. Нека отбележим, че всички тези усещания са неосъзнати - във всекидневието въпросният човек се проявяваше като деен (но превъзбуден!), продуктивен (но много тревожен!). Сънят му разкри как „се чувства“ в действителност, тоест става дума за сън-равносметка и предупреждение.

Сънища, изразяващи тревожност

Осъзната или не, тревожността играе важна роля в живота на човешкото същество. Логично е следователно да лежи в основата на много сънища, където обикновено се изразява чрез най-разнообразни отрицателни чувства, изпитвани в безизходни или ужасяващи ситуации. Дадена ситуация може да е тема на често повтарящи се съновидения.

Със своята житейска, метафизична, космична тревожност този вид сънища присъстват в нощите на всеки от нас. И в тях падат и се запалват *самолети, хора* крещат, *тълпи* биват обземани от *паника*, появяват се неизбродими *лабиринти*; сънуващият *се лута* сам в *непознат град*, *къщи* се срутват, стават *земетресения, приливни вълни* помитат всичко по пътя си...

Има и сънища, изразяващи по-дълбока тревожност: *синът* убива майка си, *майката* пробожда с нож детето си, *съпруг* вижда как вълните поглъщат жена му, *кораб* потъва в бездната и пр. Появяват се и *равнини* - огромни, пусти, покрити със сняг или заледени. *Къщите* са празни, изоставени, враждебни, обрасли в бурени. Чуват се

ридания. Отнякъде изникват странни, архаични *животни*, *рояци насекоми* се носят във въздуха, *мъртъвци* заплашително се надигат от гроба. Човек се чувства *изгубен, объркан, пренебрегнат, отритнат*, сам на света и във вселената... Да, огромна е човешката тревожност!

Физиологичните усещания и тревожните сънища

Сънищата, изразяващи тревожност - или кошмарите, - понякога са предизвикани от физическо заболяване (леко или по-сериозно), от смущения в дишането, от тежест в сърдечната или предсърдечната област и т. н. Всеки знае, че затрудненото храносмилане

може да породи кошмар. Поначало физиологичното състояние *винаги* определя появата на един или друг образ в съня, като физическото неразположение служи като детонатор.

Тревожните сънища и сексуалността

В съня сексуалните потребности и желания играят голяма роля. „Изтласканото“ често излиза на преден план. Измежду най-разпространените са сънищата, възпроизвеждащи едиповата ситуация, която изключително рядко описват обективно. Те са населени със символи, предназначени да покажат психологическия климат, желанията, страховете, изтласканото. В личния ми архив фигурират поне двамадесет сънища, в които, независимо от различния контекст, синът „пробожда с нож“ майка си. Не става дума за омраза, а за сексуални отношения; ножът символизира фалоса.

През пубертета тревожните сънища са често явление. Това е нормално, тъй като този период се характеризира с големи афективни и сексуални трудности. Към тях се прибавя и страхът от бъдещето, от загубата на семейната сигурност, от свободата и пр.

Някои разпространени символи на тревожност

В „сексуалните“ тревожни сънища: *-Змиите* се появяват често и при мъжете, и при жените. Те са фалически символи. Както и *влечугите, джунглите, горите, гьсталаците* (нерядко символи на срамните косми, те могат да означават и несъзнаваното). -Срещат се и сгромолясващи се *кули* (кулата тук е фалически символ, изправен, отвесен; срутването ѝ показва страх от афективно или сексуално безсилие). *-Револвери* „засичат“ или пък куршумът изпада; вместо да полети.

-Кораби потъват, хора биват *поглъщани* от *морето* или от *блатото* (страх от връщане към несъзнаваното и към Майката).

Девојката вижда *насън мъжки индивиди* - заплашителни, рошави (символи на опасния *Анимус* - ще го разгледаме в глава VIII). Разпространени са и сънищата, изразяващи страх от *изнасилване* (*змии, ножове, остри или наточени предмети, автомобили*, които връхлитат върху сънуващата, *влакове*, които я блъскат насрещно, *зейнали рани* в половите органи и пр.).

Нужно ли е да се казва каква паника пораждаат подобни сънища у подрастващите, склонни да ги приемат буквално - нещо, което, повтарям, не бива *никога* да се прави?

Мъчителните ситуации

Тревожните сънища доста често се отнасят до трудни житейски ситуации, минали или настоящи. Както вече казах, тези сънища могат да се повтарят, и то в продължение на години!

Ето някои примери:

• *Жак много често сънува, че все още е войник. Или са го мобилизирали. Или са го обявили за дезертър.*

Само че Жак е на петдесет години. Явно е, че армията му е причинила травма или е породила у него тревожен климат, непреодолян след уволнението. Този сюжет може да изглежда безинтересен, но всъщност свидетелства за дълбоко безпокойство, на което сънят е само символичен израз.

• *Пол често сънува, че е отишъл на работа след неоправдано отсъствие. Или че се готви да напуска, но все не успява да го стори. Или че началникът му го упреква за зле свършена работа.*

Всъщност Пол от няколко години упражнява свободна професия. Сънищата му за работата са винаги заредени с тревожност. Защо? Би трябвало да се разбере какво е представлявала за Пол тази работа и какво означава за него неосъществяването напускане. Дали не е „страх от свободата?“ Колкото до неоправданите му отсъствия, несъмнено става дума за климат,

наситен с чувство за вина, проектирано върху работата и началника. И най-вероятно в детството му следва да се търси ключът за тези еднотипни сънища, които сякаш „настояват“ да се ликвидира определена вътрешна ситуация, непрекъснато тровеща живота му-

•*Мари-Терез редовно сънува, че се подготвя за университетските си изпити.*

Да, но тя от много години е вече лекар. Може би животът представлява за нея непрекъснат „изпит“? Или страда от такова чувство за вина, че все се опитва да „дава обяснения“?

•*Фредерик неведнъж сънува, че се прибира в къщата, където живее майка му (отдавна покойница). Вика, но никой не отговаря. Абсолютна тъмнина, дълбока тишина. Иска да се качи на етаж, но е парализиран от ужас. Събужда се облян в пот.*

Да отбележим, че майката на Фредерик живеела сама и той все се страхувал да не я завари мъртва. Задълбоченият анализ обаче показва, че тревожността на Фредерик бе породена от неосъзнатото желание... именно да я види мъртва! За да се освободи от тежобата на майчиното настояничество. Така че тук тревожността е нещо като „електрическо поле“ между положителния и отрицателния полюс; тя идва от *мощния антагонизъм* между съзнателното желание (майката да живее!) и неосъзнатата потребност (майката да умре!) В този вид сънища се наблюдава също и страх от изоставяне.

-*Жана често вижда насън как някаква жена я блъска към голямо огледало, от което тя ужасена се отвръща.*

Едно уточнение: майката на Жана отказвала (несъзнателно) да види дъщеря си пораснала Тя всъщност искала девойката чисто и просто да остане *нейна* „двойница“. Затова Жана изпитваше силна тревожност при всеки свой опит да придобие свобода и самостоятелност. Повтарящият се сън ѝ казва: „Майка ми желае да видя в огледалото нейния, а не моя образ. Отказвам. Искам да *стана* това, което съм, макар че се боя да погледна ситуацията в лицето...“

•*Жан-Пиер продължава да сънува, че се отдалечава от бащината къща, но някакъв глас го повиква и той се връща.*

Жан-Пиер е на четирийсет години. Женен е. Родителите му са починали. Сънят му е свързан с чувство за вина. Жан-Пиер винаги е имал усещането, че е „изоставил“ родителите си, за да се ожени. Те впрочем живеели в охолство и в нищо не го упреждали. Това е вид сън за „изоставяне“ и „страх от свободата“.

•*На Жаклин често ѝ се присънва широка слънчева река, по която плават множество лодки. Но небето над реката е покрито с истински килим от черни птици.*

Преливащ от тревожност сън! С две думи: Жаклин е прекарала детството и юношеството си с „кастрираща“

баба, непрекъснато облечена в черно. Бабата изразявала по този начин тъгата си от смъртта на майката на Жаклин. Но понеже упорствала да носи черно години наред, в крайна сметка се превърнала за внучката си в олицетворение на самата смърт... Чудно ли е тогава, че Жаклин е толкова тревожна, така се разкъсва между сияйния-живот, който усеща у себе си, и преследващата я смърт?

•*Жан-Пиер сънува от години, че телефонът звъни през нощта. Сънува, че става, вдига слушалката и чува нежен женски глас, който просто произнася името му. След това - мълчание. Всеки път Жан-Пиер се събужда уплашен.*

Коя е тази жена, която преследва сънуващия и се задоволява да го назове по име? Тъй като не познавам Жан-Пиер, който ми изпрати съня си по пощата, мога само да предполагам... Дали не става дума за Анимата му, от която не успява да получи „послание“? Или в будния си живот сънуващият не съумява да отдели същата тази Анима от майчините сили, които са я обсебили? Възможно е. Не е изключено да се касае и за мощна носталгия по детството. Или

по „гласа“ на майката, към която Жан-Пиер все още изпитва било голяма обич, било силно чувство за вина.

• *Виржини често сънува, че се разхожда в голям град: Моли минувачите да я упътят или ги пита колко е часът. Никой ней отговаря. Тогава се затичва към полицията.*

Това е сън за „изоставяне“. Виржини се усеща откъсната от обществото, отхвърлена. Никой не желае да я подкрепи, да я изслуша, докато броди в себе си (= града). Сама на света, тя се спуска към полицията, която тук е символ на майката като източник на сигурност.

• *Жак често вижда в съня си къщи, които се срутват. Чувства се като парализиран.*

Този тип сън може да сочи доста опасна несъзнавана ситуация. Къщата би могла да представлява Аза на Жак (който впрочем е склонен към депресия). И ето: Азът се срутва, но заедно с него се сгромолясва цяла една „отвесност“, разпада се цяла една конструкция. Сънят изразява следователно силно усещане за безсилие, за непригодност към живота. Той принадлежи и към групата сънища със страх от кастрация.

Ето как тревожността се появява изневиделица нощем. Нека пак кажем: повтарящите се сънища са знак, който не бива никога да се пренебрегва. Тревожният сън е симптом; той предупреждава сънуващия, че трябва да потърси корените на безпокойствата си.

Съществуват и „големи“ тревожни съновидения с елементи, понякога близки до архетиповете (и за тях ще стане дума): *препускащи коне*, които всеки момент ще стъпчат сънуващия; *страшни великани, митически чудовища; необятни гори*, където човек потъва без надежда за измъкване; *зловещи цветове... Опасни джуджета, банди от разбойници* населяват сънищата на много жени (ще ги видим по-нататък). Тук един мъж безкрайно броди *сред ледовете...* Там друг... - да изброяваме ли още? Сънищата са толкова разнолики, колкото е човешкото безпокойство. Задоволих се да цитирам само някои от разпространените символи.

Колко престъпления се вършат в твоето име...[5]

Ето и още един доста обичаен вид сънища, които пораждаат дълбоко безпокойство у сънуващия. В тях става дума за **престъпления, затвори, преследване**.

Мъж (27 г.)

- *Току-що ме бяха освободили от затвора, където излеждавах дълга присъда за не знам какво провинение или престъпление. Улицата беше оживена и слънчева. Затичах се; чувствах, че ме преследват. Като се обърнах, видях заплашителна тълпа, която ме настигаше.*

Мъжът започна коментарите си с думите: „Но дали всъщност мен преследваха? Така предполагах, но нищо не го доказва!“ Да чуем асоциациите му.

ЗАТВОР. В затвора съм. Открай време. Никога не съм бил свободен. Но какво изкупвам? Чувство, че нямам право на съществуване. Желание да умилостивя съдбата. Никой не ме обича. Трябва да върша разни неща, за да ме обичат. Бих платил, за да ме обичат. Не искам да съм сам. Не съм свободен. Но ме освобождават. Слънце. Защо тичам, сякаш целият свят е хукнал по петите ми? Винаги ми се струва, че ме гледат, наблюдават, критикуват. Стеснителност. Страх. Анали грее слънце... Защо не и за мен? Чувствам се виновен дори пред жена си и децата си!... Все едно, че съм момченце в свят на възрастни... Не, не искам да съм сам...

Значи на „затворника“ (на самия себе си) донякъде му олеква (вътрешно). Появява се свободата (слънчевата улица). Но вината остава (нямам право да съм свободен, щастлив, самостоятелен). Отрича ли се от свободата си? Бои ли се от нея?

В случая става дума и за сън за изоставяне.

В този тип сънища често се намесват *представители на закона -съдии, полицаи, митничари,*

преподаватели, директори, палачи, адвокати и др. Сънуващият е преследван, разпитван, обискиран; той бяга, хвърлят го в затвора, обезглавяват го и т. н. Подобни сънища могат да бъдат свързани и с едипова ситуация.

Мъж (22 г.)

- Убил съм по-големия си брат. Пистолетът е на масата. Брат ми лежи; мъртъв е, но ме гледа и казва нещо усмихнато. И родителите ми са там. Сцената изглежда съвсем естествена на всички, на мен също. Това най-много ме учудва. Откакто сънувах този сън, изпитвам нещо като освобождение.

Съвсем разбираемо вътрешно освобождение! Без да навлизаме в подробности, колкото и да са важни, нека уточним: Филип смятал, че брат му го превъзхожда и е по-достоеен за похвала. Самият той бил просто „по-малкият“, „изтърсакът“. Втори в майчината любов, втори и в бащините грижи. Крайно разпространена ситуация. В един момент започнал да си дава сметка, че той е авторът, той „фабрикува“ собственото си чувство за малоценност. Защо? Поради един вид „мазохизъм“, който според него би му осигурил цялата любов на родителите му. Затова си измислял, представял си семейна ситуация, която всъщност не съществувала! През този период на осъзнаване му се явил сънят.

В него той извършва убийството С пистолет. Това оръжие е „фалически“ предмет (пробиващ, пронизващ). То е знак за мъжественост. Но най-важното е, че сцената е *естествена*. Семейната хармония показва вътрешното спокойствие на Филип и промяната, която е успял да извърши у себе си.

Както вече казах, престъпленията доста често се срещат в сънищата. Обикновено те изразяват едипова ситуация дори ако на пръв поглед сюжетът няма нищо общо с нея - *чиновник убива директора си* например или *сънуващият убива представител на закона*.

Мъж сънува, че *върхлита с колата си върху пазача* на паркинга. И тук колата е фалическа - тя удря, пробива. Пазачът символизира бащата, когото сънуващият трябва да убие, за да си осигури цялата обич на майката. Много жени сънуват, че убиват с нож. Ножът също е фалически предмет, който може да означава достъп до прекалено дълго изтласквана мъжественост.

Дали е необходимо пак да повтаряме, че тези сънища не бива да се приемат буквално?

Причини за появата на тревожни сънища

Знаем, че явлението тревожност може да се оприличи на „електрическо поле“, възникнало между положителния и отрицателния полюс. Да продължим сравнението. В кондензатора енергията се локализира в изолатора, който разделя плаките, тоест в пространството между електроните. Същото важи и за тревожността, която понякога „акумулира“ огромни енергии и ги „кондензира“ в полето между противоположните усещания. В съня отрицателните чувства и усещания (омраза, враждебност, незадоволени потребности, неосъществени желания и пр.) се проявяват безпрепятствено. Несъзнаваното не го е грижа за „морала“ и афишира съдържанието си без заобикалки.

Но тревожността може да се сравни *деблокираща сила*. Нещо като бараж, издигнат наред реката. Важни „движения“ на личността са спънати или възпреш (от морала например). Тук действат могъщи фактори - *любов, омраза, сексуалност, самостоятелност, свобода*. Да вземем само един пример: майка полага огромни усилия, за да отгледа и възпита трудното си дете. Грижите за него ѝ отнемат всяка лична свобода и ѝ причиняват големи тревоги. *Нормално е* да си мисли (повече или по-малко съзнателно): „Ако го нямаше него, можех да бъда щастлива и да разполагам със себе си.“ Нормално е да си го мисли, тъй като е вярно. Тогава ѝ се явява следният сън (жената е на 32 години):

- Заминавах на почивка с годеника си. Бяхме изоставили кученцето си. Беше ужасно от наша страна, а аз говорех на годеника си за Венеция.

От асоциациите на сънувалата се разбира, че наистина е пътувала с годеника си, по-късно станал неин съпруг. Значи тя се връща назад. Озовава се във времето на свободата и на перспективите. Напуска настоящата ситуация и „отказва“ да бъде омъжена (= несвободна). Кученцето символизира детето ѝ. Но дори насън вътрешната „цензура“ забранява истинското желание. Испитаното усещане за чудовищност е твърде мощно и сънят „обезсилва“ желанието. Тоест налице е блокиране, преграда. След-събуждането си тази майка се бе самоосъдила като най-лошата жена на света... и бе побързала да забрави съня си. Но тревожността оставаше и ден след ден „атакуваше“ преградата. Едва когато си даде сметка, че несъзнаваното ѝ е описало нормално желание - да няма пречки пред свободата си, противопоставяйки го на също така нормалното ѝ желание - да отгледа трудното си дете, което обича, майката намери покой.

Сънища за изоставяне

Страхът от изоставяне е един от основните човешки страхове. Става дума за почти космична тревожност. Това е страхът на детето, което по някаква причина е лишено от майка си и се чувства абсолютно сам на света, превърнал се в абстрактно и ужасяващо място. Това е страхът на изгубената в града Виржини, която в съня си се втурва към полицията.

Но това е и страхът на детето, чиято майка му казва „сърдита съм ти“—нещо, което тя никога не бива да прави. Сърденето се усеща като изоставяне; между майката и детето се издига „стена“; връзката е прекъсната; появяват се чувство за вина и потребност от прошка на всяка цена.

У зрелия индивид страхът от изоставяне се изразява обикновено чрез три основни вида поведение:

а) даден човек изпитва прекалена потребност от приятели, „на които да може да разчита“. Подобна потребност често изразява тревожност. Тя се проявява в тираничност, в предявяване на изключителни права над приятелите. У такъв човек желанието да *бъде обичан* е по-силно от желанието да обича. Приятелят е длъжен постоянно да присъства, винаги да е на разположение. Личността му обикновено символизира майката. Подобен човек се подчинява на повелята: „Не бива да съм сам, никога не бива да съм сам, за нищо на света.“ Той стига дотам, че кани в дома си който и да е, при каквито и да е условия. Когато казва „страх ме е да остана сам“, това следва да се преведе така: „Непрекъснато се боя да не ме изоставят- майка ми, Бог, хората...“ Повтарям: този страх е в същността си дълбоко човешки. Но той значително се усилюва, когато се чувстваме лишени от нещо, неспособни на нещо, или когато ни се струва, че другите едва ни търпят или направо ни отхвърлят...

б) човекът „се подсигурава“. От страх да не бъде изоставен в бъдеще, *той отказва всяка близост* в настоящето. Не желае да се привързва. Отблъсква любовта, приятелството, обичта. Разбирай: „Има ли смисъл? Нищо не е трайно, всичко се проваля, един ден и без това ще ме изоставят.“ Такива личности често са отрицателно настроени, критични, агресивни. Нападайки другите, те „оправдават“ в собствените си очи отказа си от всяка афективна връзка.

в) страхът от изоставяне *се превръща в страх да не изоставиш другите*. Той е разпространен между близки хора и това е обяснимо. Подобен човек противопоставя на свободата си следното разсъждение: „Ако проявя самостоятелност, дори само за да отида на кино, ще имам чувството, че изоставям жена си“ (подразбира се: че изоставям майка си). Или: „... че изоставям съпруга си“ (съпругът също представлява майката). Това чувство е често срещано сред младите, преди да се оженят. То се изразява така: „За да стана самостоятелен и зрял, трябва да напусна родителите си и те ще останат сами на света.“ Кое често е само транспозиция на собствения страх от изоставяне.

Сън за изоставяне (на млада жена)

- Често сънувам, че вървя нощем през полето. Викам. Никой не ми отговаря. Плача. Събуждам се, обзета от спазми, които сякаш изпълзват от дъното на съществуването ми...

Тази жена изпитваше непрекъсната тревожност. Като дете наистина била изоставена от майка си. Прибрала я нейна леля и я отгледала без особена нежност. За отбелязване е, че жената живееше заобиколена от множество приятели и приятелки (или поне хора, които бе обявила за такива!) Явно за да може поне един от „приятелите“ да се привърже достатъчно към нея и да не я изостави...

А дали пък днешните общности не са също израз на този страх?

Причини за страха от изоставяне

Ситуациите, в които детето бива „изоставяно“, изобилстват още от началото на живота. Обикновено това са епизодични и краткотрайни раздели, предизвикани от най-нормални обстоятелства. Така че съществува доста разтеглива граница между фрустрацията, изпитвана от детето, когато майка му го напуска за известно време (за да отиде на работа например), и усещането за безвъзвратно изоставяне, което бързо води до дълбока невроза, придружена с тревожност. Във втория случай детето, и по-късно възрастният, разглеждат всяка човешка връзка в зависимост от възможността за „изоставяне“. Това е постоянно вътрешно състояние - мъчително, болезнено... и най-често неосъзнато.

Изгражда се мощен комплекс за малоценност. Не е изключена и появата на садизъм - аз страдам, следователно някой трябва да плати за това. Такъв човек не изразява чувствата си; той изисква другите да отгатват и най-малките му намерения, и най-незначителните му усещания. А когато напусне свой приятел, твърди, че него са го напуснали. Неврозата, придружена от страх от изоставяне, има многобройни симптоми. Да споменем два от тях. Даден човек се чувства относително сигурен само ако телефонните номера на болницата, на личния лекар, на полицията и пр. са му подръка. Друг се притеснява, ако кара по странични пътища, където колата му рискува да се повреди. Този страх от „механиката“ обаче е само оправдание. Всъщност човекът се бои да не се окаже „изоставен“ на място, където никой не може да му се притече на помощ. Тогава полицаят - или автомонтьорът - представляват Майката,

Неврозата, която се характеризира със страх от изоставяне, мазохизмът и садизмът често са свързани. Като се има предвид колко изключително разпространена е тази невроза, ясно е защо литературата изобилства от ситуации, в които срещаме „изоставени“ на всяка страница.

Сред причините ѝ можем да споменем следните:

а) прекалено ранното отбиване. Но и тук всичко зависи от афективния климат, осигурен от майката, както и от личността на детето;

б) възпитание, при което майката не обръща достатъчно внимание на детето. Тогава то се чувства „несъществуващо“ и недостойно за интерес. Изоставено. И нищо чудно, след като случаят е точно такъв!

в) детето е отгледано само от майката (бащата е починал например) и има само една „опора“, която му носи сигурност. Дори частичното изоставяне поражда глуха тревожност, избиваща понякога в неконтролируема паника.

Още сънища за изоставяне

• Жули сънува, че се разхожда в гората с приятели. В един момент те се отдалечават от нея, без да я предупредят. Обзема я страх. Вика, но никой не ѝ отговаря. Става все по-тихо. Припада нощ.

В съня си Жули се усеща сама на света в дълбоката тишина и непрогледната планетарна нощ.

•*Мари сънува, че отива на гости у много скъпи свои приятели, където обаче среща безразличен и студен прием. Отчаяна, тя излиза от къщата. Озовава се в някаква огромна равнина. Вали сняг. Обръща се и забелязва, че светлините на къщата гаснат. Събужда се, обляна в сълзи.*

Мари е млада жена, „изоставена“ от майка си, доколкото последната просто не ѝ обръщала внимание, не я молела за помощ, не се интересувала от успеха ѝ в училище, не проверявана бележника ѝ, никога не я мъмрела, нито наказвала, но и в нищо не я насърчавала... И доколкото баща ѝ също не забелязвал присъствието ѝ. Така че Мари живеела „приклещена“ между майка и баща, които усещала като несъществуващи; на практика била сама на света. Когато я срещнах, отказваше всяка връзка от страх да не я напуснат някой ден. Всъщност сама изоставяше, за да не бъде изоставена.

В документацията ми фигурират много сънища за изоставяне под една или друга форма. Сънуващият или сънуващата *отминават, без някой да спре погледа си върху тях*. Или пък на някоя сбирка *стоят сами в своя ъгъл*. Звънят по *телефона*, но никой не вдига. Един *проси* на улицата (= проси обич). Друг *влиза в къща, в която няма нито една жена* (няма майка); само някакъв мъж заплашително стои на прага. Млада жена *сънува, че ходи гола по улицата*, но никой не я вижда.

Ще цитирам накрая откъс от едно прекрасно стихотворение на Аполинер, което добре илюстрира горното:

Взех стрък изтравниче в ръката, че есента умря - добре помни... Не ще се видим вече на земята. Ех, този дъх на времето, цветята... Ще те очаквам в други бъднини.

IV

ТОВА, КОЕТО НАРИЧАМЕ НЕВРОЗА

Всяка човешка личност притежава свои опори. Още в детството се изграждат „носещите греди“, които здраво или недотам здраво се свързват една с друга и постепенно се наместват, за да осигурят равновесието на конструкцията.

Що е невроза?

Може да се каже, че човешкото същество е съставено от „невротични“ носещи греди. Необходимо е обаче преди всичко да се разгледа терминът „невроза“ в *нормалното* му значение. Това е твърде важно, като се има предвид „болезненото“ съдържание, което обикновено се влага в него.

Имаме невроза в най-широкия смисъл винаги когато дадена човешка личност (би следвало да кажем дадена „система в движение“) се приспособява към предложени (или наложени) отвън норми. А всяко дете още от раждането си е принудено да се нагажда към правила, ценности и пр., които *никога* не са негови собствени, тъй като не то е техният автор.

Ако доведем нещата докрай, става ясно, че безкрайният низ от усилия да се приспособим „към другите“ поражда многобройни „неврози“, локализирани във времето, продължителни или не, нормални или не.

Ще се спрем на това по-подробно в главата за видовете Свъръхаз (нормални или анормални) и за Сянката.

Човешкото същество е вечен акробат. Във всеки миг, във всяка милиардна част от секундата целият организъм се стреми да запази равновесието си. И във всеки миг организъмът достига до състояние на равновесие, в което би могъл да остане неопределено дълго време, ако не беше система в движение[6].

Така че нашето несъзнавано, което прилича на гигантски компютър, натъпкан с информация,

непрекъснато се опитва да запази равновесието на системата, като това много често става в *ущърб* на една или друга част от цялото.

Крайно важно е добре да разберем този факт. Да се върнем на компютъра. Да си представим огромен централен компютър на не по-малко огромен завод. Да допуснем, че в него работят сто хиляди души, от генералния директор до най-неквалифицирания работник, като всеки има своето място и функция.

Да предположим още, че на компютъра е подадена *цялата* информация за *всичко* в завода - от най-дребната машинна част до *най-малката молекула на всеки човек*, изпълнител или ръководител.

Компютърът е включен денонощно. Да вземем сега един измежду стоте хиляди служители, който работи в кабинета си на двайсет и петия етаж. Той очевидно не знае *нищо* от онова, което става в „утробата“ на компютъра. Последният функционира в интерес на цялото и не се интересува от служителя *като отделен елемент*; нито от генералния директор, нито от някоя машина или машинна част поотделно.

С цел да запази равновесието на системата компютърът ще смени дадена машинна част, ще премести или уволни някой служител, ще назначи нов директор и т. н. Следователно *личното благополучие* на кой да е от елементите може да бъде *накърнено* в името на общото равновесие.

Да кажем, че мерките спрямо служителите са една или друга невроза, нормална или не. Да прибавим, че аномалната невроза наподобява служителя, който би искал на всяка цена да се задържи на своя пост заради личната си сигурност, но не успява да се впише в равновесието на цялото. Тогава този служител се превръща в нещо като „фиксация“; работата му става стереотипна; той се труди само за себе си, откъснат е от колектива и функционира на празни обороти, вкопчвайки се в неизменната си задача.

Разбираемо е в такъв случай, че между него и компютъра, между него и колегите му възниква силно напрежение. Това напрежение се нарича тревожност.

Да се върнем към човешката „система“. Всяка невроза (нормална или не) е опит за приспособяване (успешно или не). При *анормалната* невроза нещата се развиват така, сякаш част от цялото работи за своя сметка (както служителят в завода). Появяват се „комплексите“, които са чужди тела в психичното на личността.

Изгражда се скован Свръхаз. Чуждите тела се превръщат в нещо като магнити, които привличат към себе си цяла поредица от поведения, които иначе биха били нормални. Част от личността се обездвижва. Между нея и другата част, „здравата“, възниква напрежение. Тревожността избликва, разлива се, приижда, докато в същото време се води все по-ожесточена битка за истинско или мнимо приспособяване. А компютърът на несъзнаваното работи без почивка. Неврозата е опит да се намери сигурност и общо равновесие за сметка на една или друга част от личността.

Да дадем впрочем пример с един много разпространен симптом - натрапливото поведение.

Моята мания е моята сигурност...

Нека повторим най-напред, че *всичко*, което правим, съответства на осъзната или неосъзната *потребност*. Иначе не бихме го правили. Ето един сън на трийсетгодишна жена.

- *Бях чистачка. Намирах се в обширен и луксозно обзаведен салон. Търках, паркета. Придвижвах се на четири крака. Имах чувството, че отдавна съм на това място. Покрай мен минаваха хора. Мисля, че имаше прием. Виждах купища съдове за миене. Беше... как да кажа... сякаш съм достигнала някаква крайна точка в живота си; не мога да опиша усещането... Бях тъжна, във всеки случай сама, извън всичко...*

Тази жена страдаше от добре известни „натрапливости“ - мания за ред, за бърсане на прах, за

проверяване... Натрапливото поведение, както вече видяхме, е породено от тревожната необходимост да бъдем винаги *изрядни пред някой „авторитет“-вътрешен авторитет*, разбира се. Или някогашен външен (родител, морал...), превърнал се в истински „изкуствен спътник“ на личността. Така започваме да се подчиняваме не на външния свят, а на вътрешния си жандарм. Такава е една от формите на Свръхаза.

И понеже винаги има нещо, което да трябва да „се сложи в ред“, подобен човек би могъл през целия си живот да преминава от една натрапчивост към друга (да проверява непрекъснато заключени ли са вратите, изключена ли е газта, не тече ли водата, безкрай да подрежда едно или друго и т. н.). Този вид мания е изключително изтощителен. Обзетият от нея ѝ посвещава цялото си внимание и е неспособен да я отхвърли, тъй като тя е главният механизъм на неговата сигурност (да е изряден означава да е спокоен).

В такива случаи се налага преди всичко да се отстрани причината, която е породила чувството за вина и тревожния стремеж към „перфекционизъм“.

В цитирания сън откриваме *същомизерабилизъм* и *чувство за провал* (жената е станала чистачка и работи на четири крака). Към тях се прибавя и усещането, че е недостойна (хората наоколо не я забелязват).

Този сън се оказва много полезен за младата жена. Тя можа да осъзнае, че винаги е прикривала с компенсации убеждението си, че е недостойна да съществува. Компенсациите се състояха както обикновено във високомерие, презрение към другите, горделивост, необходимост винаги да е права и пр. Накратко - в паранойчно поведение. И главно, жената си даде сметка за необходимостта си от провал (ще я разгледаме след малко).

Сънища, изразяващи чувство за вина

Мъж на четирийсет години

- Намирах се в някакъв парк. През пролука в зеленината наблюдавах двама влюбени. Около мен се струпаха хора и ме загледаха.

В асоциациите на сънувания откриваме, че „пролуката в зеленината“ му напомня „дупката на ключалката“, през която толкова деца се опитват да видят какво става в стаята на родителите с чувството за срам и вина, породено от този тип „воайорство“. Хора се струпат и го гледат. Разбирай: обществото ме „разобличава“ и осъжда.

Потребността от провал

Когато човек се чувства малоценен и виновен, че съществува, той автоматично започва да изпитва неосъзната необходимост да се провали. Това е лесно разбираемо - такъв човек не може да повярва в каквото и да е успех (дори ако е „социално преуспял“), тъй като се усеща като несъществуващ. А успехът е обратното на не-съществуването.

Освен това провалът означава „най-сетне спокойствие“, край на битките и състезанията с другите и със себе си. Учудващо е колко много хора - дори достигнали върховете на социалния успех - несъзнателно култивират у себе си необходимост от провал чрез какви ли не фантазми и мечтания.

Сън с хотел (на четирийсет и три годишен мъж)

- Връщам се от дълго пътуване в чужбина, в Индия, струва ми се. Бях изтощен. Без всякакъв преход се озовах в малка запушена зала. Хотелът се намираше някъде в предградията. Деца подвикваха и се замеряха с камъни. Хората тиеха

бира. Някой ми каза: „Ето те и теб“. Нямах нито пари, нито паспорт.

Още един сън за хотел, както виждате! Кой е сънуващият? Бизнесмен, твърде богат и „очевидно“ щастлив. Ще отнеме много време да описвам с подробности дълбинната му психология. Ще кажа само, че той се чувстваше спокоен единствено на места, посещавани от

хора със социално положение, противоположно на неговото. Да резюмираме асоциациите му.

Откриваме: *завръщане от дълго пътуване* (пътуването на живота му); *Индия* (за много хора това е страната на вътрешното „освобождение“, на истината); *щората* (пак от живота му); *малката запушена зала, децата от предградията, бирата, „ето те и теб“* показват завръщане към времето, когато е бил „нищо“ (според собствените му думи). А *липсата на пари и на паспорт* увенчават провала.

Впрочем този мъж често бе изразявал пред мен желанието си да замине надалеч, сам, без пари, а един ден сподели и мрачния си и горчив фантазъм никога да не се връща и да умре, изоставен от всички.

Клановете

Става дума за важен символ, който откриваме в сънищата на хора с чувство за вина и необходимост от провал, изпитващи страх от изоставяне.

Съществуват „кланове“ на **акробати, театрални актьори, цигани, циркови артисти, мафиоти, бандити** и пр. Какъв е смисълът им в обикновения живот и в сънищата?

Клановете - все едно дали в тях участват високопоставени люде или долнопробна „измет“ - представляват „семейства“ извън традиционните общества. Те притежават особени кодове на честта, които трябва строго да се спазват. Членовете им често са свързани „на живот и на смърт“. За да проникне в клан, човек трябва да е „достоеен“ за него. Трябва да притежава знак за разпознаване.

Членовете на клана са безмилостно лоялни един към друг.

Логично е, че кланът се явява в сънищата на хора, страдащи от чувство за вина, от афективна изолация, изпитващи необходимост да се провалят или да бъдат изоставени. Усещането е, че си приет безрезервно до смъртта си. Сигурността, която, ти дава кланът, е огромна (символично), при условие че „слушаш“. Открил си своето семейство. Обществото, което те плаши, изчезва. Сънуващият изпитва чувството, че се грижат за него. Всъщност това е връщане към сигурността на детството.

Сън за клан (на двайсетгодишна жена)

- Пред мен имаше група хора с качулки. Бях допуснала някаква грешка, не знаех каква. Съдията се изправи, смъкна маската си. Оказа се циганин, много красив. Знаех, че е справедлив. Щях да изкупя грешката си, може би 'да умра, но и бях сигурна, че ще получа медал, за да отида в Сент-Мари дьо ла Мер.

Тази млада жена проявяваше класически симптоми на чувство за вина - усещане, че другите не я приемат, не я „признават“, че непрекъснато я поставят под съмнение, че не я обичат.

Да чуем асоциациите ѝ:

- **КАЧУЛКА.** *Тайно, анонимно, черно, наказание, неумолим закон.*
- **ГРЕШКА.** *Но аз винаги се чувствам гузна, открай време!...*
- **СЪДИЯ.** *Надзираващ, всевиждащ, критичен, детство.*
- **ЦИГАНИН.** *Колко ли добре би ми било сред тях, да изтрия останалата част от света, бедност...*
- **СПРАВЕДЛИВОСТ.** *Никога не са ме признавали заради самата мен; как тогава да определя мястото си в живота?...*
- **ДА УМРА.** *Какво пък, в края на краищата...*
- **МЕДАЛ.** *Признали са ме; участвам в празника; да, трябва да си намеря приятели и*

приятелки; трябва да се излекувам от страховете си; сама да си избира семейство; и главно -сама да се призная...

Вина и мазохизъм

С термина *мазохизъм* толкова се е злоупотребявало, че е загубил истинското си и дълбоко значение. Използват го за щяло и нещяло, превърнал се е в тик. Дори са му измислили умалително. А какво означава той всъщност?

Обикновено мазохизмът се определя като стремеж към „удоволствие чрез страдание“. Страданието може да бъде физическо (да си го причиняваш сам или чрез някой друг). Или афективно - в този случай се появяват твърде разпространени симптоми като потребността да се унижаваш, да се подценяваш; склонността да се поставяш „под“ другите, желанието да бъдеш побеждавай; неосъзнатата необходимост да се провалиш, да се накажеш, да бъдеш наказан не от чувство за справедливост, а за да ти простят след това (тоест отново да те „признаят“ и обичат).

Всъщност мазохизмът има съвсем друг облик. Но понятието е получило такъв „привкус“, че наистина би трябвало да се обозначи с друг термин!

Същинският мазохизъм или страстта към единение

Най-силната потребност на всяко човешко същество е да се чувства „свързан, единен“ със заобикалящия го свят - другите хора, природата, вселената, Бог. Съзнателно или не, всеки носи у себе си тази „религиозност“^[7] и непрекъснато търси начин да я задоволи - дори ако цял живот я изтласква, както правят повечето от нас! Така

Земният рай се е превърнал в Изгубения рай със съответната постоянна носталгия по него.

Именно единението е в основата на мазохизма, чийто смисъл е напълно положителен. Той се състои в стремежа да станеш едно цяло със - с Бог, с Природата, с Музиката, с Любовта и т. н. Но да „станеш едно цяло“ означава да изчезнеш като индивидуален Аз. Така че мазохизмът подтиква личността да се устреми към нищото, за да се слее с безкрая или абсолюта. Независимо в какво отношение (религиозно, морално, артистично и пр.).

Сън на петдесетгодишен мъж

- Нощта беше червено-розова. Намирах се в пустиня. Лежах по корем върху пясъка. Усецах, че това е забележителен сън. Имах чувството за нещо гигантско. Земята беше като магнит. Сливах се с нея, стоявах се в нея. Животът ми бързо преминаваше пред очите ми като нещо ненужно

- или не, по-скоро като низ от второстепенни, привнесени събития... Трудно ми е да обясня... Вече не бях нищо, но ставах всичко, принадлежах към нещо грандиозно, но не като самия себе си, разбирате ли? А като... как да кажа? Бях частица от някакъв вселенски закон. Какъв сън само!

„Религиозен“ сън, сън за „единение“. В него има принадлежност към Вселената и сливане в едно „цяло“. Това е „мазохистичен“ сън в широкия смисъл на думата. Би могло да се помисли, че той е израз на регресия и че този човек се приютява в „майчината утроба“. Но всъщност според асоциациите му и бликащата от съня енергия тук имаме съединяване с Майката-Земя и вселенските закони. Сънувалият мъж (писател по професия) извлече от всичко това значителен динамизъм и радост от живота. А той не би сънувал подобен сън, ако потенциалната информация вече не се намираще у него.

Така че необходимо е да се освободи терминът „мазохизъм“ от тесните му значения.

Един пример: религиозните мъченици са били смятани за мистици или светци. Днес „науката“ би ги определила като мазохисти (в отрицателния и патологичен смисъл). Но повечето от тях са се стремели към пълно сливане с божественото. Затова е било необходимо

нищо да не ги „дели“ от него, тоест да отстранят от пътя си собствената си индивидуалност.

Дали в такъв случай същността на човека не е поначало мазохистична - да се превърнеш в нищо, за да участваш във всичко...? Нали самият Фройд-казва, че мазохизмът (възприеман по този начин) е основата на психичното като цяло?

Ами смъртта, смятана от някои за *екстазно избавление*, не е ли й тя мазохизъм в чист вид?

Само че научните наименования са стеснили значението на истинския мазохизъм; те са го свели до патологичните прояви и до сексуалните фантазии, които са само болезнени извращения на едно нередко грандиозно явление.

И дали в широкия му смисъл терминът мазохизъм не би могъл да бъде Заместен от *страст към единение*?

Оргията

Терминът *оргия* също трябва да се схваща в най-широкия му смисъл. Оргиастичните явления са производни на „висшия“ мазохизъм.

Сън на петдесет и пет годишна жена

-Лежах върху синьо легло. Чувах се песни; горяха стотици свеци. Виках: „Но аз съм млада, млада . съм!“ Появи се образът на баба ми. Усмиваше ми се... Наоколо се беше събрала голяма тълпа -спокойна и добронамерена. Бях щастлива.

Това е „оргиастичен“ сън. Ето някои от асоциациите на сънувалата:

•ПЕТДЕСЕТ И ПЕТ ГОДИНИ. *Петдесетилетие... Равносметка... Отворена врата... Спомням си едно стихотворение... само някои откъси - става дума за Сена; поетът казва: „Аз съм на петдесет години, Сена на петстотин хиляди по петдесет, но и двамата бавно течем...“ Да умреш и отново да се родиш...*

•СВЕТЛИНИ, ПЕСНИ, ТЪЛПА. *Мистицизъм, езически обреди, сини песни, тамян..., принадлежност. Инстинкт. Химни... Младост... Радост. Ама каква радост ми достави този сън!...*

•СИНЬО ЛЕГЛО. *Не знам дали беше наистина синьо, или радостта ми ме кара сега да го виждам такова. Синьото .е любимият ми цвят. Цветът на безкрайното небе. Легло? Легнала... хоризонталност, като водата... без защита... без агресивност; плувам в музиката, в тълпата... Зараяна в безкрая... не-съществуване...*

•МЛАДА. *Как ме подмлади този сън!*

•БАБА. *Миналото. Цялото далечно минало. Корени, Трайност. Доброта. Отвъд смъртта. Вечност.*

Този сън, сънуван на една „гранична“ възраст, показва „мистична“ принадлежност към необята. Това е могъщо съновидение, извор на енергия и на обновление за личността; то бележи и предизвиква ново вътрешно начало.. В него има едновременно *оргия* и *мазохизъм* в смисъл на „единение“, разбира се.

Сън на петдесетгодишен мъж

- Участвам в огромен безумен карнавал с танци, музика, викове. Но всичко това в съвършен ред. Всички танцуват, пеят, истинска хармония, красота, минават прекрасни мажоретки, деца хвърлят цветя... Великолепен сън!

Такъв е наистина! Ще усетим това по-добре след малко.

Сън на четирийсетгодишен мъж

-Живеех в някаква общност. Платонична общност, бих казал, хипита, цветя, целувки, свирни органи; беше силно и много нежно; едно дълбоко и всеобщо разбирателство, без думи;

просто съществувахме извън времето; имаше нещо безкрайно, сякаш с нас бяха небето и водата... Чудна райска сладост...

И човекът си спомня особено ясно за „невероятния афективен климат" в съня му. Говори също за някаква еднородна „духовност" - никой не се разграничава от другите. Бяхме, казва той, „като една душа!"

Този човек е висш чиновник, доста обикновен на вид. Сънят му показва, че „не бива да се съди по дрехите". Дали това не е сън за *Сянката!* И дали човекът вижда насън онова, което е дълбоко в него и което не е могъл да осъществи? Може би. Но във всички случаи става дума за *оргиастичен* сън във високия смисъл на думата. „Личностите" изчезват. Общността се превръща в една-единствена душа. Всеки „се слива" с всеки.

Какъв е смисълът на оргията?

Този термин включва голям брой явления и видове поведение. Обикновено се схваща пейоративно. Навява мисли за неудържима похот, за колективен разврат, за групово опиянение, „хистерични" танци и т. н. Но ни напомня и за карнавал, за музикален „разгул" и на високо, и на ниско ниво.

Оргията е нещо *прекалено*. Всяка оргия е „религиозна" (пак, както при мазохизма, в смисъл на „свързваща, водеща до единение"). Думата *оргия* се използва за всичко, устремено към огромното, към грандиозното, за всичко, което изригва, избухва, взривява преградите и всекидневните задръжки, всичко, което ви дава усещането, че участвате в нещо по-обемно от самия вас и че „се стопявате" в него. И също - всичко, което поражда у вас чувството, че „изчезвате" в него...

Оргията може да се проявява по много начини в зависимост от качеството на действащите афекти и мотивации. Но тя е *винаги* „единение", каквато и да е формата ѝ. Това единение може да е свършено положително („разгул" от прекрасна музика например) или пък регресивно, дори извратено (алкохолна или сексуална оргия).

Завръщане към изворите...

Известни са големите колективни оргии на някои примитивни народи. Те са свързани със Земеделието, Жътвата, Пролетта и пр. Целта им е да разтворят човека във великото вселенско единство. При някои ритуални оргии жрецът се съчетава *публично* със съпругата си. Всички участници следват примера им; оргията става чудовищна, гротескна, феноменална - представете си я само! Нейната цел е да умножи плодовете на Земята, на растителния и животинския свят. Както отбелязва Мирча Елиаде[8]: "*Всичко отделно вече не е такова, единението е пълно, индивидите се сливат с великата Вселенска Майка...*"

Карнавал и популярна музика

По-горе прочетохте сън за карнавал - „огромен и безумен". Разгул от музика, танци и песни... Защото оргията включва както „духовното пречистване" чрез музиката, лееща се от големите органи на катедралите, така и празниците на популярната музика. Всички карнавали, малки или големи, са вид оргии. Освен танците, освен неограничената свобода, и маските са неосъзнат стремеж към „единение" (те осигуряват анонимност и премахват индивидуалността). Дори при пошлите оргии (секс и алкохол) участниците се устремяват към нещо извън себе си - всъщност към самоубийството на личността си и смъртта на своя Аз. Това са преобърнати оргии, единение наопаки.

Сън с популярна музика (на младеж)

- Отвсякъде се лееше музика, виждах певците, тълпата на голямата площадка за поп-концерти, аз бях на естрадата, ръководех всичко, музиката ме заливаше, бях щастлив като никога дотогава, имаше цветя, вода във фонтаните, момичета, бях господарят на всичко, беше безумно, истински цирк на радостта...

Струва си да се поговори за тези поп-концерти...

Защо подобни музикални съборища пораждаат понякога такава екзалтация, че сякаш "разумът загубва контрол над себе си"? Защо всяка индивидуалност изглежда заличена?

Най-поразителното е, че под напора на някаква първична емоция тълпата се споява; превръща се в неразчленима маса, образува емоционално „цяло" и реагира, както биха реагирали марионетки.

И тук задействаните огромни инстинктни сили напомнят за церемониите у примитивните племена. Атмосферата е като на „богослужение", но наопаки, ако мога така да се изразя. Нещо като чудовищно колективно дихание. Индивидът се превръща в тълпа. Хората се гърчат, обръщат очи, крещат, изпадат в „екстаз". Всичко това удавено в развилнялата се „звучност" на усилвателните уредби.

Искаме или не, й тук имаме работа с „религиозни" прояви. Тези музикални „оргии" (силно обогрени със сексуалност) потискат индивида в полза на общност, обзета от едно и също рвение.

Така че въпросните музикални оргии са само една от хилядите възможни форми на явления като „връщане към изворите" и „сливане", които винаги са съществували.

Сънищата със Свръхаз

Свръхазът съдържа собствената си дефиниция - всичко, което „стои над" Аза и ограничава свободата му.

Съществуват нормални и патологични видове Свръхаз.

Нормалните видове изобилстват - от пътните знаци до законите, през всички възможни правилници и забрани! Разрешенията също са вид Свръхаз, понеже отменят някаква забрана. Принадлежността на човека към една или друга националност е Свръхаз, тъй като го принуждава да спазва определени норми и закони. Всяко възпитание (дори свършеното) е Свръхаз, защото налага на възпитавания Аз външни повели. Очевидно е, че по своята същност никое дете не съответства на възпитанието, което получава. Обществените норми са Свръхаз, както и модата, разпространените мнения и начини на мислене, идеологиите, организирани религии, моралът, дори началото на работното време.

Различните видове Свръхаз (главно онези, които са продукт на възпитанието) могат лесно да бъдат изживени по *патологичен* начин. Достатъчно е чувството за вина или за малоценност да пропълзи в психологическата машина, за да се превърне Свръхазът във вътрешен враг. В такива случаи той се преобразява в истински наказателен отряд, всяващ страх й тревожност. Вътрешната свобода се пропуква. Обикновеният червен светофар по пътищата става символ на задължение, което трябва да се спазва под страх от чувство за вина и тревожност. Нормалният Свръхаз - карам колата в дясното платно, става анормален - карам в дясното платно, за да видят „другите" колко съм дисциплиниран, или защото винаги имам чувството, че „преча" някому, че не съм на мястото си. Това само като пример.

Ясно е, че именно възпитанието формира най-важните видове патологичен Свръхаз. Тогава се появяват известните чувства за малоценност и за вина, тревожността, усещането, че не съществуващ, че нямам: право да съществуващ, различните страхове като страха от кастрация и някои други.

Тук се намесват сънищата със Свръхаз. Било за да очертаят вътрешна ситуация, неосъзната от сънуващия, било за да го предупредят за възможно негово бъдещо поведение (все с помощта на скрития в несъзнаваното компютър, който е безкрайно по-информиран от съзнанието).

Сънищата със Свръхаз обикновено са въртят около някаква авторитетна фигура. В тях виждаме **полицаи, митничари**; принудени сме да показваме „пропуск"; изрядни сме или не

сме; във всички случаи се налага да даваме обяснения. Появяват се **представители на закона, адвокати, съдии. Или учители, надзиратели.**

Сред предметите наблюдаваме **бариири, пътни отклонения, забранителни табели;** накратко, всичко, което *спъва, възпрепятства, блокира, наказва, обвинява, подлагана съмнение, отклонява от пътя* и пр. Иначе казано, *всяка преграда пред свободата.*

„Класически" сън за Свръхаз (на трийсетгодишен мъж)

В този сън присъства една от цитираните по-горе фигури.

- Карак колата си доста бързо, но имаше нещо ненормално. Отвсякъде излизаше пушек. Установих, че не мога да отпусна спирачката и моторът загрява. Спрях и забелязах в далечината пътен полицай. Разхождаше се напред-назад, но така и не се приближи към мен.

Дейността на този човек е „застопорена" - спирачката е вътрешна, разбира се; личността „прегрива", тъй като се разкъсва между свободата си и повелите на Свръхаз.

От друга страна, полицаят в далечината е и символ на Майката, от която се очаква помощ, но която в съня не откликва на зова.

Като се имат предвид безбройните нормални видове Свръхаз, забелязваме, че човешката личност е същност, „опакована" в социални условности. Дали в такъв случай „индивидуалностите" не са чисто и просто „измислени"? И ако можехме да освободим всеки Аз от неговия Свръхаз, нямаше ли всички Азове на земята да бъдат еднакви, недиференцирани?

ЕЗИКЪТ НА НОЩТА

Защо и как нощното ни мислене не прилича на дневния ни „разум"? Защо не използваме един и същ език и в двата случая? И защо нощният език ни изглежда съвършено нормален, докато сънуваме?

Дали пък езикът на сънищата не е нашият най-истински език, нашето основно изразно средство, след като децата и диваците се изразяват главно чрез символи?

Що е символ?

Да си представим един фотограф. Той ни показва образ. Обяснява ни, че е искал да предаде определено усещане, определено душевно състояние. За *него* образът притежава собствен смисъл и всеки път, при всеки поглед поражда в душата му една и съща емоция. Това може да е спомен за атмосферата в детството му, за изживяно щастие или тъга; образът може да „символизира" - за него -самотата, живота или смъртта, отминаващото време или друга някоя лична ситуация.

А за нас? Ще изпитаме ли същите чувства със същото качество? Слабо вероятно е, след като образът илюстрира лична емоция. Но очевидно би било различно, ако предизвикваше *същия вид емоция със същата въздействаща сила у сто хиляди души.*

Това показва, че истинските символи не се срещат често. А терминът се използва под път и над път. Някоя рекламна марка става „символ", а киноартистка се превръща дори в архетип!

Но да се върнем на фотографа. За него образът ще е истински символ. За нас ще е само „знак" или алегория.

Излиза, че символът е *заредена с емоция представа; без емоцията* той се превръща в знак или алегория.

За да разберем символа на фотографа, трябва добре да познаваме самия човек.

Но това вече го знаем. Такъв е основният принцип при тълкуването на сънищата - всеки символ трябва да бъде анализиран в съответствие с личността на сънуващия.

Далечен израз на самите нас...

Примери много. Да вземем един колекционер. Защо трупа оръжия, саби, марки, дори кибритени кутии или етикети на пури? Ами онзи другия, за какво му са толкова много моливи или обувки, или дрехи? Какво представлява това събиране на вещи, от които няма никаква нужда, които за него са *символи*, а за нас, поне на пръв поглед, не означават нищо? Почти сигурно е, че колекциониранияте предмети напомнят за „нещо“, дълбоко погребано в несъзнаваното. Те са знаци, чието истинско значение остава неизвестно за „колекционера“. Когато обаче се появят в съня, те насочват индивида към далечна атмосфера или спомен, които управляват личността му - без негово знание, естествено.

Символът е свързан с усещането

Съществува един важен закон: *за хората и нещата съдим по усещането, което са оставили у нас. Обективната реалност, каквато и да е тя, ни е непозната.*

Така всичко става символично - дума, образ, цвят, предмет, музика, жест. Защото истинският символ винаги

предполага нещо повече от непосредствено възприетия смисъл.

През целия си живот ние използваме, без да си даваме сметка, безброй символи. Нещо повече: у нас живее вселена от символи; те ни карат да действаме и да реагираме; те управляват чувствата и емоциите ни. И ако е толкова трудно да се дефинира символът, то е, защото той е свързан с усещането, а не с разума. Най-добрият пример за това ни дават сънищата.

Как „се създава“ символът?

Щом се сблъскаме с някое абстрактно понятие, ние се опитваме да го представим чрез „знак“. За да изразим идея, чувство, усещане, използваме знаци, тоест образи, черти, предмети и пр.

Поначало символът притежава *субективен* смисъл. За да стане той общ за много хора, е необходимо „знакът“ да напомня на всеки и незабавно представената абстракция. Казваме например, че „безкрайност“ е математическият символ за безкрайност. За повечето от нас това е само знак, който не поражда никаква емоция. Но за някои, които имат *усещане* за безкрайност или за числа, той ще се превърне в истински символ.

Следователно още веднъж се убеждаваме колко е трудно да се даде дефиниция на символа! Ще цитирам по този повод.

Йохан Бахофен[9]

„Символът пробужда интуицията; езикът може само да го обясни. Символът задвижва едновременно всички струни на човешкия дух; езикът предава само една идея наведнъж. Символът е пуснал корените си в най-тайните дълбини на човешката душа; езикът докосва като полъх само повърхността на интелекта. Единият е обърнат навътре; другият - навън. Единствено символът е способен да слее най-разнообразни неща и да създаде впечатление за еднородно цяло. Душите правят безкрайното крайно; символите позволяват на духа да прекрачи границите на крайния свят...“

Символ = единение

По същината си всеки истински символ е „религиозен“. Защото се опитва да свърже в едно цяло нашия Аз, света и вселената. За примитивните племена (и за детето) повечето от действията са сами по себе си „религиозни“, защото се основават на несъзнавано, останало в тесен контакт с околния свят.

Но „преживяният“ символ е преди всичко от областта на сънищата. Там именно той заема истинското си място. Там заговаря на своя език. Когато хората се спускат в кладенците на съня, у тях понякога изплуват хилядолетни образи, царували в кой знае колко мозъци преди нашите...

Фройд, Юнг и символът

•**Фройд**, когото са упреждали, че разглежда всички символи като израз на изтласкана сексуална ситуация, пише: „Символите често имат разнообразни и многобройни значения, така че, както при китайското писмо, те трябва да се тълкуват за всеки отделен случай само във взаимната им връзка. Към тази тяхна многозначност се прибавя свойството на съня да дава повод за противоречиво тълкуване, да представя мисловни структури и пориви на желанието, различни по съдържание и често твърде отдалечени едни от други по природа.“ И продължава: „... важно е да се държи сметка за философските, религиозни или морални нагласи на съзнанието.“ Колкото до **Юнг**, той се е опитал да класифицира символите според начините на формирането им.

а) *Символът се създава по аналогия.* Например слънцето оплодява; така то се родее с любовта, чиято „топлина“ също оплодява в афективно отношение. Слънцето *блести* и *сияе* като Бог или Отец, ще рече Баща. Слънцето е *високо* в небето, откъдето символът на *изкачването* - човек „се изкачва“ към светлината; на кой ще му дойде наум да „слезе“ към нея? *Светлина* може да се свърже със *слава* - „издигаме се“ към славата и почестите, никога не „слизаме“ към тях! Това добре показва как един създаден по обикновена аналогия символ управлява езика и трайните словосъчетания. Можем да продължаваме колкото си щем с аналозиите, докато стигнем до големите универсални символи, «а които ще се спрем по-нататък.

Друг пример: *луната* е бледа и мистериозна; тя принадлежи на нощта. Превърнала се е в символ на женственост, нежност, тайнство, на непризнатата любов, на майката и т. н.

Още един пример: *водата* е аморфна и гъвкава. Или е гостоприемна, или е смъртоносно привлекателна. Така е станала символ на женствеността.

И тъй нататък.

б) *Символите изразяват мощни и всеобщо разпространени усещания.* Тук на преден план излизат големите природни явления - водата, дъждът, бурите, денят, нощта, изгревът и залезът на слънцето, плодородието на почвата, животът, смъртта, могъществото, Бог... И всичко във връзка с тях, което засяга дълбоките усещания на човека. Могат да се приведат и други примери. Да се върнем на слънцето и на неговата *слава*, символизираща Бог, Отец, блясък, успех и какво ли не още. Да си представим също плодородието на земята, от което зависи животът на хората - оръдията за обработването ѝ се превръщат във важни символи. Земята (оплодената) става символ на жената. Слънцето и водата (които я оплодяват) се женят, за да осигурят плодородието. Ралото се превръща във „фалически“ символ (то разоравя и „пробива“ Земята-Жена) и т. н.

Слънцето, което всяка сутрин изгрява иззад хоризонта, се възприема като символ на възраждането след смъртта. Неговият блясък, топлина, слава, непобедимост се предават на големия универсален символ на соларните герои, които населяват както класическите повествования, така и филмите, били те добри или слаби. Темата

Всекиму според мярата

1) *Да вземем един човек с ниска култура и беден живот.* Той е заобиколен от предмети без стойност, които за него са безценни. Затова се превръщат в символи. Какво му напомнят те в емоционален план? Детството? Скърби или радости, неизразими с думи? Някоя голяма любов, излиняла с времето? Съгласие с природата? Ами тази благочестива картинка, кътана като фетиш, не символизира ли единението с Абсолютното по мярата на нашия човек, който

по този начин става огромен?

2) *Да вземем друг човек* с добре развит вътрешен живот. За него всичко се превръща в символ - дървото и вятърът, денят и нощта, долината и камбанарията, океанът и приливът, работата и почивката. Този човек е неизмеримо богат.

3) *Ето и трети човек*, който е прекалено рационален; вътрешният му живот сякаш е пресъхнал. За него символите са само архаичен обект на любопитство, откъснат от всякакъв емоционален контекст.

Но идва нощта и с нея сънищата. Тогава и у тримата възникват еднакви образи. Това са големите символи.

Те съществуват у всички - у невежия и образования, у младия и стария, у мъжа и жената, у детето и първобитния човек. Големите символи не зависят от раса, религия или морал. Те са преминали през вековете. Родили са безброй митове и легенди. Подхранвали са потребността от рай и ад на всички народи.

Благодарение на тях се появяват „големите съновидения“, чийто произход трябва да се търси в архетиповете.

Що е архетип.

Ако е трудно да се определи що е символ, то е почти невъзможно да се обясни какво е архетип! А архетиповете съществуват, след като произвеждат символи. Само че самите те са „неуловими“ като осезаема и ясна действителност. Какво значи това?

Архетипът е *чисто усещане*. Той е *чиста потенциалност*. Нещо като *психически склад*. Ако се опитаме да си представим архетипа, в съзнанието ни ще се появи символ. Той ще е повече или по-малко близък до архетипа, но все пак ще е само символ.

Можем да направим едно сравнение: архетипът е не-диференцирана енергия, докато символът е нейният „видим образ“. Или; архетипът, това са виртуалните фотони, свързани с електроните; символът е светлината; произведена от фотоните, „активирани“ след възбуждането на електроните.

Да си представим, че някой художник например реши да нарисува архетип. Това е невъзможно - както казахме по-горе, той ще изобрази символ. Ясно е обаче, че съществуват твърде близки до архетипа символи, които буквално са „слепени“ с него. Това са много големите символи, онези, които карат човешките същества да реагират по един и същи начин навсякъде по земята.

Така разбираме колко могъщ е близкият до архетипа символ, когато се появи в съня ни с всичките си емоционални и енергетични последствия! Дотолкова, че понякога може изцяло да промени живота ни... Ще видим това в следващите страници.

VI

ГОЛЕМИТЕ СЪНОВИДЕНИЯ

В някои сънища „индивидуалните“ символи изчезват. Това може да изглежда в противоречие с казаното досега, тъй като в контекста на дадена личност всеки символ е индивидуален.

Но в „големите“ сънища се явяват символи, дошли пряко от дълбоките усещания, свойствени на цялото човечество. Тези сънища са могъщи, понякога незабравими. Те могат да бъдат заредени с огромна енергия и да породят у човека много положителен или много отрицателен психологически климат.

Как да разпознаем „големия сън“?

Преди всичко по наситената атмосфера, която цари в него. Това е сън, който човек се чувства длъжен да разкаже на някого, дори на безразличен съсед. Сън, от който трябва да се „разтоварим“, дори ако не можем да го разтълкуваме.

•**Символите**, които се появяват в него, се отнасят почти винаги до най-силните човешки усещания - живот и смърт, щастие и нещастие, безгранична любов, единение със себе си или разпадане на личността, големите надежди на детството и пр.

Те изобразяват - нерядко във величествени образи - Природата, силата ѝ, опасностите, които крие, сливането на човешкото същество с животинския *свят* и вселената. Понякога от тях блика неудържима поезия (положителна или отрицателна); около сънуващия се разнася музика, вълнуващи пейзажи се разкриват пред омаяните му очи. Това са сънища с ярка светлина или непрогледна тъмнина, със слънца и луни, с всякакви видове водни пространства. В тях има и „посоки“ - ще ги разгледаме по-нататък. Сънуващият безкрайно се изкачва или слиза. Сияят цветове с мощен емоционален заряд. Появяват се и числа и геометрични форми - и на тяхната символика ще се спрем отделно.

•**Великите митове** също присъстват - царе и царици, вещици, вечни и легендарни жени, които населяват душите на мъжете, тяхната Анима. Или пък великани, принцеси, лабиринти, кръстопъти, коридори, вълшебни или омагьосани пещери, феи...

Не липсват и огънят, вятърът, бурите. В големите сънища човек обхожда равнини, долини, планини, лети като по вълшебство, господар е на света и на небесата. Тогава се разкриват други измерения на душата, напълно непознати във всекидневието - а всъщност те са си там, дълбоко в нас, иначе защо ще ги сънуваме?

Явяват се и идеализирани, горещо желани от човешката душа лица - бащи, майки, сестри, братя.

Предлагам ви сега да се върнем към цитирания в началото на тази книга сън. Ще го повтора за улеснение.

- Намирах се на някакво възвишение, откъдето виждах прекрасна вълниста долина. Това беше райската градина. Забелязах безброй овощни дървета, обсипани с цвят и зрели плодове. Имаше много ябълки и розови храсти. Долината бе покрита със сочна трева; навсякъде пасяха бели крави. На места групи от хора бавно танцуваха тритактов танц, нещо като забавен, извънвременен валс. Беше фантастично... Чувах музиката съвършено ясно - тя извираше отвсякъде. Бе началото на една от кантатите на Бах: „Wie schon leuchtet der Morgenstern“. Хората се държаха за ръце и ми правеха знаци. Чувствах се без-

крайно щастлив. Мисля, че бих дал остатъка от живота си за един час такова небивало щастие. След това от хоризонта зад мен долетяха три реактивни самолета - възхитителни вретена с къси криле. Изведнъж се озовах в средния, а другите два ме оградиха като страните на триъгълник. Самолетите се движиха много бавно, спокойно, мощта им оставаше скрита. Летяха в пълна тишина на няколко метра от земята. Всичко полека преминаваше пред очите ми - тревата, дърветата, хората... Музиката продължаваше да свири... Никога няма да забравя този сън, който ми вдъхна енергия и радост, каквито не си бях представял...

Това е чисто и просто великолепен сън, който вдъхна на сънувалия го енергия и ентузиазъм. Образите в него пряко засягат големите усещания на човешката душа.

Тук откриваме:

•**АНИМАТА**. Неин символ е огромната и прекрасна *долина*, която сънуващият обхваща с един поглед, тъй като се намира на *възвишение*. Сънуващият е сякаш „извън времето“. Той просто гледа, той е неподвижен свидетел, А като знаем, че *Анимата* е може би най-могъщото неосъзнато усещане на мъжа, като знаем, че единствено хармоничното осъществяване на Анимата позволява на мъжа да стане това, което е, вече предугаждаме

колко е важен подобен сън.

•МУЗИКАТА. Цитираната част от кантата на Бах е всъщност нещо като валс - много бавен, много нежен. По тази музика може да се танцува. Това и правят хората в долината. И тук цари извънвременна атмосфера. А като си припомним и думите от кантатата „Как сияе утринната звезда“, още по-добре ще разберем красотата на съня, изгрял като слънце в душата на сънуващия...

•РАСТИТЕЛНОСТТА, КРАВИТЕ. Ето я голямата тема за *плодородието* (на душата). *Овощните дървета* символизират *Земята-Майка*. *Сочна трева* покрива почвата на долината. *Бели крави* пасат навсякъде. Кравата е очевидно основен земеделски символ. Собствената ѝ плодовитост зависи от плодородието на почвата. Кравата *олицетворява Майката*. Тя дава мляко и напомня за детството. Представява също *Земята-Майка*, както и търпеливата нежност, и е практически универсален символ. Знаем и колко я тачат в Индия.

•САМОЛЕТИТЕ. Те са реактивни, което е знак за огромна мощ. Но тази *мощ остава потенциална*, „в резерва“, защото самолетите летят бавно, близо до земята и тихо! Освен това образуват *триъгълник*, важна геометрична фигура, както ще видим по-нататък. Сънуващият прелита над долината. Така той отново е свидетел, свидетел на себе си.

•ТАНЦУВАЩИТЕ ХОРА. Те се държат за ръка и танцуват много бавно. Това е нещо *каторитуален танц*, почти свещен. Всъщност става дума за *оргия* във високия смисъл на термина. В случая танцът означава *общение* със Земята и нейното плодородие. Той установява *връзка* между Земята-Майка и Анимата на сънуващия. Бележи важен *духовен етап*. Танцът е и символ на *приобщаване* в *сплотеност* (хората се държат за ръце). Той е движение, *жест*, който има *смисъл*. Да си припомним танците на остров Бали - и най-дребният жест разкрива свещен смисъл, смисъл на принадлежност към общността. В сравнение с тях западните танци са само бледи копия, тъй като не се облягат на отдавна загубения стремеж към единение, който нарекохме „религиозност“.

Накратко, този сън насочва сънуващия към основното у него, към принадлежността му към всичко на света. Това той дължи на силната си и хармонична Анима.

Голям странен сън

Сънуван от четирийсетгодишен мъж, инженер, женен.

-Намирах се на нещо като безкрайно плато, като гигантска кръгла платформа. Тя се въртеше около невидима централна ос. Не усещах никаква центробежна сила. Пред очите ми преминаваха хоризонти... облаци... светлини. Изведнъж платформата замря. Чух да пее мощен глас - мъжки глас, но много висок тенор; глас без вибрации, студен, пронизителен. Не познах мелодията. Гласът беше, повтарям, изключително мощен, но студен като заснежено поле, осветено от слънцето. После... не знам. Сигурно съм се събудил...

Ето какво казва мъжът за съновидението си:

- Никога не съм сънувал по-странен сън! Още чувам гласа! И това безкрайно плато... Навява ми чувство за абсолютна самота - аз, сам със себе си, търсец мястото си във вселената... Вярно е, че се намирам на кръстопът в живота си; не ми харесва да съм инженер... или по-скоро не харесвам тясната специалност, в която съм ограничен; бих желал да правя астрономически изследвания с метафизична цел... Ще ми се да се откажа от професията си, но как? Знаех, че платформата се върти, както се върти Земята, без да усещаме центробежната сила поради дължината на радиуса. Но как ме зовяха тези хоризонти, до един различни, неописуеми! Бях някак неподвижен във Времето, някак вечен... Платформата спря и всичко спря. После този глас... Чували ли сте подобни?

-Да-

- Тези гласове ме омайват; това са гласове на хермафродити; стигат до големи височини

като женските, но са напълно лишени от вибрации. Ще речеш - едновременно ангелски и дяволски, сянка и светлина. Сякаш възвестяват второто пришествие! Но какво искаше да ми каже този глас? Той бе някак вън от мен, вън от всичко. Като всепронизваща сабя... Да... глас... чакайте... прекрасен, естетичен... острие... свършена чистота... но му липсваше женска топлина... Всъщност всичко в съня беше студено... Бях сам... Ах, ако само се бе появила някоя жена!

Повече не видях този човек и не можахме да продължим заедно тълкуването на големия му сън. Какво означаваше той? Вярно е, че всичко в него изглежда ледено.

Каквото и да разправя човекът, не е изключено сънят му да е израз на дълбоката му душа в дадения момент от живота му. Високият тенор, който наистина не вибрира, е дискант. Днес той звучи в изпълненията на старинна музика. За отбелязване е, че някога било забранено жени да пеят в църквите и затова Йохан Себастиан Бах използвал детския глас вместо сопрано и дисканта вместо алт. Бах често прибегвал до дискант, когато музикалният текст разказвал за „падение“, за покаяние. Ясно е защо алтът е „паднало“ сопрано, тъй като не може да достигне до „височините“ му. А сънят? Дали в ледения безкрай не се е изгубила Анимата на сънуващия? Обвинителен ли е гласът? Или предупредителен? Дали обявява „присъда“, наказание, „кастрация“ на личността? Дали у сънуващия присъства латентна „хомосексуалност“ - някога високите тенори са били гласове на „кастрати“, днес те се постигат чрез специално обучение, Сънят очевидно е много странен и би трябвало да се узнае какво „послание“ изпраща мощната и смразяваща песен...

Ще видим по-нататък друг „голям сън“, също на инженер.

Сън с лабиринт

Явил се на трийсет и пет годишна жена, журналистка.

- Това става през деня. Намирам се в дълъг лабиринт, но на повърхността на земята. Усещането е грандиозно. Вървя към изхода. Стигам до затворена врата. Отварям я. Но отвън прониква червено-оранжесв лъч, много прав, и ме отблъсква назад в лабиринта. Правя отчаяни усилия да изляза, но лъчът не ми позволява. Не изпитвам никакъв страх. Казвам си само: „Какво става? Какво иска този лъч?“

Коя е жената? Тя е *твърде* общителна, *твърде* екстровеертна, живее бурно, неомъжена е, *няма* семейство, тоест *няма* център. Явно е, че прекалената ѝ отвореност я кара да бяга навън от нещо, несъмнено от себе си.

Какво означава сънят? Основните му елементи са лабиринтът и отблъскващият лъч. Да ги разгледаме. •ЛАБИРИНТЪТ. Да си припомним изрази като „лутам се из лабиринта“ и „търся изход от лабиринта“. Думата подсказва и трудности в ориентирането, навява мисли за маршрути, стигащи до задънена улица, и пр. Очевидно е, че при тази жена става дума за лабиринта на собствения ѝ живот.

Лабиринтът е сроден с кръстопътя. Той ни предлага много посоки. Така че имаме колебание, после избор на посока.

Тук е необходимо да се открие „ключът“ за излизане от лабиринта, както в легендата го е сторил Тезей, затворен от Мйнотавъра в критския палат на Минос; известна е историята с нишката на Ариадна.

Но лабиринтът може преди всичко да символизира *търсенето на център*. В такъв случай функцията му е да забави пътника, който се е устремил към вътрешния си център, към своя истински Аз. Става дума за стремеж към духовност.

В символно отношение лабиринтът е пътешествие за избраници. Непосветените не могат да открият тайния център. Човек трябва да преодолее множество, изпитания, преди да го достигне. Лабиринтът е *концентричен*. Той е магически символ и означава: съсредоточи се

върху себе си, отстрани вътрешните препятствия, не се оставяй да те подмамят пътищата, които не водят доникъде, не се доверявай на привидното и пр.

Лабиринтът е символ на вътрешното обновление и е близък до *Мандалата*, за която ще стане дума след малко.

•**ЧЕРВЕНО-ОРАНЖЕВ ЛЪЧ.** Той напомня за прословутия лазерен лъч, с който сънуващата била горе-долу запозната по силата на професията си. За обикновените хора лазерният лъч символизира могъществото, концентрираната светлина. Той реже, пробжда, убива (той е лъчът на смъртта).

Това е много красив сън. „Посланието“ му е просто - журналистката трябва да престане непрекъснато да бяга от вътрешните си лабиринти; тя Ще намери изход от трудностите си в центъра на самата себе си. Там ще открие своята интровертна част, Онази, която е загърбила. Необходимо да се обърне назад, спешно е - мощта на отблъскващия я лъч го показва. Лъчът я предупреждава също за грозещата я опасност - и обществото може да я отблъсне, ако продължава да си играе на агресивност. Мислейки за лазерния лъч, тя ми каза:

-Превърнала съм се в копие на мъж. Подобен лъч е фалически! А знаете ли колко мъже са ме отблъсквали! Заявявах ми открито или ми давах да разбере следното: „Стани жена, способна да има семейство (=център), и ще те обичам.“

Сън с град

Става дума за кошмар, сънуван от мъж на четирийсет и две години.

- Никога не бих могъл да предам ужасяващата мощ на този сън. Намирах се в град. Той бе свръхмодерен, кафкиански, широко разпрострял пипалата си. Усецах, че диша! Градът живееше, задъхваше се, мърдаше! Беше жив и сякаш надарен със съзнание! Разнасяха се чудовищни шумове - всичко бе чудовищно в този кошмар. Надарен със съзнание град, който знаеше какво иска -това ме ужасяваше най-много. Чувствах се сам, изолиран, изгубен, макар там да имаше огромни тълпи, тълпи на гроздове, и да се намирах в центъра на един от тях, който също дишаше в унисон, като едно-единствено тяло. На хоризонта се стелеше океанът. Водите му дишаха! Надигаха се и спадаха с огромно дрезгаво хъркане -ужас! Струваше ми се, че ей сега ще се разлее и ще погълне града. На едно място в града, именно в града, забелязах издигнат на платформа кораб.

Кораб в града - представяте лиси? Беше страшно и странно... На борда се виждаха членовете на екипажа в летни униформи. Стояха неподвижно и гледаха града, който все по-хаотично се движеше. Явно нямаха нищо общо с него. Отвърнах очи от кораба. След това градът главоломно закръжи. Всичко започна да потъва, сякаш всмукано от огромна фуния. Събудих се с вик: „Не искам вече, не искам вече!“

Ето какво означава този сън - без да се разпростираме в подробности - така, както го разтълкувахме заедно със сънувалия го.

Последният беше „директор“ на голямо *семеино* предприятие някъде из Франция. Намираме се следователно в средата на „дребната индустриална буржоазия“. Тук паролите са богатство, имидж и ефикасност. Специфичното обаче е, че предприятието и дъщерните му фирми *са управлявани от жени* - от бабата до съпругата през майката на директора. Иначе казано: жените са фалически, а мъжете са загубили своята мъжественост. Веднага се вижда, че *Анимата на този човек е била буквално вградена в жените, които са го заобикаляли от най-ранното му детство.* Той нямаше лична „душа“; служеше си с душата на майка си и на баба си, на която майката бе вярно копие; към това се прибавяше всепоглъщащото присъствие на съпругата; Баща му? Несъществуващ, и той изяден от жена си. А човекът работеше по четири-найсет часа дневно - за да се изтръгне от непоносимия женски климат, разбира се, но и за да избегне и най-малкия упрек (който би го изпълнил с тревожност). Значи имаме мъж, чиято „душа“ е изядена, погълната от жените, представата за които у него

е напълно отрицателна и заредена с опасност.

Да се върнем на съня:

•ДИШАЩИЯТ ГРАД. Тук градът може да се разглежда като *символ на майката*. Градът закриля. Той притежава - символично - оградни стени, укрепления, врати. Градът съдържа жители - той е образът на майката-закрилница на децата си. Ето защо - пак символично - жената е напълно подходяща да бъде начело на града, който управлява като добра стопанка.

Но макар градът да се родее с женското начало, *Ани-мата* на сънуващия е в окаяно състояние! Вместо да му носи закрила и блаженство, градът от съня се превръща в разрушителен кошмар. Той *диша, задъхва се и сякаш притежава „съзнание“*. При това заплашва да погълне сънуващия. Последният се чувства напълно безпомощен. Шум и безумие. Тълпа, която го задушва, изолира го от всяка възможна подкрепа. - *Дишането (на града)*

Откакто Западът е горе-долу информиран за йогите, той познава физическото и символичното значение на дишането. Въздухът е символ на духа и на дъха. На свой ред дъхът е основополагащ за живота и създанието. Но приложимо ли е това за града от съня?

Той е град не на живота, а на смъртта. А и сънуващият винаги е отъждествявал (несъзнателно) *своя* живот със смъртта на личността си, на свободата си, на личната си самостоятелност, всички те заличени от властта на жените!

Защото, ако градът е символ на Майката, той е и образ на живота; *следователно той може да представлява и неговата противоположност -разрушението и смъртта*. Анонимността и самотата, дълбоко усещани в някои градове, не са ли също „смърт“ на личността?

Освен това всеки град притежава „център“, символичен или не (например някой голям площад), от който лъчеобразно тръгват улиците (това е символът на Мандалата). Градът от съня няма такъв видим център. Всичко в него е объркано, хаотично. Той несъмнено диша, но това е ужасно, заплашително дихание - диханието на Анима, която е на път всичко да налага и погълне.

•КОРАБЪТ И ЕКИПАЖЪТ МУ. Корабът се намира не във водата, а *в града*, но без да е част от него. Той сякаш нещо чака, а членовете на екипажа са в летни униформи - това е „соларният“ кораб, с който може да се избяга от ужасния град. Но сънуващият отвърща поглед и не му

отдава дължимото внимание. Пренебрегвайки едно очевидно просто обстоятелство, което би могло да го спаси, той се погубва. Самият океан заплашва да го залее.

Следва финалът: всмукване към някакъв „център“. Какъв център? Центърът на болната му Анима, напълно обсебена от опасния образ на жената.

Този сън е много сериозно предупреждение. Центърът вероятно сочи наличие на дълбока депресия, може би дори на психоза. Впрочем човекът вече бе загубил контакт с радостната и свободна действителност на съществуването и се бе подложил на психоанализа. Цитираният сън се оказва етап в еволюцията му и доведе по-късно до излекуването му.

Сън с Мандала

Сънуван от петдесетгодишен писател.

- *Седях в голям парк. Наблизо имаше друг парк, по-скоро градина, съвършено кръгла, очертана, но без да е ограничена, от малки цветчета. От тази градина тръгваха пътища във всички посоки, сякаш тя бе център на колело. Четири деца пиеха вода от един извор - две момченца и две момиченца. Изпитвах желание да запя и за моя изненада си подсвирквах през цялата сутрин след съня!*

•ЩО Е МАНДАЛА? Мандалата е съставена от *център*, около който е описана или

окръжност, или квадрат, или различни по-сложни геометрични фигури. В някои сънища градът може да бъде Мандала - ако притежава крепостни стени например. Площад Етоал в Париж е истинска Мандала; улиците тръгват от него като радиуси на окръжност. Квадратът също е Мандала; четирите страни са равни и на равно разстояние от центъра. Колелото в някои сънища също е Мандала (център, спици и окръжност като в горния сън).

Според някои ориенталски представи Мандалата е образът на света (с център и окръжност). Ориенталските килими често са възхитителни Мандали; те насърчават медитацията и се смята, че могат да донесат просветление на онзи, който ги съзерцава.

Да споменем и трогателните медальони с пожълтели портретчета вътре, дори с кичури коса - и те са кръгли „Мандали“, чийто център неустойимо привлича окото.

Големите съновидения с Мандала се срещат доста рядко и се явяват в момент на вътрешно обновление (в края на психоанализа например). Те обикновено са завършек на бавно съзряване на душата, на еволюция към психологическа хармония, към проникновена „мъдрост“.

Такъв бе случаят с писателя, цитиран по-горе. Необходимо ли е да се анализира този сън? В него Мандалата е представена от *кръгла градина*, от която тръгват многобройни лъчи във всички възможни посоки. Имаме също и *числото 4* - две момчета, две момичета. (Ще се спрем на числата по-нататък.) Изворът, знак за вечна младост, символизира Анимата на сънуващия. Мъжкият и женският полюс са съединени. Не е ли това самото щастие?

Големите съновидения и възрастта

Големите сънища са свойствени на всяка възраст. Те често се явяват на децата, но не са знак за ранно вътрешно обновление, а показват до каква степен детството остава близко до големите символи. Разбираемо е - детето още не „се е отлепило“ от дълбокото несъзнавано.

Големи сънища се явяват и в края на юношеството, когато човек се намира „на кръстопът“ и трябва да поеме в някоя посока, от която нерядко няма връщане. Даден „голям сън“ повежда юношата по широк друм, друг го тласка към поведение, понякога застрашаващо личността му.

Големите сънища се зараждат в решаващи периоди от живота (юношество, старост, промяна във вътрешното състояние, смяна на професията и т.п.). Както и по време на често несъзнавани психологически кризи, които е наложително да се преодолеят, за да не доведат до деградиране на личността. В такива случаи големият сън разрежда напрежението, което би могло да отрови вътрешния живот.

Един голям сън (на петдесетгодишна жена)

- Бях сама в коша на балона, който се издигаше нагоре. Изпитвах много силно усещане, че се приближавам до съдбата си, вметвам се в нея, сливам се с нея. Усещане, че всичко в живота ми е имало смисъл и ме е водило към сегашния момент. Балонът спря. Тогава очарована видях огромната земна повърхност. Тя представляваше целият ми живот. Безупречно единство...

Според асоциациите на тази жена най-впечатляващо било чувството, че открива многопосочната почти безкрайна земя. Така балонът се явявал „център“ на гигантска окръжност. Ето я и тук темата за Мандалата.

Жената добави:

- Бях като на кръстопът, но без да е необходимо да избирам посоката, в която да тръгна. Всички посоки бяха добри. Нямаше нито минало, нито бъдеще. Частите на мозайката бяха сглобени; всичко се разбираше от само себе си. Както ви казах, това бе образът на съдбата ми в нейната цялост, от раждането ми до смъртта. Целостта на моето Време. Нямаше вече отделни периоди, само една непрекъсната дълготрайност...

Да отбележим, че би могло да става дума и за „сексуален“ сън в много широк смисъл (издигане, надут балон). В такъв случай сънят изразява сублимиране на афективността чрез прегрупиране на енергиите, крито работят заедно в името на обща цел.

Големите образи на два важни символа

Както вече казахме, всеки символ „разцъфва“ в букет от образи. Струва ми се интересно да прегледаме онези от тях, които са породени от най-често срещаните в „големите съновидения“ символи. Нека повторим, че *сам по себе си символът няма голяма стойност* и че трябва да имаме предвид *цялостната личност*, ако искаме да дадем сериозно и полезно тълкуване на съня ѝ. Освен това всеки голям символ може да има положителен или отрицателен аспект... И тук положителното или отрицателното зависят от вътрешния живот на сънуващия в *дадения момент*.

Един от най-големите символи е вероятно този *на Майката*, затова е нормално от него да „извират“ многобройни образи. Да видим най-напред положителните.

Положителната майка

1) *Всичко, което приема, закриля, стопля, успокоява, обгръща...*

Например:

КЪЩА	ПЕЩЕРА	ПЛЕВНЯ
СТРАННОПРИЕМНИЦА	СЕЛО	ГРАД
ЗАТВОРЕНА ГРАДИНА	РАКЛА	ГАРДЕРОБ

2) *Всичко, което кърми, храни, дава живот; всичко, което съдържа обещание...*

Например:

ЗЕМЯ
СТОПАНСТВО ИЗВОР
ЯЙЦЕ
ПОЛЕ
ОВОЩНА
ГРАДИНА
МОРЕ
КРАВА
РЕКА

3) *Всичко, което е разстлано, хоризонтално (обратно на „изправеното“, вертикално мъжко начало)...* Например:

ЕЗЕРО РАВНИНА
СНЯГ ХОРИЗОНТ
ПЪТ

4) *Всичко, което е „тайнствено“, каквато изглежда жената...* Например:

НОЩ ТИШИНА ЗАСНЕЖЕНА ПЛАНИНА
ЛУНА
СЯНКА
ГОРА

ДИВО ЖИВОТНО

БЛАТО

ПОДЗЕМИЕ

ГЪСТАЛАК

5) *Всичко, което затваря, съдържа, обхваща (като майчината утроба)...*

Например:

КОРАБ КУФАР КЪЩА

ПОДВОДНИЦА

АСАНСЬОР

ГАРДЕРОБ

ЦВЕТНА ЧАШКА

ПОДЗЕМИЕ

6) *Всичко, за което се смята, че притежава тайната на живота...* Например:

ЦИГАНКА ГАДАТЕЛКА

ВЕЩИЦА ВРАЧКА

Все във връзка с майката, да преминем сега към символите, обикновено усещани като отрицателни, но сред които ще видим и някои цитирани по-горе като положителни. Още веднъж повтарям: всичко зависи от вътрешното състояние на сънуващия.

Отрицателната майка

1) *Всичко, което напомня за миналото; което символизира детството; което „слиза“ към миналото, към несъзнаваното, към тъмнината...*

Например:

ДЕТСТВО СТЬЛБИ, ВОДЕЩИ

НАДОЛУ ИЗБА ПОВЕХНАЛИ ЦВЕТА

СКЛОН, ПО КОЙТО

СЕ СПУСКАМЕ СЛИЗАНЕ В ПОДЗЕМИЕ МОРСКО ДЪНО ИЗОСТАВЕНА ГРАДИНА

2) *Всичко, което е вгълбено в себе си...* Например:

СЪН

ВГЛЕЖДАНЕ В СЕБЕ СИ ТАНЦ НОЩ САМОТА НЯКОИ ВИДОВЕ МУЗИКА

НЕПОДВИЖНОСТ НЯКОИ ЖАНРОВЕ ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО (например ИМПРЕСИОНИЗЪМ) ЗАТВОРЕНА ГРАДИНА

3) *Онова, което ни пречи да „пораснем“, да напреднем; което ни задържа в детството...*

Например:

СТЕНИ

ЗАТВОР

УКРЕПЛЕНИЯ

ЗАТВОРЕНА ВРАТА МЕГА-ГРАД

4) *Онова, което може да ни „прокълне“, да ни направи черна магия...*

Например:

ВРАЧКА „МАГИЧЕСКИ" ЖИВОТНИ

ВЕЩИЦА (бухал, жаба, змия и др.)

5) *Онова, което заплашва, обрича на самота...* Например:

ЗАСТОЯЛА ВОДА МЪЛЧАЛИВО ОЧАКВАНЕ ПЕЩЕРА ТУНЕЛ ПУСТ ГРАД

ТЪМНА НОЩ БЕЗЛЮДНА УЛИЦА ЛАБИРИНТ НОЩЕН ГРАД ПУСТИНЯ

6) *Онова, което изисква да се покаже „пропуск", преди да се продължи нататък или преди да се премине границата (към зрелостта)...*

Например:

МИТНИЧАРИ

СЪДИИ

ПОЛИЦАИ

7) *Всичко, което тъпче, разкъсва, задушва, отнася към небитието...* Например:

ЛАВИНА

ЗЕМЕТРЕСЕНИЕ

ВОДОРАСЛИ

КРОКОДИЛ

КАПАН

СВЕТОВЪРТЕЖ

ДЖУНГЛА

ЛЕПИЛО

ДАВЕНЕ

РАЗВИХРЕН

ОКЕАН ОКТОПОД ПОДПЛАШЕН

КОН

ПРОПАСТ ПОТЪВАЩ

КОРАБ РИБА (понякога)

СПИРАЛА

АПОКАЛИПСИС

ПАЯК

МРЕЖА

ПАДАНЕ

МОРСКО ДЪНО

НАВОДНЕНИЕ

Сън на трийсетгодишен мъж

-Готвя се да напусна мястото, където съм прекарал почивката си. Но хотелиерът ме задържа... Сочи ми маса, върху която са подредени най-фини блюда. Протестирам; трябва да тръгвам; показвам му билета си за влака.

Всъщност не става дума за „голям сън"! Но го цитирам, защото тук имаме мъж - хотелиера,

който символизира Майката. Този сън не е нито положителен, нито отрицателен; той отчита определено вътрешно състояние. Хотелиерът-майка се опитва да задържи сина, който желае да поеме по пътя на живота си (билета за влака). Впрочем и сънуващият дълбоко в себе си все още е „вкопчен“ в майка си. Но това е толкова обичайно!

Сън на двайсет и седем годишна жена

Този път става дума за „голям сън“.

— *Небето беше кървавочервено. Земята се тресеше. Цареше пълна тишина - не-шум, не-съществуване. Хора тичаха във всички посоки. Виковете им - ако изобщо викаха -не се чуваха; никакъв звук отникъде. Като в огромен ням филм. Апокалипсис от тишина... На свой ред се втурнах към някаква... просека? Пещера? Поляна? Не знам...*

Апокалиптичните сънища населяват доста често човешките ноци! Няма смисъл да тълкувам цитирания сън надълго и нашироко. Да чуем асоциациите на сънувалата:

- КЪРВАВОЧЕРВЕНО.** *Веднъж видях една съвременна картина. Ив нея като в съня ми небето беше сводесто, безкрайно, червено. Далечините като че ли бяха розови. Много красива картина, но за нищо на~ света не бих си я окачила вкъщи. Червеното небе от съня ми означава за мен утробните дълбини. Небитие, смърт в безкрай, от който няма връщане. Корем.*

- ЗЕМЕТРЕСЕНИЕ.** *Мисля, че това явление би ме ужасило най-много! Да се разтвори земята! Да изчезна в нея жива, сякаш погълната от огромна паст... Какво чудовище е Земята-Майка в такъв миг! Прокълната земя, земя кърмилниша, а започва да къдне и разкъсва. Прилепва се към вас, смила ви... Тичате, бягате, но нищо не може да се направи - тя винаги ви догонва, приклепва...*

- ТИШИНА.** *В този сън това бе най-лошото. Неописуема тишина. Знак за безсилие в космически мащаб. Какво да кажеш или сторши, когато майката мълчи? Всичко бих направила, за да проговори! Бих си удряла главата в стената, бих убила дори! Това сърдито, обвиняващо, заплашително мълчание на майката е като самата смърт... Все едно да си абсолютно изоставен... Апокалипсис... тишина... Да си ужасно сам... И все пак вървах към някаква пролука...*

- ПРОЛУКА, ПОЛЯНА.** *Надежда. Светла надежда, но... Дали не е нов капан? Вярно е, че с майка ми човек никога не знае. Навъсена и сърдита, после внезапно много мила...*

Подчинявах ѝ се, но винаги съм играла комедия - само се правех, че ѝ се възхищавам... И все пак не се омъжих. Как изобщо успях да отида да живея сама в апартамент, вместо да остана залепена за нея? Но ѝ телефонирам всеки ден, че и по два пъти на ден. Не бих могла да не ѝ се обадя. Щях прекалено да се тревожа. Но защо се тревожа толкова?

*какво послужи този сън? Възможно ли е младата жена несъзнателно да усеща образа на майка си като така могъщо отрицателен? Дали не се бе спряла на съвсем повърхностни симптоми (че не се е омъжила, че всеки ден ѝ телефонира, че се тревожи)? Едно е сигурно: без този сън, без асоциациите, които направи, тя щеше да си остане „недозряла“; жена без възраст, извън времето, вечно разтревожено от чуждото мнение момиченце, което не смее да вземе нищо от живота (никога не бе „вземала“ отпуск от страх, че майка ѝ сърдито ще мърмори: „Пак ли ме оставяш сама?“). Тази млада жена *понасяше* вътрешното си състояние, но не го *познаваше*.*

Сънят очевидно ѝ причини шок. Той бе клапанът, който се отваряше, за да изпусне нагнетената пара. Заедно с това разкриваше такива хоризонти пред младата жена, че тя се подложи на психоанализа, която Впрочем ѝ поддържа много добре.

Да се върнем на *кървавочервеното небе*. Значи то представляваше „утробните дълбини“; символизираще корема на майката, от който младата жена отказваше - несъзнателно - да е излязла (отказ от самостоятелния живот, толкова разпространен сред младите и все по съща-

та причина!). Все като много други хора тя преминаваше на отсрещния тротоар, когато видеше да се задава бременна жена (която ѝ напомняше собственото раждане). Чудно ли е, че не се бе омъжила, при това не само от страх да не „изостави“ майка си, а главно за да избегне бременността. Тъкмо този, последният страх ѝ бе попречил да отговори на авансите на мъжете.

Днес Марилу - така се казваше младата жена - е щастливо омъжена и е майка на две деца. Благословен да е онзи неин сън!

-Да отбележим още, че...

Различните символи на майката могат, разбира се, да представят и жената, да се отнасят например до съпругата на сънуващия; достатъчно е той „да проецира“ върху нея Майката - което често се случва. Колко мъже наистина се женят за копия на майките си!

Сега ви предлагам да преминем към някои символи на друго важно лице^[10] в юношеството - бащата. И тези символи могат - според човека - да се приложат към съпруга, брата, мъжа изобщо и пр.

Положителният баща

Идеята за бащата се слива с тази за мъжкото начало. Това е съвсем очевидно. На свой ред мъжкото начало е свързано със символа на фалоса.

Така по аналогия откриваме цяла поредица от символи във всичко *вертикално, изправено, арогантно, агресивно*, всичко, което *пронизва, пробива*, както и всичко, насочено към *бъдещето*.

Ето някои разпространени символи на бащата:

1) *Всичко, което се отнася до бъдещето, доразвитието...*

Например:

ГИД ПЛАНИРАНЕ

НАЧАЛНИК ЦЕЛ

Да споменем тук два символа, представящи бъдещето, тоест често бащата: *изкачването* и *дясната страна*. За тях ще поговорим по-нататък. Засега ще кажем, че в сънищата често се явяват образи, свързани с:

НАКЛОН, ПО КОЙТО GE

ИЗКАЧВАМЕ

СТЪЛБИ, ВОДЕЩИ НАГОРЕ ПЛАНИНСКИ СКЛОНОВЕ СПИРАЛИ АЛПИНИЗЪМ

ВЪЖЕНИ СТЪЛБИ КАТЕРЕНЕ ИЗКАЧВАНЕ Отправяне НАДЯСНО

(на КРЪСТОПЪТ

например)

2) *Всичко, което се отнася до „социалното“... Например:*

СЕБЕИЗЯВА СЪЗИДАТЕЛНОСТ УСПЕХ ДЕЙСТВИЕ

ДЪЛГ

БОРБА

ЧЕСТ

Може да ви се стори, че това са абстрактни понятия, но в съня те се материализират в конкретни образи. *Себеизявата* се изразява в някакво творчество - сънуващият рисува,

чертае, проектира пътища, дирижира оркестър. Понятието за дълг или за борба също се трансформира в специфично социално действие: един се вижда насън как държи реч пред тълпата; друг сънува; че задвижва парна машина (знак за себеизява, екстровертност и бъдеще, тъй като машината предава движението).

3) *Онова, което е свързано с приключения...* Например:

ПЪТУВАНЕ ОТКРИТИЕ ИЗСЛЕДВАНЕ

БИТКА

ПРОУЧВАНЕ

АРМИЯ

4) *Всичко „блестящо“ в буквалния или социалния смисъл; всичко, което напомня за слънцето; което „се издига“ (като слънцето на небосвода)...*

Например:

ЛЪЧИ

СВЕТЛИНА

ПОЧЕСТИ

ГЕРОИЗЪМ

СЛАВА

СВЕТКАВИЦА

ЦАРСТВЕНОСТ

ОГЪН

ПОЖАР

УСПЕХ

5) *Онова, което върви напред, пробива, което е вертикално или линейно...* Например:

КВАДРАТ

МАЧТА

ВЛАК

ПЪТ

КОЛА

СТРЕЛА

КОЛОНА

ЗЪБЧАТ ПЛАНИНСКИ

ГРЕБЕН ОРЪЖИЕ КУЛА

6) *Кое то напомня за закона и бащината дума..* Например:

ШУМ

ПОРИВ НА ВЯТЪРА

ПРОНИЗИТЕЛЕН ЗВУК

ГРЪМОТЕВИЦА

БУРЯ

ПРАВОСЪДИЕ ВЯТЪР ГЛАС

7) *Кое е знак за посвещаване, активизиране, усвояване...*

Например:

НАСТАВНИК

ПРЕПОДАВАТЕЛ

ГУРУ

ДУХОВЕН ВОДАЧ МАЙСТОР

Да споменем тук символа на *Спящата красавица*. Той означава, че девойката, която се е отъждествила с майка си и - символично - „спи в гората“, трябва да се изтръгне от своята носеща ѝ сигурност „мистична принадлежност“ към майката. Този символ често изразява чувство за вина: девойката се страхува от афективната раздяла с майка си; подразбирай - бои се да я напусне.

Ролята на бащата е като на принца в приказката. Той трябва да събуди дъщеря си за социален живот, да я посвети в екстровертното активно съществуване, да развие „мъжкия ѝ полюс“. Но това пробуждане не е лесно; девойката често поглежда назад, тъй като все още се бои да напусне майчината сигурност или би се чувствала виновна, ако „разтури двойката“, която образува с майка си.

Отрицателният баща

-Всичко, което може да изобразява кастрацията, разрушението, закона и правосъдието в репресивния им аспект.... Например:

ВЛАСТТА И НЕЙНИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ

ДРАКОНОВИТЕ ПРАВИЛНИЦИ

МИТНИЦИ

ОРЪЖИЯ ЖАНДАРМЕРИЯ ОГЪН

ТЕЖКИ И ШУМНИ КАТАСТРОФИ

„Героичните“ сънища

Те заслужават особено място, толкова често присъстват в съновната дейност. Основават се на символа на *героя*, който се среща във всички цивилизации в многобройни варианти - от големите религиозни теми до филмовите герои, като се мине през спортните шампиони и някои проявления на детската престъпност.

Една безкрайно повтаряна история...

Темата за „героя“ практически винаги следва един и същи сценарий. Откъде идва тя? Човекът все още не е получил отговор на фундаменталния въпрос какво е смъртта

и доколкото му е трудно да се примири с нея, логично е да желае някакъв вид вечност (вечен живот, слава, да остави следи чрез създаденото от него или чрез децата си, да продължи името си и т. н.). Затова се обръща към онова, което символизира потребността му от вечност. Освен това всеки отделен индивид се чувства безпомощен и слаб, а би искал да е силен и могъщ; или поне да си осигури закрилата на невидими сили-хранители.

Такава е основата на темата за героя. Да видим как се развива тя.

1) Обикновено не знаем откъде идва героят. Той сякаш изниква от мъглата. Произходът му е тъмен, без ясни следи. После изчезва все така незнайно къде. Тук вече прозира мотивът за вечността - героят няма нито добре изразено начало, нито край. Той пребивава в някакъв вид дълготрайност извън земното време.

2) Героят е сам. Съществува отделно от обикновеното човечество, физическата или моралната му сила е огромна. Той е преждевременно развит и много бързо доказва високата си интелигентност. Проявява се като същество на Знанието и на Моженето. Тук вече възникват няколко категории герои - от Тарзан до духовните водачи... или военачалниците

3) Обикновено героят бива предаден или измамен. В това няма нищо драматично - той не може нито да се провали, нито да умре, като се имат предвид външната и вътрешната му сила. Но той е способен и на „героична“ саможертва.

4) Героят е непобедим. Той не умира, а ако умре, възкръсва. Остава незаличими следи в човешката памет дори ако „изчезне“ безследно в пламъците.

5) Героят „умира“ млад. Било наистина, било символично (например спортният „герой“, който се оттегля след някой заговор или предателство).

Сънят на Жан-Жак (18 г.)

- *Карах мотоциклет, „Харли Дейвидсън“. Провирах се между хората. Взимах им акъла. Изкачвах се нагоре, спусках се надолу. Към мен се присъединиха и други младежи на мотори. Тълпата се отдръпна. Мисля, че бяхме решили да нападнем банка. Тогава се събудих.*

Този сън е добър пример. В него откриваме:

1) мотоциклет - средство за лична свобода. Сънуващият се провира между хората - той е виртуоз; виртуозността в която и да е област е част от темата за героя. Да отбележим все пак, че някои случаи - виртуозно каране на мотоциклет или кола например - могат да свидетелстват за склонност към самоубийство, да показват тайно желание за смъртоносно произшествие;

2) мотоциклетът е мощен - „Харли Дейвидсън“. Той може да символизира вътрешна сила или *потребност* от сила като компенсация на чувството за малоценност и безсилие;

3) „героят“ се сдобива с „последователи“ - и други младежи се присъединяват към сънуващия;

4) появява се и темата на *престъплението* (план за нападение на банка). Престъплението може да е част от героичната тема, когато поражда у сънуващия чувството, че е „по-велик“ и „по-силен“ от другите. Младежките „банди“, образуващи нещо като *мафия*, често са част от същата тема; те са изолирани, тоест сами в обществото; притежават свои тайни и пр.

Компенсаторен или не, този сън бележи някаква вътрешна промяна у младия сънуващ. Така стигаме до друг вид сънища.

Сънища, изразяващи вътрешна промяна

Тъй като човешкият живот представлява система в движение, той непрекъснато понася помалки или по-големи промени. Някои етапи от капитално значение за вътрешния живот - и следователно за живота изобщо! - са белязани от сънища със следните основни теми:

Преход

Всеки сън за преход показва промяна в състоянието, обикновено положителна. Подобен сън понякога бива последван от истинско вътрешно „преображение“, при което се появяват по-голяма динамичност, въодушевление, радост от живота...

Сънищата за преход имат разнообразни сюжети. Например:

- преминаваме през брод;

- прекосяваме река с *плуване* или *кораб*; сънуващият осъществява преход от единия бряг до

другия;

- влизаме в тунел и излизаме от тунела на светлина;
- преброждаме тъмна гора и се озоваваме на слънчева поляна;
- пътуваме с подводница. Това е темата за Йонас,- пътувал в корема на кит. В символично отношение става дума за завръщане в майчината утроба, откъдето се черпят нови сили. След пътешествието в тъмнината (на несъзнаваното) пред нас засиява другият бряг;
- пътуваме нощем с влак, кола и пр. Достигаме до някакъв път например, във всички случаи до друго място, което е знак за ново начало.

Сън на четирийсетгодишен мъж

Само ще резюмирам този доста дълъг сън, за да извлека от него символиката на прехода.

- Мъжът сънува, че търси града на детството си. Изгубва се, после се връща, за да намери пътя си. Среща една циганка, която му го посочва. Накрая градът се появява пред очите му. Нощ е. Някаква река го отделя от целта. Събужда се в момента, когато търси начин да я премине, за да достигне до „обетования" град.

Това е голям сън! В него имаме:

- желание да се възстанови връзката с ценностите от детството (родният град);
- вътрешно лутане (сънуващият се изгубва);
- циганка; тук тя представлява Майката, онази, която познава тайните на пътя в живота, която показва бъдещето;
- откриване на пътя до бленувания град и до себе-осъществяването. Остава да се преодолее едно препятствие - водата. Последен преход преди достигането до другия бряг, до себе си. При това е нощ (отново тъмнината, която цари в душата на сънуващия). Едно е сигурно - човекът търси начин да извърши „прехода", който за него ще изиграе ролята на възраждане...

Друг сън за преход (на четирийсетгодишен мъж)

- Влакът ме отнасяше в дълъг и много тъмен тунел. Движеше се с грохот. Тревогата ми постепенно нарастваше. Дойде контрольорът ^бях изряден. И изведнъж влакът излезе от тъмното; тръгна по някакво възвишение; ниско долу се простираше прекрасна долина, в която забелязах малък австрийски град... Бях щастлив.

Да видим асоциациите:

- Отдавна се чувствам на тъмно, като в тунел. Това пътуване прилича на мен... Затова се обърнах към вас. Влакът беше мощен; движението му - неотвратимо, неудържимо. Какъв тунел само! Вярно е, че от няколко месеца насам ми попросветна пред очите и тревожността ми почти изчезна. И въпреки това се чувствах гузен. Контрольорът обаче установи, че всичко ми е наред! Колкото до австрийското градче... Тъкмо в Австрия срещнах преди години млада германка, която много обикнах, която все още обичам... като някаква безлика същност... Тя завинаги беляза душата ми. За мен тя е символ на дълбокия, съпричастен живот. Нещо като мой „двойник". Никога няма да я видя отново. Но знам, че някъде се намира моят втори Аз, моето друго лице, моята „половинка", ако мога да се изразя така... Дали краят на съня означава голямото пристигане?

Ето така след преминаването на влака през тъмния тунел се появява долина и в нея австрийското градче, в което сънуващият е изживял извънвременна любов. Мъжът е достигнал до своята Анима, до вътрешната си сила. Прекрасен сън.

Мост

Този символ е доста ясен - мостът свързва две места. Чрез него преминаваме от единия на

другия бряг. В сънищата той означава осъществяване на преход между две душевни състояния, два вида психологическо поведение, понякога противоположни. Така мостът черпи от богатството на две символики - на *прехода* и на *достигането*.

В някои големи съновидения да преминеш по мост означава да установиш връзка, да се съединиш, да се слееш с нещо по-обширно от себе си.

Затова винаги е необходимо да се анализира контекстът - какви места свързва мостът? Над какво е построен? Как изглежда? Какви са размерите му, от какъв материал е направен? В какво състояние е?

Сънят на Жаклин

- *Пътувах с кола. Стигнах до нещо като детелина с голям брой мостове, построени на различни нива - огромни мостове. Ужасена спрях. Вдясно забелязах дървено мостче, прехвърлено над пропаст. Тръгнах пеш без никакъв страх въпреки бездната. Знаех, че мостчето е здраво. От другата страна се разстилаше обширно пространство, може би равнина? Нищо не задържаеше погледа; нямаше нито едно дърво, само треви като в пампасите. Вървах и ми беше радостно.*

Жаклин коментира съня си:

- *Не обичам автомобилите; в тях се чувствам изолирана, анонимна. Няма нищо по-абсурдно от това да срещнеш приятел, карайки с пълна скорост, и той да ти светне с фаровете вместо здрасти. Детелината беше измамна. Наистина мостовете бяха красиви, възхитително проектирани, но един от друг по-студени и водещи само до друга магистрала. Тоест доникъде; човек никога не знае къде се намира, когато кара по магистрала... Мостовете бяха смазващо илюзорни. Дървеното мостче съответстваше на самата мен, на свободата ми, нали то ме заведе до онази необятна площ... Магистралните мостове явно означаваха опитите ми да се целя по-високо от възможностите си, да правя като всички и постепенно да се превърна в блестяща анонимност, поела по нечовешки пътища... Често съм се чувствала изкушена да изляза от женската си роля и да се наложа в обществото с някое бомбастично, добре замислено начинание. Не знам дали този сън ме предупреди да не правя нищо подобно, или изрази решението ми да остана това, което съм; но съм щастлива, че го сънувах.*

Други сънища С мост

Резюмирам ги без коментар; те са достатъчно красноречиви.

- *Пол* стига до грейнал като дъга мост; мостът свързва сив, дъждовен пейзаж с река, по която плават лодки.

- *Етиен* минава по един мост и се озовава пред украсена с цветя гара, от която тръгват релси и сякаш се отправят към безкрая.

- *Фредерик* върви по мост, подобен на тясна уличка. Уличката се оказва задънена.

- *Жули* се намира точно на мястото, където четири моста се пресичат под прав ъгъл. Чака. Усеща, че трябва да избере (това е и сън за „кръстопът“, за който ще стане въпрос по-нататък).

върви по мост и стига до голяма дупка. Мостът се е пречупил. Връща се обратно и се събужда, облян в сълзи.

- *Мари-Жан* строи малък мост над рекичка, която би било по-лесно да премине през брод.

- *Елен* се изкачва по почти отвесен мост, който води към небето. Усилията ѝ са напразни; след всяка крачка се плъзга надолу.

- *Мишлин* вижда баща си да върви по мост и да ѝ прави знак. Мишлин се намира в парк и не успява да стигне до моста; непрекъснато се обръща назад (не съумява да се отдели от майка

си).

-*Ивон* забелязва, че в края на моста, по който е тръгнал, се е събрала тълпа; знае, че ще трябва да се яви на изпит.

Врата

Също доста ясен символ: затворената врата буди у нас желание да я отворим, за да „видим какво има от другата страна“. Тя крие тайни и възможност за приключение, за откритие.

Отворената врата е знак за *преминаване* от едно място на друго. Нещо като „преход“. Когато се появи в съня, тя може да означава, че променяме вътрешното си състояние.

Вратата и *пази*. Тя осигурява интимност. Забранява достъпа - достатъчно е да си спомним за градските врати.

Със символиката на *вратата* е свързана и символиката на *ключа*. Да споменем тук ключовете на града и тържественото им връчване; или ключа на тайната стая, или ключа на ковчезето, пълно със спомени. Така вратите, били те дървени или златни, входни или дворни, не представляват кой знае какво без съответните ключове.

Ето за илюстрация някои елементи от съвсем прости сънища:

-*Пиер* бута откритата врата и влиза в тъмна стая. Изпитва страх.

-*Ан* се намира пред затворена врата. Знае, че зад нея има градина. Трескаво търси ключа, но без успех. -*Жак* търси ключа от дома си в калната канавка. -*Ан-Мари* вижда, че зад вратата, пред която стои, има бездна. Отстъпва назад.

-*Сесил* среща някакъв мъж, който я завежда пред красива врата. Подава ѝ ключ и ѝ прави знак да отключи.

-*Симон* забелязва, че вратата на апартамента ѝ е съборена на земята. Всички стаи се виждат едновременно.

Значи някои врати се отварят и обещават нещо; зад други се таят опасности, ще рече, претоварено и вдъхващо страх несъзнавано. Понякога се колебаем да отворим вратата - дали няма да открием зад нея грижливо поддържани изтласквания? И дали не сме загубили „на-рочно“ един или друг ключ, за да не можем да проникнем там, където държим в сянка някоя част от нас?

Но има и врати, които се отварят към вълшебни градини, към светли стаи. Във всички случаи обаче става дума за сънища, изразяващи възможност за вътрешна промяна.

Да отбележим също, че ключът е фалически символ; проникването му в ключалката има доста очевидно значение.

Праг

Символиката на прага е свързана с тази на *стъпалата* и на *стълбището*. Обикновено да *прекратиш прага* означава да преминеш от тривиалното към свещеното. В сънищата става дума за преход от външния живот, живота на привидното, към вътрешния живот. За *смяна на нивото*. Появяват се и *пазачи на праговете*. В събраните от мен сънища това най-често са жени. Защо? Жената охранява дома. Тя приема (или отблъсква) *на прага*. За да прекратиш прага, трябва да имаш *пропуск*. Да отговаряш на нормите, наложени от пазителя (или пазителката) на дома. Прагът се състои от едно или повече стъпала, които обикновено се изкачват нагоре. Тук имаме две символики:

1) *да прекратиш прага*, тоест да бъдеш допуснат, приет. Това означава също да преминеш от външния към вътрешния живот (който може да бъде представен от къща или всяко друго „тайно“ място);

2) *да изкачиш стъпалата*, тоест да се издигнеш по-високо от първоначалното си вътрешно състояние.

Ето няколко елемента от сънища:

-*Сюзан* достига до *слизащ* праг - къса стълба, която води към изба. Заедно с това усеща нещо като обещание (тя трябва „да слезе“ в своето несъзнавано, преди да се въздигне към ново съществуване).

-*Патрик* забелязва, че прагът на къщата му е изцапан. -*Милен* се готви да заминава. Майка ѝ стои на прага и я благославя.

Вятър

Вятърът е синоним на *дъха*, поне в контекста на това, което анализираме тук. Той представлява съзидателният дъх. За християните например Бог *вдъхнал* живот на Адам; така Божието дихание се разпростряло над хаоса.

В някои сънища вятърът може да бъде разрушителен, неустоим. Понякога сънуващият бива отнесен като перце, прекършен, запокитен в небето...

Обикновено вятърът е синоним на мъжественост, сила, себеизява, съзидателност. Той символизира, както вече казахме, словото на бащата.

Появата на вятър в съня често означава, че се извършва вътрешна промяна, положителна или отрицателна.

Дете

„Очакването на дете“ е вероятно един от най-разпространените при жените сънища. Най-често става дума за вътрешно „раждане“, за важна промяна в афективността.

Скъпоценни камъни

Те ни се явяват насън, когато в несъзнаваното се образува „бисер“, личността придобива център и „духовните“ енергии изкрystalлизират. Означават, че *Анимата* у мъжа и *Анимусът* у жената стават все по-хармонични, както и че *Сянката* изплува от дълбините със своите положителни или отрицателни проявления.

Всяка „любов“, която можем да изпитаме към даден скъпоценен камък, е очевидно проекция на самите нас. В сънищата камъкът е наистина скъпоценен само доколкото му придаваме афективна стойност, финансовият елемент практически никога не се намесва. А ако все пак се намеси, то е в качеството си на символ.

Ето един пример:

-*Жан-Пол* сънува, че влага цялото си богатство в покупката на голям диамант. *Слага* камъка в кутийка и я заравя в градината.

Тук „богатството“ символизира *енергията*, диамантът представлява „жизненият център“, тоест *Анимата* на сънуващия. Колкото до градината, в случая тя е символ на прекалена интроспекция, на вгълбяване в себе си. Така че *този сън не е особено позитивен*; сънуващият крие и изтласква своя вътрешен живот (Анима), вместо да се опита да го освободи и оползотвори. *По-добре щеше да е* да му се яви сън, в който да продаде диаманта си за много „дрънкащи монети“. Това би означавало, че преобразува твърде кристализиралата си вътрешна енергия (диаманта) в пари (екстровеъртна и „оборотна“ енергия).

В сънищата скъпоценните камъни обикновено са обект на покупка или продажба (като в цитирания сън). В други случаи приемат формата на подарък, получен или предложен. А може и сънуващият да разбие ключалката на забравено на тавана ковчеже и да открие вътре искрящ камък. Или да разчете стара карта, сочеща накъде да върви, за да открие камъка

(разчитането на картата съответства в този случай на бродене в лабиринт; там трябва да се потърси камъкът, означаващ центъра на личността). И тъй нататък.

Да видим сега какво символизируют най-често отделните скъпоценни камъни.

Диамант

Образуван от кристализиран чист въглерод, този камък е преди всичко знак за бистрота, твърдост, прозрачност. Блясъкът му бележи „връх“, естествен завършек.

Разбираемо е, че диамантът може да изразява духовност, душевна сила и вътрешна чистота. Наричат го „царицата на камъните“. Той символизира също центъра на вътрешния живот (като в по-горе цитирания сън). В този случай представлява Анимата (у мъжа) или афективната сила (у жената). Диамантът е символ и на неподкупност, както и на свободен дух.

В някои сънища се появяват различно *оцветени* диаманти. Тогава към символиката на камъка се прибавя и символиката на цвета.

Ето един пример:

- Ноел (30 г.) сънува светлосин, много прозрачен диамант; камъкът се намира далеч от сънуващия и сякаш е замръзнал в пространството. Младият човек се събужда разплакан.

Ноел е ерген и „душата“ му е подадена от жените, които са го отгледали. Той, разбира се, мечтае за идеалната любов. Поради вътрешната му слабост обаче тя е непостижима. Анимата му все още е аморфна, неопределена, немошна. На базата на тези данни сънят става ясен за всеки. Да се надяваме, че някой ден Ноел ще престане така платонично да съзерцава диаманта-жена, далечен като синия цвят, символизиращ недостъпния безкрай.

Смарагд

Суеверните хора вярват, че този камък обещава плодовитост и плодородие. Други смятат, че е опасно да го носят. Алхимиците - не е ли чудесно? - са го наричали „майска роса“. А в легендата от челото на падналия Луцифер се отронва смарагд.

Смарагдът е с цвета на пролетната зеленина и на водата. Сигурно затова в сънищата често е усещан като „благотворен“. Символиката му е свързана с тази на водата и на зеления цвят. Но синкавите му оттенъци му придават мистериозност. Затова понякога символизира застояли, опасни и тайнствени води.

Ясно е, че смарагдът може да символизира и жената в положителен или отрицателен смисъл.

Лунен камък

Сравнително евтин на пазара, този камък е въпреки това харесван от много жени заради „мечтателната“ си простота. Оцветяването му напомня за нежността на лунните нощи. Това е камък не на „външния образ“, а на душевните дълбини. Той е изключително женствен. Символизира принципа Ин[11] и умиротворения вътрешен живот, самовглъбяването.

Рубин

Камъкът на любовта и любовниците. Той аленее като жарава. Да припомним ли, че първите лазери бяха с рубини и излъчваха прословутата си червена светлина?

Именно топлият лъчист цвят на рубина поражда символиката му. Дори в суеверията той носи щастие и притежава лечебни свойства. В сънищата често означава промяна във вътрешното състояние; „нещо“ е на път да се случи. Тази символика се дължи на дискретното му лъчение, на съдържано пламения му цвят, който сякаш излиза от някакъв център и засиява във всички посоки.

Аметист

Неговата символика е свързана с виолетовия цвят, цвета на мъдростта, на умереността. Това е камъкът на истинската смиреност и на духовната отговорност.

Тюркоаз

С цвят на синьо небе или на синьозелени води, символиката му в сънищата често е свързана с тези две отсенки. Тюркоазът представлява и духовната еволюция, тайният център на личността, афективната плодовитост. У мъжа той може да символизира Анимата.

Нефрит

Нефритът е зареден с универсална символика. Той е извънредно красив камък. Олицетворява високата добродетел, добротата, откритата душа. В Китай е бил символ на императорската власт. Поради зеления си цвят нефритът

се свързва с природата, водата, растителността, плодородието. Той обаче рядко се явява в сънищата.

Опал

Той е камъкът на суеверието. Обикновено се смята, че оказва „пагубно“ влияние. Не е чудно, че сънувалият опал придава на съня си отрицателно и заплашително значение. Това несъмнено се дължи на променливите и неуловими отсенки на този камък, сияещ в синьо, жълто, червено, кафяво...

Сапфир

Символиката му е свързана с оттенъците на синьото (теменуженосиньо и нощно синьо).

-Възниква въпрос: как узнаваме, че сме сънували тъкмо този камък, а не някой друг (с изключение на диаманта). Няма точен отговор. В архива ми фигурират сънища на хора, които разбират от скъпоценни камъни. И на други, които са сънували, че даден камък им е подарен от някой, назовал името му. Трети просто свързват определен цвят с камъка, особено когато става дума за рубин или сапфир (все според архива ми, което, естествено, ограничава отговора). Например:

- *Сънувах някакъв син камък... истински сапфир.* Или:

- *В обковката имаше червен камък; явно рубин...* Или:

- *Сънувах, че баща ми слага на пръста ми прекрасен пръстен с камък, бистър като вода... Мисля, че беше тюркоаз... или може би бисернозелен диамант...*

И тъй нататък.

Бисер

Лесно е да си представим символиката на бисера. Той принадлежи на морския свят. Нали е рожба на водата и луната? При такива предпоставки е естествено да се свърже с жената, с принципа Ин, с вътрешния, скрит живот, със сексуалността. Бисерът е съкровище, заровено в морските дълбини, което трябва да се извади на бял свят.

По традиция се смята, че този камък е афродизиак и притежава свойството да възражда, физически и духовно. Емблема е на любовта, на дара и-е свършеният завършек на естествената еволюция.

Бисерът е сферичен и чист. Среща се рядко. Ловът на бисери е опасен занаят. Така тази морска скъпоценност е придобила навсякъде по света и открай време почти езотерично значение.

Сън на мъж на два̀сет и осем години

- Мъжът се намира на улицата и предлага „грозд“ от бисери на млада жена. След това се озовава в дома си; бисерите са се превърнали в хубава чепка грозде, поставена в купа.

Ето в резюме асоциациите на сънувания: *-богатство, обвиваме подаръци, доставям удоволствие, прелъстявам, младата жена може би ще се съгласи да дойде с мен вкъщи, чепка сочно грозде, храна, майчинско отношение, детство...*

Както виждаме, сънят постепенно сменя посоката си. „Гроздът“ от бисери е сексуален символ; чепката грозде олицетворява Майката, тя е образ на кърмещата „гръд“ . и на плодородието на земята. Така желанието на сънуващия да прелъстява, което очевидно му вдъхва страх, е заместено от потребността да срещне майчински настроена и проявяваща разбиране жена. В случая потребността от майка е знак за регресия.

За много жени бисерната огърлица е не само част от „външния им образ“, но и средство за сексуално привличане. В сънищата бисерът може да има някое от множеството изброени по-горе значения. Но най-високото му значение - според контекста - обикновено е духовно. Тогава той символизира еволюция към вътрешно единство и съгласие между съзнателното и несъзнаваното.

Все в зависимост от контекста и вътрешната еволюция бисерът може да се възприеме и като *Мандала*.

Колко безцветна изглежда всекидневната действителност в сравнение с някои големи съновидения! Защото те разкриват други човешки измерения, заредени с енергия и страст, на които знаем, че сме способни. Такива сънища са като всевиждащо око, проникващо и през съвършено непрозрачни предмети...

Съществуват впрочем и много други символи-предвестници на вътрешна „мутация“. Вилнеят *бури*, веят *вихри*, връхлитат *урагани*. Човек сънува, че *умира* или че личност, с която се отъждествява, *изчезва*. *Градини* се покриват с цвят, *мъгли* се вдигат, за да разкрият някой пейзаж... Сънуващият минава по тесни *коридори*, изкачва се по безкрайни *стълби*. *Дървета* се огъват под тежестта на *плодовете*. Сънуващият *плува*, *рее се*. Появяват се *геометрични фигури*, *цветове*. Очертават се *Мандали* с композициите си от *цветя*, *колела*, *кръгове*, *кръстопъти*, *кръстове*... *Слънца* и *води* даряват сънищата с голямата си символика.

И всичко това е увенчано от появата при някои щастливци на символите на *Анимата* и на *Анимуса* - двете сърцевини на душата, без които няма самоосъществяване, нито истинска радост...

VI

АНИМАТА - ВЪТРЕШНА СИЛА И СЪЗИДАТЕЛНОСТ

Сънищата, в които присъстват Анимата и Анимусът, са измежду най-важните и за мъжете, и за жените. Тези два термина от психологическия „жаргон“ налагат обяснение, което не е лесно. Най-общо казано, Анимата принадлежи на мъжа, Анимусът - на жената.

Що е Анима?

Буквално терминът означава „душа“. И все пак? Класическата психология определя Анимата като „женската“ част на мъжа или като „жената в мъжа“. Това е несполучлива дефиниция, която много мъже биха отхвърлили, без да се замислят. Тя има лек привкус на „феминизация“ - нещо, което, както е известно, мъжете не понасят. Но биха сгрешили, ако се откажат от идеята за Анимата заради едно недоразумение; ще разберем защо.

Да кажем по-скоро, че Анимата е „женският полюс“ на мъжа. Което няма нищо общо със слабостта, напротив! Женски полюс? Можем да направим сравнение с парната машина. Женският полюс е котелът и нагнетената в него пара. „Мъжкия“ полюс е турбината. Ясно е, че без капацитета на котела и силата на съдържанието му от турбината нямаше да има никаква полза, също както водоелектрическата централа не би се задвижила без захранващото я езеро.

Така и при мъжа, който не притежава *добре структурирана* Анима и *не използва потенциала ѝ*, интелектът и разумът биха могли да се оприличат на изсъхнал плод. Блестящ на вид плод, но изсъхнал.

Анимата, това е вътрешният потенциал. Тя съществува още в детството и всичко по-нататък зависи от развитието ѝ. В нея е съсредоточена цялата съвкупност от усещания. Тя е *радарът* на мъжа. Чрез Анимата си мъжът възприема живота положително или отрицателно (отрицателната нагласа често е несъзнавана).

Не само това. **Именно чрез своята Анима мъжът се изгражда или разрушава, като в девет случая от десет той не знае това. Или по-скоро не е наясно с причината му.**

Предлагам ви сега първо да хапнете от черния хляб, после от белия. Ще разгледаме мъжа с отрицателна Анима.

Мъжът с отрицателна Анима

Да се върнем към сравнението с парната машина. Да си представим, че котелът е пробит. Или че налягането на парата не е достатъчно. Или че се променя непрекъснато. Или че трансмисията не е в ред.

Ще забележим, че турбината се върти неравномерно. Ту спира, ту тръгва. Приплъзва. „Капризничии“.

Ето това е мъжът с отрицателна Анима. Ще видим защо е такъв. Ако го понаблюдаваме, ще установим, че често мени настроенятия си. Вътрешният му „котел“ не е синхронизиран. Виждаме още, че е капризен като разсърдено дете. Всичко това понякога е прикрито с неотстъпчивост в поведението, чийто преувеличено мъжествен характер заблуждава и него, и другите. Човекът е раздражителен, груб, отмъстителен... и лесно се просълзява. Тираничен е към жена. си и децата си, но бързо става подозрително нежен. Не се доверява на нищо и на никого. Нерядко е отличен бизнесмен благодарение на придобитата склонност да „извозва“ другите, склонност, която не е нищо друго освен проекция на собствения му страх да не бъде „извозен“. Този вид мъж е чаровник, но не е очарователен. Той се държи като жена в лошия смисъл на думата, все под прикритието на псевдомъжествено поведение. Често е от параноичен тип. Заклет враг е на жените, толкова се бои от тях; но обича да ги „омайва“, като се прави на кавалер. Търси лесните жени (които не го плашат толкова) > но си плюе на петите, щом срещне хубава и изявена жена.

Накратко, котелът е повреден. Мъжът е загубил връзката със силите на живота и любовта.

Сън с отрицателна Анима (на четирийсетгодишен мъж)

- *Плавах в ледени води. Каналът бе тесен. Докъдето поглед стига, се носеха айсберги. Небето бе металносиньо. Бях сам на борда. Водех кораба си право напред, към безкрая от лед и небе...*

Този сън предава трагичното вътрешно състояние на сънуващия. Той го и предупреждава. *Леденото отчаяние* в душата му е явно. Животът му е драматично *канализиран*. *Синият цвят* тук е цвят на *смъртта*, на загубата на личността. Корабът невъзвратно се носи *право напред* (по-нататък ще се запознаем със символиката на посоките). Това е сън, изразяващ стремеж към *самоунищожение*. Светът в него е ужасяващ и примамлив като зова на сирените, който увлича мореплавателите към собствената им смърт.

Какъв беше този човек? Той отговаряше на даденото по-горе описание. Притежаваше малко процъфтяващо предприятие. Бе богат, женен. Но упражняваше дребнава тирания над жена си и трите си деца. Всъщност изпитваше дълбока тъга, която изразяваше в редките случаи, когато се държеше естествено. Забравяше се в командировките, приемите, усиления труд. Но вътре в него цареше абсолютна самота.

Защото отрицателната Анима лишава мъжа от най-съществената му вътрешна

характеристика - надеждата...

Така че в началото Анимата е само вътрешна възможност. Недокоснат восък. С тази възможност - с този радар - ще се сблъскат хората и нещата от живота. Главната „ваятелка“ на Анимата е майката; тя е първата жена, която „оцветява“ женския полюс на момчето. Майката е първият и най-важен от всички женски образ. И дълбокото ѝ отношение към живота ще бъде доловено от детето. Анимата ще бъде силно повлияна и от отношението на момчето към майка му. Как я усеща то? Дали като благотворна сила? Като абсолютна сила? Положителна? Враждебна? Отрицателна?

Анимата на момче, чиято душа е вградена в душата на майката, бързо се деформира. Времето минава. Появяват се други женски лица, често многобройни. На близки жени, но и на непознати - очарователни театрални или филмови актриси например. Както и на момиченцата, обичани в детството, които човек никога не забравя. И образите на уважаваните или желани учителки, сестри, роднини, братовчедки... Така Анимата се превръща в многолико цяло с безброй преливащи една в друга от-сенки. Но основното влияние оказва майката.

Нека повторим, че отношението на мъжа към живота, жените, любовта зависи от доброто (или лошото) формиране на Анимата му. Понякога Анимата и Сянката са покриват, както ще видим по-нататък.

Анимата не *само регулира дълбокото вътрешно отношение* към света, тя бива също *проецирана* извън човека - върху жени, предмети, места... И, разбира се, тя се явява в сънищата под разнообразни форми.

Що е проекция?

Важно е да разберем това, преди да разгледаме сънищата, в които се явява Анимата. Ето един сън на петдесет-годишен мъж.

-Катерех се по склоновете на Еверест. Белота, но главно тишина. И заплаха, фантастично небе, дълбоко синьо, почти черно. Снегът беше тъй спокоен... Знаех, че всеки миг може да ме погълне. Залепих се за него и не помръднах повече. Очаквах най-лошото...

Това е сън с Анима. Последната е *проецирана* върху Еверест, върху снега и заплахата от поглъщане. Знаем обаче, че снегът и планината (тук) са символи на опасната жена и майка. Можем следователно да заключим, че Анимата на сънуващия е силно повлияна от майка му. Случаят бе точно такъв. Интересно е още веднъж да се отбележи символичният начин, по който сънят предава посланието си. В края на краищата този мъж можеше да сънува просто че майка му го заплашва с унищожение, че стои мирен пред собствената си майка или нещо подобно. Но сънят поема по друг път. Той разширява ситуацията и описва климата, който цари вътре в човека, отношението му към самия него и към съществуването. Да се вгледаме по-отблизо.

Сънуващият *се катери*. „Изкачва се“. Исква да отиде *по-нависоко*. Към какво? Опитва се да *се издигне*, да се преобрази. Извършва *вертикално изкачване*, ще рече -мъжко, фалическо, рисковано. Стреми се да се осъществи като мъж. И това *въпреки снега* и възможността да бъде погълнат от него. Небето (отново!) е синьо-черно. Снегът е *прекалено спокоен*; сънуващият не може да предвиди какво ще се случи. Накрая той се притиска към снега и *престава да се катери, престава да се бори*.

Какъв беше този човек? Жертва на „поглъщаща“, деспотична, задушаваша майка. Всичко това в съня е *проецирано* върху снега. Сънуващият иска да се освободи, като се катери; но неуспешно; страхът и тревогата му са по-силни. *Анимата му е погълната от образа на майка му*. За този човек животът представляваше само заплаха. Страхът му от другите бе огромен. Той *проецираше* майка си върху околните и се държеше пред тях като виновно дете...

Да се върнем на проекцията... Най-добре да си представим фара, в който са монтирани различно оцветени крушки. Запалим ли фара, цветът на предмета, върху който сме насочили лъчите му, ще се повлияе от цвета на крушката. Така че, ако не сме предупредени, ще видим предмет с цвят, който съвсем не е собственият му, но ще се закълнем, че е истински.

Същото е и с човешките проекции. *Проецирам* означава: приписвам на хората или нещата характеристики, които те не притежават и които са само проекция на собствените ми неосъзнати усещания. *Например*: синът никога не е успял да *ликвидира* страха от баща си. Но не знае това; всичко е изтласкало. Мисли си, че е пълноценен мъж, а всъщност си е останал син. И започва да „проецира“ около себе си. Усеща всички мъже като „бащи“ -опасни, заплашителни, кастриращи. Без да си дава сметка, се отнася към мъжете като син. Така им приписва качества, които те не са и сънували. Оттук следва, че *никога* няма да може да установи истинска връзка с мъж, защото *винаги* ще го вижда през проекцията на собственото си несъзнавано поведение.

Като се замислиш, изглежда доста безумно; защото повечето човешки отношения са пречупени през призмата на огромна мрежа от проекции. Първият проецира върху втория, който на свой ред проецира върху първия. Така двамата *изобщо не се познават*. Отношенията им са „фантомни“, макар да им се струва, че поведението им е истинско. Да си представим група от двадесет души, в която всеки проецира върху всеки много неща. Сметнете: сумата от взаимните проекции е главозамайваща. Всеки говори, разсъждава, спори, обича, обожава, презира, мрази,- критикува. Само че от сто вида поведение деветдесет са подчинени на проекции! Така ставаме марионетки на проекциите си и в същото време биваме подложени на истински кръстосан огън от чужди проекции.

Човек може да проецира всичко върху всичко - майка си върху жените, местата, нещата, че и мъжете. Баща си върху мъжете, жените, местата и пр.

Способен е да проецира и Анимата си върху каквото пожелае. В сънищата Анимата често бива проецирана върху жени, предмети, места, а в дневното съществуване - върху всичко, след като е главният мотор на вътрешния ни живот! Тук трябва да повторим: *познаваме живота, хората и нещата само посредством усещането, което имаме за тях*. Виждаме колко е необходимо да „изчистим“ душата си от проекциите ѝ, И разбираме защо „оттеглянето на проекциите“ е толкова важно във психоанализата, като се има предвид каква истинност и свобода носи това.

Отрицателната Анима в сънищата

•Да се спрем най-напред на проекциите върху жени.

Ще забележим, че образите на отрицателната Анима понякога съвпадат с образите, символизиращи отрицателната майка; това е логично. По-нататък ще срещнем някои от тези символи в положителен вид.

Ето някои откъси от сънища на мъже, фигуриращи в документацията ми. Почти няма да коментирам, тъй като сънищата са доста ясни.

•Робер сънува, че някаква проститутка му прави знак. Улицата е тъмна, едва осветена от старомодни фенери. Той тръгва с проститутката.

Тук имаме:

-проститутка: това е класически образ на отрицателната, разрушителна Анима; тя развърта мъжа, тласка го към падение; приема и „позволява“ всичко, стига да и платят;

-улицата: тя представлява тъмнината на несъзнаваното у Робер; само слаба светлина се процежда от миналото (старомодните фенери).

•Морис сънува, че някаква жена го чака. Не знае къде е това. Но жената стои неподвижна. Морис се чувства скован, парализиран. Наблюдава своето „видение“, загърнато в много

дълга черна пелерина. После жената сяда. Морис се отправя към нея.

Тук откриваме:

-жената „запленява“ сънуващия със своята неподвижност; с това тя напомня за Лорелай[12] и други легендарни образи, които привличат пътешественика към смъртта; -жената носи *черна пелерина*, което я прави още по-тайнствена и привлекателна.

•*Жак сънува магьосница - млада и красива. Тя му предсказва бъдещето. После изведнъж Жак се озовава в кола, която се носи с пълна скорост по път с много завои покрай пропаст.*

Същият вид символика.

•*Доминик сънува разрошена жена, която му открадва пари.*

Същата символика. Отрицателната Анима се обръща срещу сънуващия и отклонява енергията му от нормалните цели.

•*Симон сънува, че танцува с пияна жена. Все тази отрицателна Анима, която принизява мъжа.*

•*Жак сънува чернокоса жена, която се разхожда сама в някакъв парк. Той я гледа отдалеч „запленен“ (отново!). Символиката на Лорелай, на сирените, мамещи и смъртоносни.*

•*Пол сънува порнографски сцени, долнопробни оргии. Изпитва „тъжно щастие“.*

Тук става дума за отрицателна Анима, но присъства и символиката на оргията.

Така че образите на отрицателните жени често населяват сънищата. Те могат да бъдат и *статуи* (замръзнала Анима), *грозни и мръсни вещици*, *кабаретни певици*, *сводници*, *стриптизьорки*, *жени-сфинксове*, цялата гама от *тайнствени и фатални жени*, от *жени-предмети...*

Отрицателна Анима, проецирана върху места или предмети

Не един подобен случай вече цитирахме в тази книга. Често срещани места и предмети са: *-долините*; обикновено те са „женски“ с мекотата си и с хармоничните си извивки. Като отрицателна Анима долината е пуста или опожарена, или заснежена. Вдъхва безнадеждност. В нея не може да се намери никаква храна. Долина на самотата, в която пътешественикът се изгубва. Тук всяка надежда е мъртва. *-равнините*; те са голи и безплодни. Понякога са тайнствено осветени от луната. Липсват ориентири. Също като долините олицетворяват самотата и загубата на личността; *-корабите*; в отрицателен смисъл те могат да символизират „майчината утроба“, в която човек се приютава, за да избяга от живота. В някои сънища корабите са разнебитени, зле оборудвани. Вътрешността им е в окаяно състояние. Боята се люци. Килът е пробит. Платната -продрани. Понякога *кораби-фантоми* бродят в открито море. Срещат се и съдове, завинаги закотвени в пристанището, без надежда за отплаване. Или пък такива, които се отправят към места, откъдето няма връщане - като в съня в началото на тази глава;

-къщите; те са важен символ; различните им нива представляват нивата на личността. Къщата е от областта на жената или майката, но и на вътрешния живот. Като отрицателна Анима тя се явява в злотворния си аспект. Може да е застинала в миналото. Или да е старомодно буржоазна, архаична, мъртва. Да е оградена с изоставена, запустяла градина. Отрицателната къща е отчайващо празна. Таванът и мазето вдъхват тревожност. Стълбите са мръсни, порутени или не водят наникъде...

Сън с къща (на мъж на двацет и осем години)

- *Току-що съм си купил къща. Показват ми я отдалеч. Намира се сред нещо като пейзаж от вълниста ламарина. Виждам децата си да садят борчета от пластмаса...*

Най-странното в този сън е „вълнистата ламарина“. Тя напомня по-горе цитираната *долина*,

но изпразнена от жизненото ѝ съдържание, от всякакъв чар, от всякаква привлекателност. Изглежда, че Азът на сънуващия (= къщата) се намира в центъра на почти мъртва (или изгласкана) Анима. Като капак на всичко децата му - олицетворение на живота - садят изкуствени борчета... след като борът е символ на вечност. И тук надеждата я няма никаква!

Не ни ли напомня това за Аполинер?

Колко е бавен на живота потока и колко надеждата е жестока.

-градовете; обикновено те са символи на майката или на Анимата. Да повторим, че в града има жители (децата) като в корема на майката. В качеството си на отрицателна Анима градът се усеща като враждебен, покварен, шеметен. В сънищата от моя архив често се появява *Лос Вегас*, корумпиран от хазарта град.

Сън с град (на петдесетгодишен мъж)

- Присънва му се, че броди из непознат град. Търси къщата на свои приятели. Пита за пътя си жени полицайки. Те го насочват към далечно място. Пред погледа на сънуващия се очертават сградите на Бразилия, които е виждал на филм.

Това не е Лае Вегас, а Бразилия, град, който тук се явява като изгорен от слънцето, разположен сред пустиня, недовършен и замръзнал в "някаква футуристична безнадеждна вечност. И все пак сънуващият търси центъра на своята собствена личност (къщата на приятелите), който ще му донесе сигурност. Жените полицайки представляват „униформената" му и лишена от гъвкавост Анима, скована в Свръхаза.

-градините; таен кът, където човек размишлява, участва във вътрешния си живот; като отрицателна Анима градината е вледенена, изоставена, зимна, мъглива. Тя напомня известния стих:

Сред парка пуст и цял скован от мраз две сенки минаха през този час...

-статуите; символ на вкаменена, неразвита Анима, блокирана още в детството, статуята може да приеме образа на сирена, дяволица, вещица и пр.;

-водата; символ на възможното поглъщане (при отрицателната Анима), водата се появява и във вид на блато, езеро, сняг, мъгла и производните им: лодки, лилии, замръзнали или замърсени водопади, пресъхнали басейни, болни или мъртви риби, женска песен, разнесла се над опасни води или в мъглата....

Възходът на Анимата

Положителната Анима преминава през два стадия - когато все още съществува сама за себе си и когато „се вписва" в личността и става част от нея. Знам, че е много трудно да се разбере това с разума, но Анимата нанася достатъчно поражения и предизвиква твърде много драми (влюбване от пръв поглед, което оставя само горчива утайка, любовни триъгълници, мъже, които се самоуни-щожават в нелепа „любов", безумна и разрушителна връзка и пр.), за да не се спра на нея по-подробно.

Първи стадий на положителната Анима

Жената вече не изглежда застрашителна, нито тъмна. Образът ѝ просветлява. Става носталгичен, нежен, прикрит, тайнствен, романтичен. Но Анимата все още е неосъзната, все още е заровена дълбоко в подземията на личността. И понеже е неосъзната, тя бива *проецирана*. Тогава се явяват ето такива сънища:

-Сънувах девойка; тя ме гледаше нежно; изпитвах чувство за безкрайност...

-Сънувах, че тихо чета стихове, в които се говореше за очакваща ме млада жена...

-Сънувах жена в бяло в някакъв парк...

-Сънувах, че чакам параход; на мостчето стоеше хубава и тъжна жена; виждах само нея...

-Сънувах градина; беше през есента; две жени бавно се разхождаха; едната ме гледаше; изпитвах усещане за силна любов....

-Сънувах господарка на замък...

-Сънувах млада жена инвалид, за която се грижех; обичах я безумно... (Да си спомним тук за безбройните видове Анима във филмите на Чарли Чаплин с копнежа и тъгата, които вдъхват.)

-Сънувах, че държа в прегръдките си непозната жена; беше чудесно...

И тъй нататък. Този тип сънища са толкова разпространени, колкото е жаждата за щастие при мъжете... Това е стадият на очакването, на несъзнателното търсене на Себе си. Мъжът се търси... и рискува да се намери, но не в себе си, а навън. Тогава става опасно.

•Когато проекцията се извършва върху жена...

- *Знам, че някъде на света ме чака моята голяма любов...* - ми казваше един мъж. Всъщност всеки мъж на земята би могъл да произнесе тези думи, тъй като всички изпитват един и същи копнеж.

Когато Анимата се развива възходящо, „голямата любов“ броди наоколо. Двете са свързани като планетата и спътника ѝ. Тук няма какво повече да добавим. Къде е границата? Кое е истинското? Ако има проекция, кога тя съответства на действителността и кога не? Възможно ли е дадена жена до такава степен да прилича на Анимата на мъжа, че да се слее с нея? Какво става, ако мъжът се ожени за проекцията на своята Анима? Защото съществуват прекрасни съюзи Мъж + Жена + Анима, но има и направо катастрофални. Да се опитаме да сложим малко ред в тази бъркотия.

Тъй или инак, Анимата идеализира жената, върху която е проецирана. Това е началото. Ако жената „пасва“ на този идеал, тя е наистина онази, която „мъжът е чакал открай време“, за която „е знаел, че съществува някъде на света“. Но това се *случва* не по-често от снеговалеж през юни.

Ако жената на отговаря на проекцията, „голямата любов“ бързо рухва с целия вътрешен тормоз, до който води това.

Но във всички случаи възходящата Анима дарява мъжа с ново виждане за живота и нещата, различно от предишното. Мъжът се превръща в истински „радар“. „Късметът“ се появява; чисто и просто защото, усещайки хиляда пъти повече неща, той застава хиляда пъти по-често на пътя на обстоятелствата. Възприятията му стават „панорамни“. Енергията му значително се увеличава. Той вече е способен да достигне момента, в който Анимата му окончателно ще се е издигнала на повърхността.

Втори стадий на положителната Анима

И този процес е трудно да се обясни с думи. Ето един сън на мъж. Ще видите, че, общо взето, изглежда обикновен. И все пак това е сън за полетяла нависоко Анима...

-*Намирах се в градина. Лежах на тревата. Едно малко момиченце (десетгодишно?) ме бе възсед-нало като конче. Повтаряше ми по три пъти, ритмично като песен: „обичам те, обичам те, обичам те“, а аз му отговарях по същия начин и в същия ритъм „обичам те, обичам те, обичам те“... Беше божествено, чудно, незабравимо, някак космическо... Достатъчно ми е да си спомня за този сън, сънуван преди година, за да почувствам същия прилив на енергия и радост като тогава!*

Тук Анимата е „проецирана“^[13] не върху жена, а върху момиченце. Сънуващият отново влиза във връзка с основните ценности на живота с неговите възможности и обещания.

Преоткрива усещанията от детството. Да отбележим и тритактвия ритъм (ще видим по-нататък значението на числото 3), Който напомня и трите самолета от съня в началото на книгата. Това е сън, насочен директно - без никаква сантименталност - към Любовта.

Други символи на възходящата Анима

Логично е да открием сред тях символи и на отрицателната Анима; но те са „обърнати“. Там бяха наопаки, тук са налице....

В сънищата става дума за:

-*долини*; те са вълшебни, плодородни, бликащи от обещания; истински земен рай, долината е образът на женствеността в нейната мощ и принадлежността ѝ към универсалното;

-*градове*; хармонично застроени, пролетни, те символизират радостта от живота;

-*равнини*; те са безкрайни, проходими, често озарени от меко слънце.

Срещат се още:

-*води*, заискрили с цветовете на дъгата или бълбукащи по камъните, течащи реки, по които плават лодки, разноцветни *фонтани*, *извори* с жива вода.

И също:

-*блестящи* саби като Дюрандал на Ролан[14], *статуи*, които оживяват и започват да танцуват...

Такива прекрасни неща извират от обновената душа.

За да завършим...

... и да се върнем на неосъществената Анима, ще цитирам два стиха, които добре я изразяват:

Възлюбените често в огледалата взимат миража за лицето на своята любов...

... но ще приведа и един лесно разбираем сън с осъществена Анима:

- *Намирах се на панаир или на някакъв празник. Млада жена седеше на стол в един ъгъл; отпратих се към нея. Никога не я бях срещал, но я познавах. Тя се изправи, изчака да се приближа и ми каза: „Отдавна съм в теб...“. После си тръгна; знаех, че никога повече няма да я видя...*

VIII

АНИМУСЪТ - СЪЗИДАТЕЛНА СЕБЕИЗЯВА

Анимусът е мъжкият полюс у жената. Той е нейната екстревъртна, творческа и социално структурирана част; полюсът на разума и мисълта; измерението на бъдещето. И тук всичко зависи от това, доколко Анимусът е истински.

Как се формира Анимусът?

Формирането му (или деформирането) зависи от бащата или поне от *усещането*, което изпитва дъщерята по отношение на баща си.

За момичето бащата е първият голям символичен мъж, който се намира на пътя му. *Той е символ, преди да бъде личност* от плът и кръв. Символ на могъщество, на непогрешимост, на знание, на бъдеще, символ на социалното и на изкуството „да се налагаш в живота“.

„Външният“ живот на момичето зависи от това какъв е бащата наистина или какъв го усеща дълбоко в себе си. Ако момичето „се размине“ с него, Анимусът му ще кристализира, ще си

остане неизползван потенциал и ще функционира на празни обороти без възможност за „експлоатация“ [15].

Жената с отрицателен Анимус Обикновено тя бива два вида:

•Мъж наопаки

Нещата изглеждат така, сякаш женствеността е изчезнала. Чувствителността и интуицията като че ли са мъртви. Топлината на женската душа я няма. Разяжданата от своя Анимус жена царува като властен, едва ли не садистичен демон.

Външно такава жена е студена, агресивна, упорита, безмилостна, злостна, неспокойна. Тя вечно философства. От нея става „идеален“ водещ на дискусии, така добре умее да разбива всеки нюансиран аргумент.

Важно е да се знае, че за този вид жени измерението „бъдеще“ не съществува. Въпреки че не им личи - те често са много активни и имат високи изисквания.

Да си припомним, че Анимусът се формира от бащата, че съдържа социално измерение и следователно социални идеи и мнения. Тези идеи и мнения трябва да са обърнати, към бъдещето, това се разбира от само себе си. Жената с отрицателен Анимус обаче изказва веднъж винаги *установени* мнения. И доколкото понятието „бъдеще“ не докосва дълбоката ѝ същност, мненията ѝ „засядат“ в настоящето.

Тогава започва да говори неща, които е чела или чула някъде. На практика винаги става дума за мнения на мъже. Най-често използваната формула е: „Мъжът ми винаги казва, че...“ Или: „Четох в един вестник...“. Често обаче тя изразява чуждата гледна точка, все едно, че е нейна собствена, и не търпи никакви възражения.

•Жена с притъпена съзидателност

Този друг вид жена е запазила видимата си женственост с нейните качества. Но творческите ѝ способности са слаби, едва загатнати, колебливи. Такава жена е в „застой“. Тя се лута в живота. Живее извън времето. Или, за да употребим сравнението с парната машина, котелът е в сравнително добро състояние, налягането на парата е достатъчно, но липсва трансмисията към турбината. В девет случая от десет подобна жена е имала трудна майка и отсъстващ баща...

Отрицателният Анимус в сънищата

Той се явява във вид на образи, изразяващи „кастрация“, тоест безсилие. Да се предприеме насочено към бъдещето действие;

-такива са класическите сънища за *влакове* без локомотиви, за *автомобили* без кормило или без шофьор, за *кораби* без компас или без рул;

-в тези сънища действието е безрезултатно: *пътуването* не се състои, *съграденото* се разрушава или изронва, *пътят* се оказва задънена улица, *изследванията* не водят до нищо;

-понякога те изразяват общото безсилие на сънуващата: *курумът* не се изстрелва, а изпада от цевта, ракетата не излита и т. н. (Същият тип сънища се срещат и при мъжете.)

Някои символи обозначават *вертикалното*, *линейното*, *съзидателното*, *бляскавото*, *силното*. Но... *колоните* са пропукани, *стълбите* са счупени, *слънцето* е затъмнено, *мачтите* са изтръгнати и пр.

Да отбележим все пак, че бащата никога не носи цялата отговорност, че майката често, ако не и ВИНАГИ, играе първостепенна роля в случаите на отрицателен Анимус!

Някои сънища с отрицателен Анимус

Първият голям символ на Анимуса е мъжът. Но съществува един доста любопитен факт: тъй

като Анимусът (формиран от бащата) съдържа социално измерение, той съдържа и *колективно* измерение.

Така в много сънища отрицателният Анимус е представен от *група мъже*, усещани като заплашителни или опасни:

-*бандити* нападат сънуващата; -*разбойници* се появяват на хоризонта; -*цигани* или *спътници* в *пътуването* се държат агресивно.

Имаме също:

-*садистични* или *демонични* мъже (*вампири* например); *убийци* (съвременни или приели образа на Ландрю[16]); *пирати*, *корсари*, *мародери*; *военни диктатори*, *наемни убийци* и т. н.

Всичко това, разбира се, е проекция на разрушителния женски Анимус - подобни сънища винаги имат важно значение.

Сънища с отрицателен, но „по-нормален“ Анимус

В тези случаи Анимусът не е изразен чрез някаква опасност, заплахата или садизъм, а се явява в образа на елементарни, инстинктивни, грубовати, но обикновено добронамерени мъже:

-*Тарзан* и други примитивни същества;

-*едри маймуни*;

-*горяни*, *планинци*, *нарушители на закона с големи сърца*

(*Робин Худ* например);

-*киноактьори* - не особено интелигентни, но добродушни;

-*цигани* *закрилници*.

Този вид сънища съответстват обикновено на „притъпената съзидателност“, за която стана дума.

Жената с положителен Анимус

Това е самостоятелната, съзидателна жена, способна да мисли със собствената си глава и да действа спокойно и целенасочено. Котелът, парата, трансмисията и турбината са в добро състояние! Такава жена се осъществява в социално отношение, без да проявява агресивност или прекалени претенции. Притежава високо развита духовност и е възприемчива към големите идеи. Анимусът ѝ не е копие на мъжа, а нейно лично притежание. Да добавяме ли, че търпимостта ѝ е дълбоко присъща?

Положителният Анимус в сънищата

Както и мъжката Анима, женският положителен Анимус може да премине през различни стадии - от „възхода“ си до пълното си осъществяване и вграждането си в личността.

В сънищата вече не се срещат опасни мъже, това е ясно! Изчезват мъжките групи; мъжът се явява сам.

Най-често става дума за: -*рицари*, *аристократи*, *принцове* и *кrale*; -*киноактьори*, известни със своя ум и доброта;

-*герои*, ту романтични, ту съвременни;

-*космонавти*, *пилоти* и пр.

В сънищата жената с положителен Анимус *вижда и себе си*:

-*тя пилотира самолет, кораб...* -упражнява традиционно мъжки *професии...*

Тук е важно да се разбере дали наистина става дума за Анимус в процес на хармонично

осъществяване или за „фалическа“ потребност и свръхпретенции.

Сънят на Пол (трийсет и пет годишна)

- *Бях театрална актриса. Намирах се на обляна в светлина сцена. Отлично импровизирах и говорех с голяма лекота. Съпругът ми седеше в залата, гледахме се и се усмихвахме. Забелязах, че и залата беше ярко осветена. Чувствах се много щастлива, много спокойна...*

Да отбележим, че Пол вече не е „зрителка“ в живота, а *актриса*. Освен това тя е *социално осъществена*, тъй като тук театърът представлява обществото. Импровизира, тоест нарича *свои думи*, а не рецитира чужд текст. Забележителна е и лекотата, с която го прави. Съпругът ѝ е зрител, но *никой от двамата не е в сянката на другия* - навсякъде е светло.

Този красив сън показва, че вътрешният живот на Пол еволюира към осъществяване на Анимуса ѝ.

Други сънища

Положителният Анимус поражда сънища, в които се явяват „високопоставени лица“ като *държавни глави, учени, писатели* или известни със своята духовност мъже.

Разбираемо е обаче, че мъжът може да изчезне от сънищата. Тогава Анимусът бива представен от мъжки символи - например *вятър, полъх*, или от *линейни или отвесни* предмети: *пътища, кули, саби, дървета* и пр.

Сънят на Люсиен (40 г.)

- *Виждах голямо, много равно пространство. Доста далеч, но твърде близко до мен, до моя Аз, се издигаше бяла кула с учудващ брой прозорци. Много хора отиваха към кулата или се връщаха оттам. По прозорците се развяваха ярки знамена.*

Да отбележим като начало *празничната* атмосфера - *знамената* по прозорците. Вторият елемент е явно *кулата* - *отвесен, изправен, фалически* предмет. Но тази кула не е агресивна; тя е *бяла* - знак за духовност и покой. Издига се като символ на единение, като „пазителка“, като „център“. Служи за ориентир в пространството. Представлява и сигурността, към която отиват и откъдето идват хора (*социален* елемент). Освен това има много прозорци, които гледат към света и пропускаат светлината.

В случая с Люсиен и на този стадий на еволюцията ѝ става дума за много красив сън, обединяващ мъжкия полюс (Анимуса) и женствеността (равното пространство). А и нали Люсиен чувства кулата близка до своя Аз?

А ако жената се омъжи за своя Анимус?

Тогава възникват същите трудности като при мъжа, срещнал своята Анима. Ако жената се омъжи за *проекцията* на Анимуса си, тя влиза в съюз със собствения си мъжки полюс, проециран върху мъжа. И тук опасността е голяма. Успее ли жената да освободи Анимуса си, проекцията ще се пропука. И кой знае какво ще се разкрие под нея...

А ако Анимусът остане неосъзнат и жената се омъжи за неговата проекция? Би могло да се каже, без много да задълбаваме, че се е получила влюбена и идеална двойка (стига проекцията да не бъде отеглена). Жената обаче попада в пълна афективна зависимост от мъжа, тъй като Анимусът ѝ (съзидателност, цели, планове, осъществяване, екстровеерност, социална роля и пр.) е подчинен единствено нему. Тогава тя си остава влюбено момиченце, но все пак момиченце. Само че, както ми възрази веднъж една подобна жена (а кой знае колко такива има!): „В края на краищата нали съм щастлива?“

IX

РАЗЛИКИ В ТЪЛКУВАНЕТО

Струва ли си усилията?

Да, струва ли си да си даваме толкова труд, за да тълкуваме сънищата, за които много хора все още смятат, че са нещо като изопачена мисъл?

Както във всяко нещо, и тук не трябва да се прекалява. Не бива да се смята, че сънят е единственият ключ към себепознанието и единственото средство за оползотворяване на скритите ни възможности. Защото тълкуването на сънищата е придобило достатъчно значение, за да се изкушим да преувеличим стойността на съня и въздействието му върху дневния ни живот.

Така че нека поставим нещата на местата им. Както вече обясних, първото условие е *да усещаме* съня като важен или като зареден със смисъл. Сънят трябва да се разглежда като привилегия, още повече, че човек не носи за него „морална отговорност“. Да си сам със себе си и заедно с това откъснат от себе си, не е ли това истински подарък?

Сънищата съдържат образи с многобройни значения. Някои от тях разбиват бариерите, които ни пречат да осъзнаем проблемите си през дневния живот. Сънят е теренът, на който „се борят“ „най-долните“ и „най-благородните“ тенденции у човешкото същество. Той осигурява поле за плодотворни изследвания на всеки, който желае да бъде онова, което е дълбоко в себе си - свободен човек, способен да обича и да бъде обичан, да дава и да получава, като възможно най-малко се страхува.

Това е особено вярно, като се има предвид, че някои сънища задвижват Анимата, Анимуса и Сянката, от които могат да избликнат буйни потоци от енергия и свобода без тревожност.

И ако след упорито тълкуване и „премиване“ сънищата ни предоставят максимум информация, защо пък да не положим известни усилия?

Стойността на тълкуването

Както всеки знае, дадено музикално произведение може да се изпълнява по много начини". Различните диригенти или инструменталисти му придават различно оцветяване, ритъм и сила в зависимост от личните си възприятия.

Вероятно идеалното би било произведението да се разчете така, както е предвидил композиторът. Но в практиката - и при равни таланти - във всяко разчитане има нещо стойностно.

При сънищата също съществуват различни начини на разчитане, на тълкуване. Как да определим кое е правилно и кое не?

Съвместната работа

Психоаналитикът, комуто са изпратили описание на сън, явил се на непознат човек, в никакъв случай не може да го разтълкува пълно и правилно. Сънят е част от общия контекст на личността и *никога* не бива да се разглежда отделно.

Така че съвременните начини на тълкуване могат да се приложат пълноценно само с помощта на сънувалия. Както знаем, смисълът на символите зависи от личността, която ги произвежда. Тук именно тълкуванията могат да се различават в зависимост - между другото - от вижданията на двамата гиганти на психоанализата *Фройд и Юнг*.

Ето един кратък сън на трийсетгодишен мъж, който се поддава на две *явно различни, но допълващи се* тълкувания. Първото е извършено според подхода на ФРОЙД, второто - според този на ЮНГ (и двете със сътрудничеството на сънувалия).

- *Поддържах сексуални отношения с много красива и невъобразимо чувствена жена. Достигах до екстаз, невъзможен в истинския живот. Но постепенно започнах да схващам, че жената е проститутка.*

Първи подход (по Фройд)

Сънят като че ли изкарва наяве сексуалните и афективни *изтласквания*. Е него има и *компенсиране* на невъзможността за сънуващия да поддържа подобна връзка в действителността. Само че „сексуална“ или афективна връзка? Най-важното впрочем е, че в съня имаме *реализиране* на едиповия комплекс. *Проститутката* изобразява *майката на сънуващия*. Последният сякаш казва: „*Майка ми, чиято любов желая изцяло, абсолютно и без да я дяля с никого, с която бих искал да осъществя почти космично сливане, майка ми е само една проститутка, след като ме „мами“ с баща ми, след като „се отдава“ на съперника ми...*“ Този сън изразява всъщност дълбоката носталгия, характеризираща непреодоления едипов комплекс.

Така че става дума за сън на „изтласканото желание“ през дневния живот, което излиза на повърхността нощем...

Втори подход (по Юнг)

Подходът на Фройд *свежда* съня до неговата в случая основна точка - едиповия комплекс.

Юнг би приложил разширен подход. Това не означава, че първото тълкуване е погрешно, напротив. С него трябва да се започне! Тогава второто ще е негово продължение, разкриващо и други хоризонти.

За забелязване е впрочем, че самият сънувал говори за *почти космично сливане*, с което излиза извън рамките на първия подход. Затова нека пренебрегнем „гениталния“ аспект на съня и да разгледаме афективния му смисъл.

Освен изтласкването сънят изразява и силно желание за „сливане“ с майката. Какво означава това? Едиповият комплекс е по природа „религиозен“ комплекс, тоест комплекс на единението. Да се стопиш „вътре“ в майката ще рече да изчезнеш сам по себе си, за да станеш част, от Живота (символизирай от майката) и от вселената. В този смисъл никой едипов комплекс не може да бъде преодолян. Винаги остава носталгията по Изгубения рай...

Все във връзка с различията в тълкуването, ето накратко на какво се дължат те.

Според Зигмунд Фройд...

Човек не избира съдбата си - животът на Фройд е бил обратно пропорционален на гения му. физическите и душевните страдания не го отминават. Клеветата непрекъснато го преследва. Загубва двамата си синове през войната от 1914 г. Заболява от рак на гърлото. Но продължава работата си, поддържан от жаждата си за знания, от предаността си към пациентите и от огромната любов, която носи в себе си. През целия си живот е обект на злостни атаки. Защото този човек за пръв път в историята открива и се осмелява да разбули тайните сили, движещи човешкото същество, като същевременно прилага своите открития и към себе си. Фройд отваря „варосаните гробници“^[17]. Говори ясно и научно за изтласкването, за сексуалните табута при децата и възрастните. Позволява си - по онова време! -? да развее като знаме прословутия едипов комплекс, тази вечна пружина на човешкия живот...

И днес още много хора считат Фройд за чист „материалист“ или за човек, „обсебен“ от сексуалността като единствена мотивация на човешкото същество.

Само че самият факт, че е придал на инстинкта универсален характер, го превръща почти в метафизик. Ай твърде често се забравя, че въпросната „сексуалност“ е само непосредствен израз на афективните явления... чиято първа цел е да се установи „връзка“ с другия, дори с вселената. Кое то ни води твърде далеч от „чистия материализъм“ на Фройд...

•Фройд и сънят

Фройд разглежда обикновено личните и *инфантилно-сексуални* основи на индивида. За него сънят отразява неразрешени (или зле разрешени) конфликти от детството, изкарва на бял

свят различни изтласквания, разкрива непризнати и често неосъзнати желания.

•Един разпространен сън

Често се случва да сънуваме *смъртта на някой близък*. В общи линии това означава, че като дете сънуващият е желяел тази смърт, но е изтласкал желанието си като несъвместимо с морала. Този вид сън може да свидетелства също, че в момента желяем даденото лице „да умре“. Но трябва да се знае, че *детето* не разбира смъртта. За него тя е синоним на „премахване на онова, което му пречи“. Фройд смята, че обект на подобен сън е родителят от същия пол - *синът* сънува смъртта на *баща си*, *дъщерята* - смъртта на *майка си*. И това е нормално от гледна точка на едиповия комплекс - *синът* иска *майка му* да е само негова; *дъщерята* желяе *баща ѝ* да обича само нея. И сънят просто отстранява родителя, който пречи. Логиката е неоспорима!

Когато обаче *възрастният* сънува смъртта на свой близък, това означава че: а) сънуващият желяе даденото лице да се махне от пътя му по една или друга причина; б) сънуващият „причинява смъртта“ на лицето в себе си, откъсва се от него.

•Тясното тълкуване

Обикновено Фройд се ограничава с индивида и разглежда само него. Остава в рамките на „личното“. Не се занимава с надличностното или универсалното. Тоест тълкуването му е „стеснено“. То *насочва* обстоятелствата от съня към една-единствена точка - детските основи на сънуващия (докато Юнг, както ще видим, *разширява* тълкуването).

Според Фройд сънят често изразява желяния. Или поточно представлява осъществяването - чрез отпускането по време на сън - на изтласкани желяния. Ще припомним, че изтласкването е напълно неосъзнато. Човек може да изтласка през живота си хиляди усещания или чувства, но не знае нищо по въпроса. Той върши това, защото дадено усещане, дадено желяние, даден спомен са му до такава степен непоносими, че рискуват опасно да нарушат равновесието му. Следователно изтласкването е защитен механизъм. Независимо от това всичко изтласкано е заредено с енергия, „върти се“ в тъмницата на несъзнаваното и предопределя голяма част от човешките действия. В съня защитата е почти нулева, съзнанието е било отбой. Капакът на несъзнаваното се вдига и изтласканото излиза на бял свят, но винаги под прикритието на символите.

•**Задоволително ли е тясното тълкуване?** Ако човешкото същество се сведе само до детските му съставки, то би загубило измеренията си и би се превърнало в *изолирана точка във вселената, където всъщност всичко е свързано!* И ако някои психоаналитици все още така стесняват човека, грешката не е на Фройд.

Според Карл Густав Юнг...

С Юнг методът на тълкуване на сънищата значително се промени. Докато Фройд изисква сънувалият да „асоциира“ свободно, Юнг въвежда сътрудничеството с психолога. Аналитикът вече задава въпроси. Така асоциациите се свеждат до най-основните, след което биват „разширявани“. Ако даден образ от съня изглежда важен, сънувалият се връща на него, после преминава на друг. Аналитикът подхожда с убеждението, че не знае за съня повече от пациента си. Така че става дума за тълкуване с обединени усилия. Фройд би казал: „Разсъждавайте свободно по тази или онази част от съня.“ Юнг би попитал: „Какво буди у вас това или онова? За какво ви напомня еди-кое си?“

Така символът от съня се превръща в начало, а не във финал.

Сън с две тълкувания

Сънуващият е мъж на трийсет и пет години, инженер-химик. Има с три години по-възрастна сестра. Показа ми нейна снимка от детството ѝ - прекрасно петнайсетгодишно девойче, достойно за четката на Ботичели... Ето съня:

-Бавно се разхождах в някаква градина. На едно дърво забелязах неподвижно насекомо, нещо като огромна богомолка. Събудих се. Тресях се от страх.

И това е всичко. Какво може да се изтръгне от този сън, така дълбоко развълнувал човека?

Първо тълкуване

То бе извършено без моята намеса или почти. Просто приканих сънувалия да „асоциира“ свободно. Не му бе трудно да посочи основните образи. Колкото до останалото, ще видим по-нататък. Да чуем асоциациите му. Премълчавам... мълчанията му за улеснение.

•ГРАДИНА.... *градина. Бях на дванайсет години, времето на снимката. Моята градина. В нея имаше дървета. Дървета... страх, когато се стъмни... но колко хубава беше сестра ми! Много повече... как да го опиша?... Ужасно беше това насекомо; защо, да му се не види, откъде-накъде се намираше в градината ми? Богомолка... смърт, неподвижност, кошмар... Ще ѝ посветя някоя и друга асоциация, заслужава си!*

•БОГОМОЛКА. *...отвратителна гадина. Заплаха. Нещо като миниатюрен крокодил. Не помръдва, като мъртва е, и изведнъж -хам. формата им е почти човешка, затова сигурно изглеждат толкова тайнствени. Убиват мъжкия след любовта. Големи мръсници са. Да продължавам ли?*

- Аналитикът: А ли да!

-... *добре, какво остава? Дотук нищо особено. Остава градината ми.*

•ГРАДИНА..., *ах, градината ми! Шибой, пламъчета, карамфили... Ухание на любов и мечта. Вгълбяване. Безкрай. Знаете ли? Безкрайно обичах сестра си. Тя замина за Америка, когато се омъжи. Оттогава не съм я виждал. Какъв смисъл има?... Моята градина беше тайното ми място. Мястото на детската ми любов. Беше като жена. Аз... там чаках сестра ми с часове. Щеше ми се да не съм момче, за да мога да спя в обятията на сестра си.*

Какво „ожънахме“ дотук? Малко нещо. На дванайсет години момчето било „влюбено“ в сестра си. Това е нормално. Да се поставим на мястото му. Дванайсетте години са наистина времето на безкрайната любов, споменът за която остава през целия живот. Само че тук е ставало дума за сестра. Тоест понятието „кръвосмешение“ е бродело наоколо с чувството за вина, което предполага. Още повече, че момчето е било възпитано в духа на пуританската религия. Значи, от една страна „безумното желание“ (изразът е на мъжа) да обича плътски сестра си; от друга - табуто, наложено на кръвосмешението, възприемано като „чудовищно“. Кой би могъл да му каже на неговата възраст, че желанието му е абсолютно нормално *само по себе cut* И на кого би се осмелил да се довери?

Всъщност налице е нещо като едипов комплекс; майката е била заместена от по-голямата сестра, достатъчно млада, за да остане близка с момчето, и достатъчно „възрастна“, за да представлява за него „жената“.

Накратко сънят изразява:

а) кръвосмесителна любов;

б) желание за „кастриране“ и наказание (богомолка-та, която чака в градината, готова да го унищожи). Тези две „заклчения“ бяха направени от самия мъж.

Добре; *но защо сънува този сън сега, на трийсет и пет години!* Трябва да се признае, че дотук тълкуването му не води доникъде. Вярно е, че въпросният инженер все още не се е оженил. Дали този факт обяснява нещо? И защо сънуващият продължава да търси идеалната жена и все не я намира?

Да опитаме да позадълбочим нещата. Не смятайте впрочем, че винаги така „издребняваме“, когато тълкуваме сънищата. Просто точно този сън бе направил дълбоко впечатление на сънувалия го, който сам настояваше да се връщаме на него.

Второ тълкуване

Този път аз насочвах асоциациите.

- Да се върнем на градината от съня ви. За какво още ви подсеща тя?

- За *МОЯТА градина. За МОЕТО детство. За МОЕТО убежище. За МОЯТА нежна мечта. За моята нежна сестра. Виж ти, странно! За застиналата ми душа. Там се чувствах като алхимик - чаках нещо да се случи... Попивах безвремето.. Участвах.*

-В какво?

-*В света, във вселената. Още тогава мечтаех да стана химик, за да разкрия тайните на нещата...*

- Много настоявате на притежанието: *МОЯТА градина* и тъй нататък...?

- *Вярно, не си бях дал сметка. Но да, струва ми се, че нещо, принадлежало на детството ми, е останало непроменено у мен. Сестра ми е в центъра, разбира се. Тя се слива с *МОЯТА градина*. Дълбоко се вълнувам, когато вдъхвам уханието на обичките и карамфилите. Цялата ми душа е в тях... Това беше моят рай, моята любов, сестра ми беше моята любов...*

Да се опитаме да разберем основното. И да прегледаме символиката на главните елементи в съня:

•**ГРАДИНАТА.** Тя е универсален символ на Земния рай, център на Космоса. Универсален образ е и на Небесния рай и на духовните състояния. Да си спомним само за Персия, където градината е била основна метафизична тема и са ѝ посвещавали специални музикални произведения. За нашия сънуващ градината е олицетворение на блаженството, тя е мястото за разходки на избраника, като в случая избраникът е любимецът на сестрата, а градината е неин образ.

Впрочем младият мъж ми цитира прекрасен стих от „Песен на песните“:

Градина затворена е сестра ми, невестата,, Извор затворен, източник запечатан[18].

Ето как доста се отдалечихме от „кръвосмешението"! Дори стигнахме до антипода му. Разбира се, че момчето е „влюбено" в сестра си. Но какво означава това? И каква е символиката на сестрата?

•**СЕСТРАТА.** Тя е „двойникът" на момчето (изобщо). Тя е огледалото му. Сестрата често представлява душата на мъжа, Анимата му. „Опакото" му. Брат и сестра, които прекрасно се разбират, образуват нерушимо единство, образуват цялост. Това са съединените Ин и Ян, одобрените хоризонталност и вертикалност. Това е съюзът на противоположностите; две същества, слети в едно. Между брат и сестра понякога съществува огромна любов. Но тук идеята за кръвосмешение е по-слаба - сестрата не е майка. Затова сексуалните отношения (в афективен смисъл!) между брат и сестра са толкова разпространени. За нашия сънуващ сестрата е Анимата от детството с цялата носталгия, породена от това, че я е загубил, преди да я вгради в личността си, дотолкова, че му е било невъзможно да се ожени...

•**БОГОМОЛКАТА.** В един момент пациентът ми каза:

- *Странно... мисля си за жена, която се моли Богу...*

Може би говори каквото му дойде наум? Ни най-малко. Тук имаме смесване на чувство за вина (поглъщащото насекомо) и на „религиозност", на единение (жената-сестра, която го свързва със вселената).

Каза ми още:

- *Усещам богомолката като почти свещено животно, заплашителни несъмнено, но и*

ритуално, вечно застинало, като икона...

Имаше ли полза от този сън?

Голяма. Мъжът си даде сметка за това, което напълно му бе убягвало - че непрекъснатият му стремеж да намери „идеалната жена“ се дължи на заровената му в носталгичното минало Анима. Че истинската жена изобщо не го интересува. Че сестра му, която до такава степен е била част от него, буквално го е разрязала на две с женитбата си. И че измъчван от това раздвоение, той бе пренебрегнал мъжката си страна, за да се превърне в типичен представител на мъжа с отрицателна Анима - капризен, феминизиран, раздражителен, тираничен, макар и външно много мил. И че всичко това би могло да го доведе до хомосексуалност.

Да обобщим...

За Фройд несъзнаваното е обикновено нещо като „кошче за боклук“, в което хвърляме изгласканите и непризнати желаниа. Това е вярно в много от случаите; човек бързо забравя онова, което го кара да страда - или поне си мисли, че го е забравил. Но съществува рискът някой ден всичко да изплува на повърхността под въздействието на различни обстоятелства и така да се осъществи добре познатата максима: *онова, което сме оставили в миналото, ни чака в бъдещето.*

Пак според Фройд несъзнаваното е резервоарът, в който трупаме отпадъците от дневното ни съществуване, а сънят е „субпродукт“ на *личния* ни живот. Докато според Юнг чрез сънищата си човек полита към надличностни измерения, чието значение понякога е огромно.

X

МОЯТА СЯНКА Е СВЕТЛИНАТА МИ

Мисля, че тази глава е най-важната в книгата, защото се отнася до основното в човешкия живот; защото „Сянката“ крие неизмерима енергия, която може да ни донесе свобода и пълен разцвет, стига да открием истинската същност на Аза си.

Обикновено човек живее трудно; терзаят го копнежи, тревоги, изгласквания, депресии - това е неговото опако, което би следвало да се обърне налице. Защото тревожността, депресията и останалите черни енергии не представляват човешкото същество. То не е създадено за това. Какво е тогава? Къде се е скрило? Къде ни очаква? И как и защо се крие?

Ами ако нашата най-дълбоко заровена част, най-забравената, понякога най-срамната е всъщност светлината, и свободата ни? Защо да се покоряваме на системи от критерии, наложени от други, самите те изтормозени от други, също чужди критерии, и тъй нататък чак до началото на света?

Чуйте това:

Когато ученик бях аз будувах до среднощен час край масата сред тъмнината и сядаше до мен смълчан облечен в черно малчуган, с когото бяхме като братя.

От моя огън беше сгрят облечен в черно непознат, с когото бяхме като братя.

Припомних си, че всеки ден той беше винаги край мен с непроницаема осанка. И, ангел или сатана, върви сред пълна тишина след мен като смирена сянка.

Мюсе, „Декемврийска нощ“

Черни сенки?

Сянка: напомня ни за тъмнина, за черна нощ, за потенциалното, невидимото, прикритото, за страх, заплаха.

Сянката на личността? Ето какви асоциации направи един мъж около този израз:

- *Срам. Гъмната ни страна, онази, която не желаем да познаваме. Сянка? Какво ли не мъкнем след себе си! Забравен в сянката багаж. Товарим се с излишен багаж. Сянка... гъсталак, да се опознаеш из основи...*

Ясно е, нали? Сянката се свързва със „срама от себе си“. Следователно тя съдържа изгласкани неща, комплекси, непризнати потребности, частици от нас - забравени, тъй като са „недостойни“. Вярно ли е това?

Да вземем един мъж, който плаче, докато слуша дадена мелодия. Нормалният мъж ще го погледне и ще свие рамене. Детска сантименталност? Кой знае. Защо плаче? Съжالياва ли за нещо? Някакъв копнеж ли изпитва? Несъмнено. Но копнеж по какво? А ако този човек се чувства „свързан“ чрез мелодията с нещо различно, не със своя обръгнал от живота Аз? Не е ли тогава той хиляди пъти „по-нормален“ от другия, който свива рамене, докато го гледа, и който дори „това“ е загубил по пътя?

Да се опитаме да разгледаме този въпрос по-обстойно. Заслужава си.

Стереотипният човек и хипито

- Какво мислите за хипитата? - *Какъв ужас!*

- И все пак?

- *Мръсни са.*

- Но какво мислите за истинското хипи, което е свършено чисто?

- *В нищо не вярва, на нищо не се подчинява.*

- Откъде знаете? Познавате ли хипита?

- *Не... но... те не са организирани, всички са еднакви, всичко делят, не притежават собствена индивидуалност, не заслужават да живеят на този свят, нямат идеал, нито ясна цел. Нищожества.*

Бих могъл да попитам този човек: „А вие, КОЙ сте вие?“ Щеше да ми отвърне: „Аз съм...“ - и да ми назове професията си. Щеше да се отъждестви с професията си. А самият той? Ако формулирах въпроса другояче: „КАКВО сте вие?“ - сигурно нямаше да може да ми отговори.

А съм готов да се обзаложа, че хипито е всъщност неговата Сянка. Как така ли?

Някои примери

- *Не мога да понасям този човек; той представлява това, което бих искал да бъда и което не съм успял да стана...*

Ето една фраза, която би могла да бъде произнесена от деветдесет процента от хората. Но те дори не подозират, че им се върти в главата.

А тя предлага отличен способ за откриването, на нашата Сянка. Елементарен наистина, но нали трябва да се започне отнякъде?

И понеже говорехме за хипита, да разгледаме един сън на четирийсетгодишен мъж, който ще ни помогне да приложим споменатия способ:

- *Вървах по шикозна улица от типа на Шанз Елизе. Някакъв млад скитник пееше близо до мен; провокираше ме. Поисках да го изгоня, той запя по-силно. После тръгна след мен; следваше ме като сянка...*

Като сянка? И още как. Ето един стих от Аполинер, за който неминуемо се сещаме:

Една мъглива вечер в Лондон случайно срещнах хулиган, приличащ ми на любовта ми, но сведох аз очи от срам пред зора му безцеремонен.

Кой беше сънуващият? Сух, спретнат (прекалено) мъж, облечен по последна мода, тясно специализиран висшист..

Да не би в такъв случай кресливият и предизвикателен млад скитник да е част от него? *Истината е, че той е неговата основна част!* Видимата страна на личността му бе само *привидност*. Той живееше с опакото от себе си. Младият скитник представляваше неговата свободна, радостна, безгрижна същност. Тя не можеше да бъде прогонена, тъй като бе у него от детството му, само че изгласкана в името на социални принципи, внушени от възпитанието. *Значи свободният „скитник“ беше Сянката на нашия човек.* Или по-скоро „скитническият“ му аспект бе грижливо държан в сянка, защото рискуваше всичко да постави под въпрос...

Показателната враждебност

Да се върнем сега на средствата за разкриване на Сянката. Сънуващият мразеше скитниците и останалите „отрепки“. Но в същото време и *без да го осъзнава*, би дал живота си, за да е един от тях и така да преоткрие основното съдържание на детството си.

Той ненавиждаше и всеки авантюрист, всеки плейбой, всеки по-освободен човек. Изброй ми сума ти киноактьори, които не можеше да търпи - актьорите, играли Джеймс Бонд, бяха първи в списъка!

Сега вече знаем, че този мъж бе обсебен от свободната част на личността си, която държеше в сянка и проектираше върху „авантюристи“ и други „скитници в живота“. Всъщност мразеше себе си, задето бе позволил да го затворят в система, от която нямаше излизане.

Но се яви сънят...

Така че крайно интересно е да видим какво не харесваме у другите, какво мразим, към какво изпитваме враждебност; да си спомним за хората, които ни дразнят, за които казваме „бих му извил врата“ или „не мога да го гледам“. Не е зле и да си дадем сметка какви критики не понасяме, когато идват от хора, за които твърдим: „Той не струва повече от мен; той ли ще ми каже?“ Защото много е възможно, ако действаше така, да се докоснем до част от Сянката си... И така да я превърнем в полусянка. Това ще е първата голяма крачка...

Някои откъси от сънища със Сянка

•*Люсиен сънува, че играе футбол. В същото време седи на скамейките и наблюдава мача. На сакото му е окачен медал.*

Две думи за този сън: Люсиен наблюдава сам себе си. *Футболистът* (Люсиен е чиновник и никога не е играл футбол) представлява *екстровертната част*, която сънуващият никога не е осъществил. Още от дете той води самотен и уседнал живот; или по-скоро принудили са го да го прави... Станал е чиновник с чиновническо отношение към живота. Но в съня си се вижда удостоен с медал. Дали защото покорно е следвал посочените му от други пътища?

Люсиен е твърде затворен, *интровертен* човек, но само *привидно*. Той би могъл отлично да изразява чувствата си и да се осъществява в социално отношение - видове поведение, които грижливо е изгласкал и държи в сянка. Виждаме, че *футболистът* представлява Сянката му, сянка, която би могла да се превърне в негова светлина... Да отбележим, че Люсиен изпитва подчертана враждебност към спортистите изобщо, които охотно нарича „господа и госпожи Мускули“. Което ни връща към предишния пример.

•*Елен-Мари сънува, че преследва в тълпата някаква зло-езична жена, която ѝ е причинила много неприятности. Усеца в себе си убийствена ярост.*

За отбелязване е, че тази сцена се присънва на Елен-Мари, след като е гледала филма на Клузо „Доносникът“, в който става дума за жена, обвинена, че е писала анонимни писма.

В съня си Елен *преследва себе си* и иска да убие част от себе си. Самата тя в живота обича да

клюкарства. В същото време не понася тази своя част и желае да я изтръгне, но не знае това; не знае и че недостатъците, в които укорява другите, са всъщност нейни собствени] Тук става дума за *отрицателната* страна на Сянката. Ще видим това по-нататък. Засега бих цитирал Мари-Луиз фон Франц[19]: „Вместо да погледнем в лицето недостатъците, които Сянката ни разкрива, ние ги проектираме върху другите, например върху политическите ни противници. По този начин злонамерените клюки изобилстват от проекции.”

•*Виржиния сънува, че танцува с негър; изпитва едновременно голямо удоволствие и силно отвращение. Негърът*

е много дружелюбен, възпитан, внимателен. Той танцува (по думите на Виржиния) като „горска лиана”.

Коя е Виржиния? Жена, блокирана в стереотипното си поведение; жена, която (и в този случай) е изтласкала екстревертната си природа. Майка ѝ не допускала никаква себеизява, никаква проява на чувства. А Виржиния, която в същността си е силно екстревертна, е много импулсивна, „инстинктивна” жена и би могла да прелива от жизненост. Но уви...

И ето че нейната Сянка ѝ се явява насън. *Какво представлява негърът?* Естественият, инстинктивен, близък до природата и до нещата живот, както и, съвсем очевидно, Сянката (заради цвета си), Въпросната Сянка не е чак толкова изтласкана - тя е „близо” до Виржиния, държи се възпитано. Виржиния би могла да си я възвърне сравнително лесно. С малко помощ.

•*Жан сънува, че върви из гората и преследва едри маймуни, които иска да опитоми.*

Същият тип сън; Жан търси в гората (*несъзнаваното му*) загубена част от себе си, представена от едрите маймуни (*инстинкт, свободен живот*). Отличен знак - той иска да ги опитоми, тоест да ги сближи със себе си.

•*Мари-Клод сънува сина си. Обсипва го с укори за облеклото му, за дългата му коса, за безгрижния начин, по който гледа на живота. Заедно с това му показва свои снимки като дете с думите: „Ако мислиш, че животът ми е бил лесен!”*

Да преведем веднага - Мари-Клод тайно завижда на сина си. Самата тя е изтласкала много неща и изпитва страх от живота, който я подтиква към сковано поведение, основано на строго установени принципи. Така че синът е Сянката на Мари-Клод. С помощта на психоаналитика тя ще успее да преоткрие своята „хипарска” страна, която ѝ вдъхва ужас, но която представлява истинският потенциал на всяко човешко същество.

Подземната река

Карл Густав Юнг, доколкото си спомням, предлага следното сравнение: когато реката е принудена да потече под земята, тя завлича със себе си кал, но и златоносен пясък.

А когато човешкото същество е принудено да „изтласква” усещания или чувства, то включва в тях и *отрицателни*, и *положителни* видове поведение.

Пример: да се върнем към съня, цитиран в края на IX глава - изтласкването на сексуалното желание към сестрата (отрицателно поведение) предизвиква и изтласкването на Анимата, тоест на цялата душа на човека с нейния ентузиазъм, радост от живота и други енергии. В този случай е изтласкано много повече положително, отколкото отрицателно поведение!

А Сянката? Как може тя да се превърне в „светлина” за човека?

От полусянката към светлината

Вече е ясно, че откриването на част от Сянката може да бъде много благотворно. И наистина, то разбулва непознати (или отречени) наши аспекти. Така си „възвръщаме” цели отрязъци от личността ни, които са работили само за себе си в тъмнината на несъзнаваното; части от личността ни, служили само на „опакото”, поддържали изтласканото, подхранвали

враждебността към самите нас и към ония, върху които смея проектирали, без те да имат нещо общо с нея и без да притежават приписваните им от нас недостатъци.

Освен това, когато Сянката се издига на повърхността, забелязваме, че в девет случая от десет не е имало за какво да се вдига толкова шум. И че онова, което сме държали в сянка още от детството си, е не по-голямо от главичка на карфица.

Пример:

- Един прекалено кротък човек си дава сметка, че Сянката му съдържа агресивност. Иначе казано, че самият той е агресивен. У него обаче се е създала представа за агресивността (нормалната и неопасна агресивност на избухливия човек например) като за първостепенен недостатък, дори като за престъпен недъг. Затова държи тази важна своя част в сянка, където тя бездейства, консумирайки енергия. Очевидно е, че всеки път, когато почувства гняв, той внимава да не го покаже; перфекционизмът му изисква да запази спокойствие. Само че той е по природа „кибритлия“. Налага се следователно да „проецира“ Сянката си вън от себе си... и да възненавиди избухливите и агресивните, като гледа да не осъзнае, че омразата му е насочена към самия него... И все пак въпросната „агресивност“, описана му като недъг, присъства в живота му -той притежава холеричен темперамент със свойствената му доброкачествена войнственост. Струвало ли си е тогава да прави от мухата слон в продължение на години? А и не е ли за предпочитане да преоткрием истинската си личност, дори да е лоша, да разкъсаме „блокадата“ и да се освободим от предизвиканата от нея тревожност? И ако личността ни е лоша (съществува ли изобщо такова нещо?), не можем ли да поработим над нея? Защото в този случай бихме въздействали върху истинско поведение, вместо да живеем по измислени правила.

Към светлината на Сянката

Кажете, какво направи ти от младостта си?

Пол Верлен, „Мъдрост“

Съществува един безспорен факт: детето винаги е възпитавано от друг, не от себе си. Не по-малко очевидно е, че възпитателите не са детето. Следователно колкото и да е

добро, възпитанието никога не съответства на същността на детето.

Възпитанието е дело на възрастните. В девет случая от десет те са загубили контакта с Главното, което характеризира детството. Зрелите хора са силно „диференцирани“ - професионално, социално, морално. Те са онова, което наричаме „индивидуалности“, докато детето е недиференцирано и в основата му лежи усещането за „принадлежност“. Детето е „включено“ към универсалното. То се свързва с всичко заобикалящо го с лекотата, с която диша.

Всяко човешко същество има прекрасно бъдеще зад себе си

Това не е парадокс. Възпитанието се състои в тласкането на детето към все по-голяма диференцираност. *Бихме могли да му кажем:*

- Ти си универсално. Ти си „подобно“ на всички останали. Изградено си от същите атоми като цялата вселена. Дълбокото ти естество е тъждествено с естеството на другите. Основното ти същество съвпада със съществото на съседа. В социално организирания живот разграниченията между хората са необходими. Но те са произволни; те са добавени към основното същество, за да се използват като инструмент в живота в общност. Само че чукът не е дърводелецът; а и дърводелецът е само необходимо профилиране на онова, което е човекът в своята същност.

Вместо това му казваме:

- Ти коренно се различаваш от съседа. Ти си единствено по рода си. Ти си незаменимо. Ти си

много важно. Необходимо е следователно да развиваш своята различност, докато тя се превърне в най-голямото ти качество. Логично е при това положение да станеш най-хубавият, най-великият, най-специализираният, най-интелигентният човешки индивид, На всяка цена трябва да бъдеш по-друг от Другия.

Като правим това, ние автоматично „отделяме“ детето от хората и от света, в който живее. Разграничавайки го по този начин, извършваме убийство - убиваме универсалната му и участваща същност. Изрязваме от тестото му мъничко парченце и казваме за него, че струва колкото цялата вселена. В подобно състезание по разграничаване Другият автоматично се превръща във враг. Така се стига до чиста проба параноя, а Вавилонската кула „влиза във всеки дом“.

С други думи, възпитанието цели разграничаване и отделяне във вселена, където всичко е винаги свързано. Тоест отделянето е всъщност грижливо поддържана илюзия. Тъкмо то води до непрекъснат конфликт между основното същество и отделеното същество, което се чувства длъжно „да заслужи“ одобрението на отделените възрастни.

В един момент детето се включва в играта на разграничаване, за да не бъде наказано или изоставено. Тогава Основната му същност слиза в Сянката, където изпада в летаргия и чака - често цял живот. Тази основна същност, този потенциал е бил неговото бъдеще, бъдещето на съществото му. В Сянката бъдещето остава зад него.

Оттук нататък то се развива върху построеното от други, които отдавна са изтикали в Сянката своята същност. Започва да живее - или да се опитва да живее - според установени от други критерии. Съществува като малка отделна клетка, враждебна към останалите отделни клетки.

След като изтласка основната си същност в Сянката, детето заживява със своя отделен, самотен Аз, обект единствено на любов отделена, каталогизирана, позволена, задължителна, законна.

И ето че то вече не е тъй обширно, смалило се е. Тогава го вкарват в тясното черво на социалните условности. Натикват го, натъпкват го вътре. Истинският му Аз вече е останал зад него, в Сянката. Заменил го е друг Аз -социален, морален, буржоазен, работнически, богат, беден, заслужил, незаслужаващ, възнаграден, наказан; и със стесняването на червото - все по-отделен от всичко.

Но най-лошото е, че когато един ден порасне и излезе от червото, няма да може да възстанови първичната си същност, зарязана там, в Сянката, далеч назад. Младият човек ще е приел формата на червото. Ще се е превърнал в яростен враг на милиони други като него.

Това е то, убийството на детството.

Някои все пак успяват да се поразкъшат, след като излязат от червото - те имат душа на поети. Но понеже са преоткрили част от своята универсалност, достъпът до разделените територии им е отказан.

Ето така именно някъде в детството се крие и очаква своя час ярката светлина на зрелия човек. Но той не знае това. Той живее с opakото си. Превърнал се е в привидност. Макар и да усеща дълбоко в себе си глухия зов на Сянката, на своята същност. Това е далечен, неясен зов. Нещо скърца и простенва през неразбираеми депресии, болести, страхове, копнежи, тъги.

Много хора тогава ускоряват крачка в състезанието по разграничаване, защото не понасят глухия зов. Ужасно ги е страх да не се провалят пред онова основно същество, което са била.

Или пък човекът е затънал до гуша в търканията между своя отделен и видим Аз и летаргичната си същност. Тогава се появяват депресиите и склонността към самоубийство, чиято цел не е смъртта, а преоткриването на някогашното участващо и универсално

същество.

Но как да се върнем към прекрасното бъдеще, което сме загърбили? С каква вълшебна лопата да изворим от миналото онова, което сме били?

Това е може би най-тежката, най-невъзможната задача. Помислете само! За да я изпълним, би трябвало да забравим всичко, което сме научили, всичко без изключение. Да изтрием от вътрешната си памет всички условности, всичко априорно, всички вярвания, идеали, религиозни идеи. Да ги заличим без остатък, като си кажем, че дори в тях да е имало нещо вярно, то става фалшиво, когато се обляга на външни нам критерии. После трябва да се върнем към Сянката си, да я осветим; и чак тогава да възприемем онова, което ни приляга, и да отхвърлим останалото. А иначе да играем играта, щом е необходимо, но без да се вживяваме. Така отделянето и разграничаването ще се превърнат в средства за приспособяване и нищо повече.

Как да си възстановим първичното усещане, че сме част от вселената? Мъжът не може да направи нищо, преди Анимата му да пререже връвта, свързваща го с майката, и да се издигне на повърхността в цялата си някогашна мощ. Жената също е безсилна, преди душата ѝ да се изтръгне от майчината хватка.

Сънищата имат основно значение; те измерват изминатия път. Необходимо е обаче преди всичко да проумеем, че сме само привидност в сравнение с истинската ни същност. Да разберем, че лишим ли се от Сянката си, погребваме себе си. Да осъзнаем в какви коловози са ни вкарали, както и какви видове, нормален и анормален Свърхаз са създали у нас. Да си дадем сметка за съществуването на Сянката, в която се намираме. И всичко това да ни заслепи със своята очевидност.

Тогава могат да ни се явят големи съновидения, защото в мозъка се създават нови „вериги“. Щепсели се включват в неизползвани контакти. Възприемаме ново поведение, преставаме да се държим като работи, а старите навици падат от психичното ни дърво като изсъхнали плодове.

Големите сънища ни насочват към основното - поезията, музиката, астрономията, физиката и свързаната с тях метафизика. Присънват ни се *Мандали, числа, геометрични фигури, осветени лабиринти, космос, звезди, слънца, богове, стари мъдреци, преходи, безкрайни хоризонти; усещаме безпределна свобода, чуваме небесни песнопения...*

В архива ми фигурира сън на четирийсетгодишен мъж. Ето го накратко:

- Присънва му се свършено кръгло ярко златисто слънце, което бавно се върти и пръска светлина във всички посоки. Цялото небе е изпълнено с други, също въртящи се слънца. Сънуващият спокойно върви по огромно, блестящо като метал хоризонтално поле. Усеща, че е тръгнал от детството си, за да достигне сегашната си възраст, че никога не се е разделял със себе си и представлява една цялост. Придружават го засмени жени. Наоколо се разнася музика...

Не мога тук да разкажа цялата история на този мъж. Той се бе подложил на психоанализа, за да „се опознае“ и да развие възможностите си. Бързо си даде сметка, че анализата разкрива главно *какво човек не е*, като измъква от бърлогата им видовете Свърхаз, които му пречат да бъде онова, което е. Разбра, че е „друго нещо“. Тревожност? Как не. Страх? Откъде-накъде. Смачкано същество, svelo глава пред заучени критерии и социални условности? Всичко друго, само не това.

Така постепенно, окършвайки всички клони, които не бяха негови, той достигна до отрицателната си Сянка. Отмести я, за да даде път на положителната Сянка, която започна своя възход. После дойде моментът, когато едно огромно осъзнаване преобърна всичките му схващания за живота. От стеснен и канализиран като всички останали мъж той се превърна в човек-участник, чисто и просто, само защото бе открил основната си Сянка. След което

основа общност някъде във Франция.

Повтарям: да се лишиш от Сянката си означава да се самопогребеш.

XI

ЦВЕТНИТЕ СЪНИЩА

По-важни ли са цветните сънища от останалите? Във всеки случай те се срещат по-рядко. Но от това не придобиват по-голямо значение.

Всеки сън е изживяно *възприятие* - или *слухово* (чува се говор), или *зрително* (виждат се различни неща), или *осезателно* (човек изпитва усещането, че докосва нещо).

Доказано е експериментално, че зрителните усещания почти винаги присъстват; слуховите - много по-рядко; и още по-рядко осезателните.

Въпросът с цветовете в сънищата е много интересен. Немалко изследвания са провеждани по този повод. Правени са опити с цел да се установи процентът на цветните сънища. Но това не е никак лесно.

Даден човек твърди например, че му се е явил „цветен“ сън. Често се случва обаче, когато бъде разпитан по-подробно, да отрече този факт или да заяви, че не е сигурен. Случва се и човек, сънувал голям сън, да смеси неговата грандиозност с яркостта на цветовете. Все едно мисли, че подобен сън може да е само цветен.

Разбираемо е при това положение, че оценките относно истинския брой на цветните сънища силно се различават в зависимост от оценителите.

Някои биолози смятат, че цветовете най-вероятно присъстват във всички сънища, но не са доминиращ елемент, нито имат някакво специално значение.

Както казах, съновиденията, предизвикващи силни емоции, често се свързват с цветовете. Но доколкото въпросът остава спорен, най-добре е да се запитаме: „Независимо дали е имало цветове, или не, кой цвят е бил усетен или въобразен като доминиращ в съня? И какво означава той?“

Ето един „цветен“ сън

- Вървах по тесен път. От лявата ми страна се простираха обработени земи, които ми напомняха 'тропически плантации. Отдясно бавно течеше ярко червена река. Беше след войната. В далечината реката се разширяваше в нещо като тъмночервено езеро, сякаш задържано от язовирна стена. Знаех, че войната е свършила...

Това се е присънило на четирийсетгодишна жена, *художничка*. Тя впрочем не твърдеше, че наистина е видяла тези цветове. Възможно е професията ѝ да я е подтикнала да си ги представи.

Сънят ѝ е много интересен. Ето в резюме асоциациите ѝ, придружени от мои коментари.

•ОБРАБОТЕНИ ЗЕМИ. Те се намират *вляво* и символизират миналото, потенциала. Те са не само обработени, но и засадени с буйна растителност (тропическа). Сънуващата може следователно да разчита на онова, което е придобила и „интегрирала“. Иначе казано: „килерът“ ѝ е добре зареден. •ВОЙНА. Става дума за нейната собствена война, войната, която жената сама си обяви, като предприе психоанализа. Но бойните действия са приключили - жената е намерила себе си.

•ЯРКО ЧЕРВЕНА РЕКА. Да отбележим най-напред, че тя се намира *вдясно* и е символ на бъдещето и на творческите постижения. Колкото *до ярко червения* цвят, той е цветът на кръвта, като се има предвид войната. Но сънуващата го усеща като *радостен* цвят. Така

кръвта придобива по-широка символика. Тя се превръща в двигател на живота, в основа на възраждането. Символизира топлината, силата - телесни и духовни. Олицетворява също сърцето, страстта, емоцията.

•ТЪМНОЧЕРВЕНО ЕЗЕРО. Реката, която тече от *сега* към *там*, тоест към *бъдещето*, „се разширява“, става езеро, което тук е символ и на сила, и на резерви. Да отбележим, че водата става тъмночервена - цвят „по-дълбок“, „по-мъдър“, по-потенциален от ярко червеното. Следователно: резерви вляво, резерви напред- не е ли това отличен залог за бъдещето?

Цветовете и тяхната символика

Всеки цвят притежава собствена символика, която варира според човека, дори ако в основното е еднаква за всички. Знаем, че в дневния живот цветът играе важна психо-физиологична роля. И това се използва при избора на цветове, създаващи определена обстановка. Известно е например, че червеното има „възбуждащи“ свойства, а от синьото лъха свежест и студенина. Установено е също, че цветът на помещението може да породи усещане за студ и топлина, без да се променя температурата,

Светлината и цветовете са обект на сериозни изследвания, чиито резултати придобиват все по-голямо значение в света на труда; в тази област вече се намесват не само архитектите, но и декораторите и художниците. Да споменаваме ли обзавеждането на дома, при което първата грижа на стопанката е да избере психологически задоволителни цветове? За отбелязване е също, че много хора спонтанно свързват един или друг цвят със звучността на определен музикален инструмент.

Да се опитаме сега да предадем накратко символните значения на цветовете.

Синьо

То е „студен“ или освежаващ цвят - класическият цвят на небето. Напомня ни за морето, за въздуха. Синьото разширява пространството и е цветът на хоризонтите. Както и на духовното.

В християнския сеят се носи синьо на празниците на ангелите. *За Англиканската църква* синьото е цветът на надеждата, на любовта към Бог, на милосърдието, на съвестта и любовта към Прекрасното. *В хералдиката* кобалтовосиньото изразява справедливост, вяност, радост, благородство. Лазурносиньото пък символизира вечното блаженство, целомъдрието, кротостта, смирението.

В сънищата синьото е най-често цветът на безкрая. Погледът се зарейва в сините далечини. Синьото е нематериален, прозрачен цвят, който се развива в ослепително бялото. То е цветът на пустотата. В този смисъл може да стане символ на смъртта (спряхме се на подобни сънища). Синьото е недостъпно, понякога ледено като синеещите зимни снегове. Бихме могли да се запитаме дали *дълбоката тъга на средиземноморските народи* (въпреки външната им словоохотливост) не произтича от тази нематериалност, в която се стопяват и духът, и тялото; защото, когато небето е съвършено синьо, погледът се губи в нищото и Земята изглежда сама в безкрайното пространство. Няма ги облаците, които да я „закрилят“, да я прегръщат, да ѝ придават сигурност. -

Все в сънищата синьото може да е символ на философските истини и на метафизичните изследвания.

За християните то е и цветът на Богородица. Олицетворява също верността, но не земната, а небесната, душевния покой в смъртта, божествената ведрина.

Така синьото е едновременно цвят на надежда за душата и на смърт за слялото се с безкрая тяло.

В музиката то може да се свърже с неуловимата мелодичност на *флейтата*.

Зелено

Съставено, както е известно, от жълто и синьо, зеленото притежава многобройни оттенъци. То е цвят на равновесието, на почивката; не случайно масите за билиард, че и заседателните маси са покрити със зелено сукно. Научно е доказано и въздействието на зеленото върху кръвното налягане.

В древен Египет този цвят се е свързвал с надеждата. *В християнския свят* той също символизира надеждата, както и желанието за вечен живот. *Според Англиканската църква* олицетворява вярата, безсмъртието, светото кръщение, съзерцанието. *В хералдиката* е символ на чест, учтивост, надежда, радост. Зеленото е и цвят на любовта и плодородието (то преобладава сред цветовете на земната растителност).

В сънищата олицетворява земята и пролетта. Възраждането след зимата и дълготрайността. Търпението, очакването и непосредствената надежда (а не метафизичната надежда като синьото).

Символ е на майката-кърмилница (като растителността), но и на детската и пролетната любов.

Зеленото притежава и злотворни свойства. То е цветът на дълбоките, заплашително тихи и поглъщащи води.

„Зелено като надеждата“? Несъмнено, когато е цвят на земната и щастлива любов, на радостта от урожая и на благополучието на земеделеца. Но зеленото обагря и израждането, лудостта, заплахата; традиционно зелени са очите на Сатаната, на фаталната жена... и на котката.

В музиката зеленото се свързва с полското звучене на *кавала* и *английския рог*.

Червено

То е огънят, топлината, страстта и любовта. Притежава безброй нюанси - от тъмнокафяво до алено. Червеното е цветът на кръвта, на раните, но и на здравето, на живота. Най-топъл от топлите цветове, то е брутално, крещящо, динамично, дразнещо. Войнстващ цвят, който лесно се налага, червеното заема привилегировано място в избора на много хора. Особено го обичат децата, както и примитивните племена.

За християните червеното е символ на Божията кръв; носи се на празниците на Светия Дух и се смята, че разгаря пламъка на божествената любов. Според каноните на *Англиканската църква* то е цветът на мъчениците и на благотворителността. *В хералдиката* олицетворява любовта, смелостта, гневът и жестокостта. Както и разрушението и Страшния съд (унищожение с огън).

В сънищата червеното символизира главно огъня, енергията и страстите - понякога всепоглъщащи. Както и борбения, екстровеертия дух. Пурпурното е цветът на кралете.

Червеното има и обратна страна - кървавочервеното е символ на насилието, омразата, убийството, клането.

То е и „утробен“ цвят; напомня майчиния корем с тревожната символика, свързана с него.

В музиката червеният цвят се родее със звучността на *тромпета*.

Жълто

Цвят на слънцето или глината според оттенъка. *За християните* жълтото е цветът на смирението; то намеква, че тялото ще се превърне в глина и прах. *Англиканската църква* не му придава особено значение. *В хералдиката* е заместено от златното.

В сънищата жълтото е преди всичко соларен цвят. Цветът на лъчението, на

интелигентността и на сияйните сърца. Цветът на Бащата. Чистото жълто е ярко, искрящо и клони към ослепително бяло. Когато изразява Силни чувства, то е в по-топли, не толкова крещящи нюанси, подобно на неподражаемите мазки на Ел Греко. Бле-дожълтото е знак за тъга, за разочарование; понякога и за нелоялност, за предателство.

Жълтото е „мъжки“ цвят. То „доминира“ със своето богатство. В златния си вариант олицетворява вечността, вярата и трансцендентното. Впрочем златното има толкова нюанси, че не се вмести в границите на определена символика.

Жълтото символизира и края на лятото със сияйните дни, които бележат апотеоза му преди зимата; то е пищното изобилие преди смъртта.

В музиката ярко жълтото се свързва с *тръбата*; топло жълтото - с *рога*.

Оранжево

То е сърдечният прием; не е толкова натрапчиво като червеното или жълтото, които се смесват и взаимно се смекчават. *В хералдиката* този цвят (цвят на зора) е отрицателен; означава лицемерие и прикритост.

В сънищата оранжевото е очевидно соларно. Символизира топлината на сърцето и на приема. Цвят на действието, донякъде хибриден, дори „хермафродитен“. И също - цвят на душевния комфорт, на дълбокия покой, поне обикновено.

В музиката би могъл да се свърже със звучността на *рог* в горните регистри или на *тромпет* със *сурдина*.

Лилаво

Това е доста студен цвят. Обикновено символизира разкаянието както в *християнския свят*, така и според *Англиканската църква*. *В хералдиката* лилавото (лазурно + червено) означава истина и лоялност. Когато се доближава до пурпурното, е знак за въздържание.

В сънищата лилавото често поражда чувство на тъга, на душевно „разкаяние“, дори на вътрешен траур. Символ е и на умерената страст (червеното, донякъде укротено от синьото - цвят на здрав разум и духовност).

В музиката лилавото поражда асоциации с приглушената звучност на *виолата* или на *цигулката* със *сурдина*.

Черно

Черното не отразява, а поглъща цветовете. *За християните* то е цветът на очакването и на траура. *Англиканската църква* не му придава значение. *В хералдиката* черното (самуреночерно) олицетворява болката, траура, продължителната тъга. Но също очакването, мъдростта и благоразумието.

В сънищата то, разбира се, символизира траура, но главно мрака и недиференцирания живот. Цвят е на нощта, на съня; и на безсъзнателното.

Като символ на очакването (погълнатите цветове могат да бъдат възстановени) черното съдържа възможности за надежда. Така то става знак за зараждане, за пробудено несъзнавано, за примитивен инстинкт, който може да се насочи към възвишена цел. Защото този цвят напомня и Сянката, а човешката Сянка е тъждествена не със смъртта, а с осъществимата надежда.

В музиката черното, което е „не-цвят“, би могло да се припише на *барабаните* и *тимпаните*, които произвеждат „не-звучи“. Тези инструменти често се свързват с траур, мъчения, но и с очакване нещо да се случи...

Бяло

Синтез на всички цветове, бялото напомня за лунна светлина, както и за ослепителни далечини. То е образът на светлината и чистотата. *В християнството* изразява невинност, радост, безсмъртие, блаженство. Същото значение му придава *Англиканската църква*, както *я хералдиката* (сребристорбяло).

И *в сънищата* бялото е символ на чистота и надежда. Но може да означава (като синьото) смърт на личността, безкрайни хоризонти, в които човек са загубва. В този смисъл олицетворява и траура. Като цвят на снега пък символизира радостта, но и самотата и смъртта.

В *музиката* го свързваме с оркестър от струнни инструменти.

-Нота бене

Символиката на цветовете може значително да се разшири, ако я разгледаме в светлината на многобройните религии. В сънищата значението на цветовете е ограничено; не бива да забравяме, че в много от тях се появява само един специфичен цвят (като в съня, цитиран в началото на тази глава). Ако съновидението е наситено с цветове, става твърде трудно да се открие преобладаващият. Във всички случаи е необходимо този цвят да поражда емоции, без което сънят би имал същото значение, както и ако е „черно-бяд“.

XII

КОГАТО НИ СЕ ПРИСЪНВАТ ЖИВОТНИ

Животните обикновено населяват важните сънища. Те символизират между другото инстинктите и дълбоките жизнени сили - понякога изгласкани. Проявяват се като отзивчиви спътници или опасни натрапници. Или са ни добри приятели, дошли от земния рай, или настървени врагове, решени да ни унищожат. В сънищата *те са такива, каквито ги направим*, тъй като са наши проекции. Представяват страстите ни, тревогите, страховете ни. Понякога обаче са чудесни пратеници, пазители на тайния ни храм. Защото между пълзящата в храстите змия (например) и коронованата Змия, която се полюшва на слънцето, се простира цяла вселена от вътрешни еволюции...

Животните са следователно наши проекции - в това отношение най-типични са вълкът и мечката. Но те често са и символи на могъщи лица, майката и бащата нат пример. Така „лошата майка“ може да се яви в образа на разярен кон, на крокодил и пр. „Добрата майка“ се преобразява в лъвица, мечка и т. н.

Като се има предвид честото присъствие на някои животни в сънищата, не е зле да видим какво символизират те обикновено.

Бик

Това животно понякога е обект на истински култ. То е тясно свързано с живота и смъртта. В повечето сънища се явява като побеснял, яростен, неукротим звяр. Тогава е символ на разрушението. Важното е да се знае какво точно означава в един или друг сън.

Бикът представлява също животинската, инстинктивната природа на човека, която е свързана със земята и слънцето и го кара да усеща всяко нещо с голяма сила. От друга страна - цитирам Юнг: „*Жертвоприношението на бика изразява желание за духовен живот; последният би позволил на човека да надвие примитивните си животински страсти, които, след съответната церемония, ще го оставят намира.*“ Не е ли това символиката на „борбата с бикове“, обичани или мразени, но винаги завладяващи въображението; на тореадорите в ярки като слънчевата светлина (=духовни) костюми? Така в съня да убиеш бика може да изразява потребност да прогониш „вътрешния си звяр“.

В други сънища бикът може да символизира разгневения баща; тук стигаме до едиповия

комплекс. Убийството на бика означава, че синът „убива“ (= отстранява от пътя си) баща си, за да запази само за себе си майчината любов.

Като животно на инстинкта, на силата, но и на насладата от живота и природата, бикът олицетворява понякога и Сянката. В този случай е напълно възможно бикът-Сянка на сънуващия да бъде и негова светлина.

Бухал

Бухалът е нощна птица и затова е приел символиката на самотата и меланхолията. Навлязъл е в суеверията и се смята за лошо знамение. Но може да бъде и символ на знание - в някои сънища той „предизвестява“ важни промени в личността, защото „познава“ тъмнината на несъзнаваното.

В други сънища се явява като закрилник и водач (все в нощта на несъзнаваното).

Символизира също Мъдреца у нас, „стария бухал“, който всеки носи у себе си... Не напразно многобройни бухали от глина и всякакви други материали населяват съвременните домове. Символ на мъдрост? Справедлив обрат на нещата за тази нелепо оклеветена, а всъщност толкова полезна птица.

Вълк

Вълкът е едновременно Брат и Прокълнат. Достатъчно е да знаем, че броди наоколо, за да залостим врати и прозорци. Този страх се дължи не толкова на способността му да убива; става дума за почти свещена тревожност; за древни сънища, които се надигат от дълбините на времето. Те несъмнено ни връщат към разбирателството с вълка в отдавна изгубения рай.

Вълкът е зареден с богата символика; сънищата, в които присъства, са винаги силно въздействащи. Е ли той просто библейският „Звяр“, който се появява внезапно и тайнствено, за да изчезне безследно след изстреблението? В митологиите вълкът приема ту доброжелателен, ту сатанински образ. Той вижда в тъмното, затова е со-ларен символ, символ на светлината. Вълкът е самотният герой, който предизвиква преследвачите си. Той е символ на интелигентност и дръзновение. Но той е и онзи, който разкъсва децата, големият лош вълк, върколакът, божеството от преизподнята.

В сънищата ни вълкът има значението, което ние му придаваме. Понякога е част от нас - благотворна или отрицателна. Може да представлява вглъбяването в себе си, оттеглянето ни от другите. Но и да символизира инстинкта, на който не съумяваме да дадем външен израз, Би могъл да бъде и „поглъщащо“ лице - баща, майка... Или обществена фигура; защото, ако човек за човека е вълк, вълкът рядко е такъв за своите събратя.

Гарван

Народът го смята за „лошо знамение“. Крясъкът и цветът му лесно впечатляват простоватите или тревожни души.

Гарванът е много социална птица, която води организиран и добре структуриран живот. Той може да носи прекрасни новини, дори да бъде божествен посланик (Япония). Нали в „Битие“^[20] тъкмо той проверява дали земята отново ще се появи след потопа?

Гарванът е надарен с проникателност и знае тайните на живота и смъртта. Той е птицата на „вещиците“; изпълнява пророчески функции. Някои народности (индианците тлигит например) го почитат като магьосника, създал света.

Гарванът символизира много неща. *В сънищата* той олицетворява доброволната самота, духовното оттегляне, надеждата. Или пък приема зловещ образ, за да изрази нарушено вътрешно равновесие. А може и да е предвестник на важна промяна в личността.

•*Трийсетгодишна жена сънува голям гарван; изпитва ужас, когато вижда ненормално завития клон на птицата. След това сънува, че някой я преследва.*

Няма да анализирам подробно този сън, тъй като би трябвало да изложи цялата история на жената. Откриваме все пак *големия* гарван и главно *клюна* му, който напомня за класическия нос на „злата вещица“. Сънувалата направи следните асоциации:

КЛЮН. *Той рови във вътрешностите, изтръгва ги, леля Полин...*

Тук клюнът е „фалически“ символ, оръжие, което изкормва. Но защо леля Полин? Защото тя е „отгледала“ младата жена, като ѝ е забранявала всяка свобода и всяка любов. Така сънувалата придобила почти пълна увереност, че не е жена, че няма корем. В случая клюнът е доста патологичен знак за „кастрация“, свързан с фалическата леля Полин - тиранична, прекалено „мъжка“. Колкото до преследването, сещаме се за вече цитирания филм на Клузо „Доносникът“*. Сънуващата се чувства преследвана от целия свят поради чувствата си за тревожност и вина, създадени от добрата леля Полин...

Змия

Ето още едно богато на символи животно. В сънищата това влечуго представлява тъмната ни страна. То принадлежи на подземния, невидим свят; живее в пукнатините, в сенчестите дупки. Но използва от тях със светкавична бързина. Змията задушавя плячката си, смиля я, поглъща я. Така (пише Гастон Башлар[21] [22]) „змията е един от най-важните архетипове на човешката душа. Обожествявана или проклинала, хиляди пъти изобразявана в изкуството, пазителка на тайни и храмове, тя се отъждествява с изкусителката, но и представлява Знанието, Мъдростта. Символ е на западната медицина; заедно с това се явява универсален, сексуален символ, изправен и фалически образ. Няма съмнение, че змията още дълго ще запази противоречивата си символика, ще зацвянява и ще ужасява“.

• *Жена сънува, че пред нея по пътя пълзи синя змия. Стигат до река. Змията влиза вътре и я прекосява; младата жена плува след нея.*

Никой не би определил този сън като отрицателен! Главните асоциации на сънувалата бяха:

- *Учудващо синя; знаеше къде отива; никакъв страх; следвах я доверчиво; изглежда, искаше да ми покаже нещо; не успях да преплувам реката, събудих се.*

В случая става дума за змия-водач, змия-знание. Тя несъмнено иска да заведе младата жена до по-голямо самопознание, като ѝ разкрие непознато за нея място. „Прекосяването“ на реката означава преход от едно вътрешно състояние към друго. Докъде биха могли да стигнат змията и сънуващата? До храм? До слънчева поляна? До място, където е заровено съкровище? Няма да узнаем. Но сънят освободи голяма енергия у сънувалата.

• *Жена сънува, че в стаята, в която се намира, е проникнала змия. Жената изкрепява и се скрива в един гардероб.*

Това е „фалически“ сън в много широк смисъл. Тук имаме страх от изнасилване (на личността). Сънувалата впрочем усещаше чуждия поглед като „проникващ“ в душата ѝ. В съня си тя се приютява в гардероб, който в случая е символ на майката (да се затвориш, да бъдеш на сигурно място). По-просто казано: социалният живот пораждаше у тази жена тревожност и затова тя непрекъснато търсеше закрилата на майчината утроба.

Всъщност всички сънища за змии се въртят около едно и също: сексуалност, фалически символи, заплаха в не-съзнаването, „пълзящи“ и скрити от самите нас части от личността ни; но и: мъдрост, познание за нещата, опазване на тайните и на вътрешните храмове (последните две теми присъстват и в сънищата с кучета).

Кон

Това животно е чест гост на сънищата. То е важен символ; да се опитаме да определим най-разпространените му значения.

Конят се появява изневиделица, галопира, рие с копи-то, препуска, тъпче. У много народи

той е син на Нощта и носи едновременно живот и смърт. Но конят е и соларно животно. Обяздват го воители и богове. „Конят на Апокалипсиса“ е свързан с пречистващия, но унищожителен огън; той побеждава и възвестява нови времена. На!

коя препускат както воините-отмъстителите, така и опустошителните орди.

Затова в сънищата той често е пратеник на смъртта, разбирай на „стъпкването“ на личността, както и на възможното ѝ възраждане.

Присънилият ни се кон е символ на инстинкта, необуздан или усмирен. Конят е плах, капризен, непредвидим, див, често глупав. Той е животното, което пленява-ме и „опитомяваме“.

В някои сънища конят и човекът образуват едно цяло; това е образът на хармонията между несъзнаваното и съзнателното. Подобен сън показва, че личността става все по-хармонична.

От гледна точка на сънищата важен е и цветът на коня; черен или бял кон, пратеник на ада и на страха или средство, което ви отнася до собственото възраждане.

Колкото до понито, то може да представлява възходящата жизнена сила, потенциалната енергия, която се стреми да се изрази, както и радостта от живота.

Някои сънища накратко

• *Ан сънува, че конят не ѝ се подчинява и неумолимо поема в посока, различна от избраната от нея.*

Преводът на този сън е лесен; съществува разнoбой между несъзнателните пориви и съзнателната воля на Ан. Имаме „разцепление“ на личността. В този случай става дума за предупреждение. Ан вече знае: спешно е да сдобря моя Свърхаз и моя Аз; в противен случай рискувам да изпадна в състояние на тревожност, което е следствие от всеки дълбок конфликт в личността...

• *Марк сънува, че язди бял кон, който бавно се придвижва (със специално заучени стъпки!) към някаква гора. Събужда се истински очарован.*

Цветът на коня и заучените стъпки очевидно са положителни знаци. Заучените стъпки означават пълно съгласие между конника и коня - тоест личността на Марк постепенно постига хармония. Колкото до гората, тя без-

спорно символизира несъзнаваното на сънуващия. Той върви натам, за да изследва себе си. Но вече усеща, че ще открие голяма духовност и душевен покой.

• *Жаклин сънува, че върви подир коня си. Не знае накъде е тръгнал, но му се доверява.*

Тук имаме „кон-водач“, който прибира в дома му слепия или ранен воин. Жаклин усеща, че трябва да се довери на инстинкта си в момент, когато е „ослепяла“ от противоречивото си поведение във всекидневието. Сънят е много кратък, но много важен.

• *Маргьорит сънува коне от години. Сценарият е винаги един и същ. Конете са пощръктели и сънуващата се опитва да се приюти някъде. Всеки път сънят поражда у нея паника.*

Това е много разпространен сън. Можем да се запита* ме колко ли хора на земята го сънуват всяка нощ! В него има усещане за сляпа, разрушителна стихия и за пълно безсилие пред смазващата ѝ мощ.

В подобен случай всеки сънуващ трябва да се запита: *кой* е този кон? *Кого* представлява тази неустоима стихия? *И от кого* сънуващият несъзнателно се чувства заплашен? Кой така безспирно броди из несъзнаваното му? Има голяма вероятност конят да символизира „лошата майка“, по-рядко „лошия баща“. Тъй или инак, на тези сънища винаги трябва да се обръща внимание, като се има предвид въздействието им, особено ако се явяват редовно.

Котка

Символиката на котката „се люлее" като махало. Ту ненавиждано, ту обожествявано, това животно - заедно със змията - открай време провокира човешките страсти. Има хора например, които са неспособни да докоснат котка. Други, обратно, живеят заобиколени от истинска колония от писани. Кое лежи в основата на толкова противоположни чувства?

Символиката на котката несъмнена се дължи на характера, който хората ѝ приписват. Казват, че е независима, горда, безразлична; от друга- страна, минава за привързана към човека, гальовна. Обвиняват я в коварство, мистериозност, но и я смятат за мъдра. В Камбоджа вярват, че е способна да предизвика дъжд. Известно е колко са я почитали в древен Египет за нейната пъргавина, за мускулната ѝ сила, за бързината ѝ.

Котката играе роля и в народните суеверия. „Лошо знамение" е черна котка да ти пресече път; ако обаче чуеш котка да мяука призори, ще те споходи късметът и тъй нататък. В много традиции черната котка символизира смъртта.

Така че сънищата, в които се появяват котки, могат да имат разнообразни значения в зависимост от онова, което сънуващото лице „проецира" върху животното.

Със своята тайнственост, със „зелените си дебнещи" очи, с гъвкавостта си, с резкия си и „капризен" характер котката често символизира жената или женствеността, обикновено в пейоративното ѝ значение.

Някои примери

• *Млада жена сънува, че пресича улицата. На перваза на един прозорец стои сиамска котка, която я фиксира с притворени очи. Сънуващата се спъва; хората се обръщат след нея.*

Според асоциациите на жената сиамската котка е "представителка на света на високомерните, елегантни, самоуверени жени, пред които тя „се препъва" и губи почва в живота. Всичко това вследствие на различни обстоятелства, които тук няма да излагам.

• *Жена сънува, че котката ѝ се приближава до нея. Тя я докосва и се събужда със сексуални усещания. Главните асоциации на сънувалата бяха следните: - козина, нежност, меко тяло, да потънеш в топлината, жена, безсрамие, очакване, отвращение, привличане...*

Всички тези асоциации напомнят за жената; те са оцветени със сексуалност. Дали не става дума за латентна хомосексуалност?

• *Мъж сънува, че го напада рояк от побеснели, котки, които започват да го дерат, като надават ужасни дрезгави крясъци.*

Асоциациите му:

- ад, кръв, гняв, лудост, разкъсване, раздробяване, смърт, клане...

Става дума за подчертано „адски" и доста патологичен сън. Всъщност този мъж усещаше, че вътрешният му живот се разпада; боеше се да не полудее вследствие на нервната си депресия. Но най-парадоксално сънят му помогна да поеме по правилния път. Той си даде сметка доколко сам е изковал собственото си нещастие и до каква степен несъзнателно се е стремил да се самоунищожи (алкохол, рисково управление на автомобил и пр.). Сънят му позволи да „се вземе в ръце" по много положителен начин.

Такава е символиката на котката. Но да не забравяме, че като свещено животно тя символизира и Мъдростта!

Така че присъни ли ни се котка, следва на първо място да анализираме собствените си обичайни чувства към това животно, евентуалните ни суеверия, както и, разбира се, общия контекст на съня.

Крокодил

Той доста ни навестява нощем и е крайно архаичен символ - на дълбините на несъзнаваното. Дошъл е от нощта на времето, още отпреди потопа. Затова не е чудно, че символизира и мъдростта на дедите и в някои традиции притежава „светлинни“ качества.

Но крокодилът е преди всичко чудовището на тишината и неподвижността, на бруталното и светкавично нападение (понякога го свързват с мълнията). Той ви завлича във волните дълбини без никаква възможност за спасение. Символ е на „лошото око“, на „предопределението“; в някои зоологически градини посетителите хвърлят монети в ямата, където той сякаш дреме, за да не предизвикват съдбата.

Крокодилът е онзи, който дебне невидим от водния си свят. Той се родее с дракона, варана - други животни, дошли от недрата на вековете. Способен е да потопява и унищожава; затова понякога символизира Великия господар на живота и смъртта.

У човека от Запада сънищата с крокодили почти никога не пораждаат приятни усещания. В тези случаи трябва да се слезе дълбоко в несъзнаваното и да се потърсят там лицата, възприемани като разрушителни и пагубни за личността.

„Жена сънува, че крокодил прониква в семейната спалня. Тя се бие с него, но той „изглежда неразрушим“ (това са нейни думи). Животното приближава своята паст до сънуващата, която се събужда с писък...

И как няма! Въпросът е: *кого* или *какво* представлява този крокодил? Коя е тази „неразрушима“ сила, която обитава несъзнаваното на сънуващата и която на всичкото отгоре прониква в семейната спалня? И ето го отново (ама наистина...) образа на „поглъщащата“ майка, символизирай от крокодила. Майка, обсипала дъщеря си с укори за това, че я „изоставя“, когато се омъжва, укори, които впрочем увенчават двайсет и осем годишното пълно господство над личността ѝ. И - това показва чувството за вина на сънуващата - майката прониква в спалнята, за да ухапе отново дъщеря си и да я повлече към наказанието и тревожността.

Такава беше поне версията на сънувалата...

Кукувица

Когато - много рядко - се появява в сънищата, кукувицата изразява усещането за паразитиране, чувството, че

сме „в повече“, че заемаме чуждо място и пр. В такива случаи тя е знак за чувство за вина и малоценност. Може да бъде и символ на инстинкт, за притежание с разяждащата ревност, която той включва.

Куче

Обикновено то е отзивчивият другар. Верността на каквато и да е цена. Инстинктът. Както и онзи, който „подушва“ и открива неща, недостъпни за ограничените ни сетива.

Но символиката му е много по-широка от тези елементарни представи. Кучето е пазач - пазач на човека и на ада. То води човека в нощта на смъртта, както води и слепеца. Много митологии го свързват с подземния свят, с другарството в отвъдното. Кучето охранява вратите на свещените места. У някои племена мъртвият винаги бива погребван заедно с кучето си, което ще го отведе в небесното царство.

Кучето може да е и соларен символ; или майчин. Ето един интересен сън на двайсет и седем годишен мъж:

•Присънва му се, че върви към голяма къща. Главната врата се намира над нещо като площадка - „странна, много сюрреалистична“ (казва сънувалият). След него вървят две кучета, бяло и черно, средно големи. Внезапно кучетата го задминават и застават на площадката с лице към сънуващия, който се поколебава. Но кучетата не изглеждат

заплашителни, само „строги и много спокойни“ (уточнява сънувалият).

Сред асоциациите на този мъж откриваме:

-КЪЩАТА. Ставаше дума за наскоро купена от него къща, с която още не беше свикнал. Тя представляваше неговият Аз. Младият човек бе започнал психоанализа и вече откриваше възможностите си, както и някогашните си изтласквания. Ясно е, че къщата в съня символизира този нов Аз, към който още не се бе нагодил.

-ПЛОЩАДКАТА. Тя увенчана стълбите, а те символизируют *прага*, който трябва да се прекоси. Тук прагът означава „преминаване“ към промяна във вътрешното състояние.

-ДВЕТЕ КУЧЕТА. Бяло и черно, светлина и сянка. Две крайности. Числото *две* символизира в случая противоположните страни на личността (доброто и злото например, както ще видим в символиката на числата).

-КУЧЕТАТА ЗАСТАВАТ НА ПЛОЩАДКАТА. Така те се превръщат в пазители на къщата. В символен план те са „пазачите на прага“, праг, който сънуващият трябва да прекрачи, за да достигне до себе си. Кучетата са строги и спокойни - би могло да се каже, че е достатъчно сънуващият да покаже своя „пропуск“, тоест да осъзнае, че е все повече „изряден“ към себе си. Отличен сън!

Мечка

Това животно очарова децата със своето явно добродушие, с майчинския си и спокоен вид. То е важен символ, макар и да се среща доста рядко в сънищата. Според някои народности (сойотите) мечката е господарката на горите, „черната старица“.. Други я смятат за символ на мъдростта. Тя изразява преди всичко стихийната сила, могъществото на несъзнаваното, но и непредвидимото, капризния примитивизъм и склонността към насилие, които често се враждат в отрицателната ни Сянка. В детските сънища мечката нерядко е въплъщение на майчиния авторитет (или на бащиния, ако става дума за мечок).

Орел

Той е небесният император. Предполага се, че гледа слънцето „в очите“. Символизира могъществото, непобедимостта. Като соларна птица понякога бива свързван

със светкавицата. Той е и животното, което се спуска върху плячката си, кълве я, отвлича я.

Орелът често се явява в сънищата. Той може да означава вътрешна духовност и себерсъществуване. Понякога обаче изразява страх от „пробождане“, тоест страх от кастрация и от смаляване на личността.

Орел, който ни гледа, „дебне“ ни, сочи чувство за вина, пораждащо усещането, че другите „виждат през нас“, че са ни разкрили, че сме изложени на погледите на хора, за които смятаме, че ни превъзхождат.

В съня може да се появи и убит орел. Тази смърт символизира разрушението на някакъв идеал, смъртта на илюзиите, дори усещането, че сме си провалили живота.

Паяк

В западните цивилизации той обикновено предизвиква ужас. Но у други народи притежава изключително положителна символика. Ева Мейерович съобщава, че в Индия паякът е много важен космологичен символ. Та нали паяжината напомня слънцето, което „секретира“ лъчите си както паякът нишките си? Според някои африкански народи Паякът (Анансе) е създал слънцето, луната и звездите и е „замесил човешкото тесто“. За ашантите паякът е основният Бог, който е създал човека. Поради факта, че тъче мрежата си, като извлича от себе си необходимото вещество, паякът придобива положителна функция; в такива случаи той се схваща като запознат с тайните на живота, на миналото и бъдещето.

У нас паякът *обикновено* се възприема като отрицателен в сънищата, тъй като ние сме „просмукани“ от злотворните свойства, приписвани на това насекомо. Но ще видим по-нататък един много положителен голям сън, в който главното действащо лице е бял паяк.

Отрицателният паяк

Тук се намесват два елемента: паяжината и насекомото. Паякът „тъче“ капана си. *Дебне* плячката си. *Овързва я*. Стои *неподвижен* в центъра на мрежата си, но реагира с извънредна *бързина*.

Схващан по този начин, паякът се е превърнал в символ на „лошата майка“ със своята натрапчива и поглъщаща страна - лошата майка „се залепва“ за детето си, задушават го и си го присвоява. В този случай паякът е символ на смъртта на личността и често се явява в сънищата на хора, главно на жени, които усещат майка си като отрицателна, регресивна, унищожителна. Тогава той е транспозиция на символа на „злата вещица“.

Все в отрицателен смисъл паякът олицетворява *фаталната жена*, пленителната и смъртоносна жена, която омагьосва и убива. В това значение той се явява в сънищата на мъже, чиято *отрицателна Анима* функционира като злотворна сила. Разбира се, и при мъжа паякът може да символизира майката.

Понякога паякът е символ на самия сънуващ; тогава той изразява *свръхнарцистичната* и прекалено интровертна страна на неподвижна и обърната към центъра си личност - паякът е застинал в мрежата си.

Положителният паяк

Ето един сън на жена на трийсет и девет години, в който паякът приема доста рядък образ:

- *Сънувах паяк. Огромен, гладък като кадифе. Най-странното е, че беше бял като алабастър. Много красив... аз бягам, като видя паяк!... Не знам впрочем къде се намираше. Движеше се. Мрежата му беше по-надалеч, много широка, обсипана с капки вода, които проблясваха във всички цветове на дъгата. След това паякът изчезна от погледа ми.*

Основните елементи в този сън са *белият паяк* и *капките вода* върху мрежата.

Ще видим *как* животните от сънищата понякога са свързани с големите митове и легенди.

БЯЛ ПАЯК. Бялото тук „обезврежда“ обичайния тъмен цвят на паяка. Забележително е впрочем, че според *ислямската традиция* един бял паяк е спасил живота на Пророка. В този сън бялото - на всичкото отгоре бяло като алабастър! - е символ на чистотата и на незаплахата.

КАПКИ ВОДА. Тези многоцветни бляскави капки обсипват мрежата като *скъпоценни камъни*. Напомнят ни за *бисерите*, символи на извисяването на духа и на съвършенството. Освен това и все в този сън паяжината наподобява *Мандала* с нейната концентрична форма. Трябва да признаем, че Мандала, обсипана с перли, не се среща на всяка крачка в сънищата!

Прилеп

Да цитираме отново Гастон Башлар; „... нещо мрачно и тежко витае около нощните птици.“ Ясно е, че за много въображения прилепът е олицетворение на неосъществения полет».

А ето какво казва Жул Мишле[23]: „В него (прилепа) виждаме, че природата е търсила крило, а е постигнала само космата, отвратителна мембрана, която все пак изпълнява желаната функция.“

Прилепът е „сбъркана“ птица с хибридна външност (да не забравяме все пак изумителния „радар“, с който е надарена въпреки своята „незавършеност“); но с тихия си нощен полет може да символизира в сънищата и тъмните сили, които крием в себе си; да олицетворява тревожността, трудността да се освободим от вътрешния си смут; както и „черната“ гмеж в

душата, скована от страх и неспособна да се издигне духовно.

Птица

Тъй като птицата обитава небето, тя често символизира духовния живот; главно чучулигите, лястовиците, пойните и пъстрите птички. Птицата може да е представител на висшето съзнание, но може да е и сексуален символ или символ на Анимата.

Каква е тя в съня - шарена, жива, сивкава, самотна? Ранена? Очевидно е, че гарванът и колибрите са заредени с различна символика. Ако птицата е синя, тя е символ на надеждата и обновлението. Бялата птица предвещава вътрешен ред и хармония.

Всичко зависи от контекста на съня, но символиката на птицата обикновено е проста.

• *Млада жена сънува, че плаче при вида на клетка, в която отчаяно се блъскат малки птички. Тя вика баща си.*

Асоциациите ѝ не бяха сложни:

- *Клетката и птиците, това съм самата аз. Чувствам се като в клетка. Моята интелигентност, духът ми, свободата ми са затворени в мен. Инстинктите ми са спънати от страха. Викам баща ми, за да отвори клетката и да ми покаже пътя...*

• *Мъж сънува, че ято разноцветни птици излита вертикално.*

Асоциации:

- *Радост и обновена афективност. Не птиците, а аз ще излетя от сивия си живот. Участие... Птиците бяха като бликаща вода - цветна, жива, пееща...*

Този сън бележи важно вътрешно преображение; той очевидно е сън за Анимата.

Риба

Рибата принадлежи към течния свят, както птицата е част от небето. И ако птицата символизира духа и съзнателно-

то, рибата често е представител на несъзнаваното, на дълбокия вътрешен живот. Но тя може да изразява и онова, което „ловим в себе си“, за да го „извадим на светло“ (да го осъзнаем) и да освободим задръстеното си несъзнавано.

Понякога рибата е озарена от многоцветната светлина на реката, друг път се плъзга в тихия мрак на океана.

• *Мъж сънува многобройни разноцветни риби, много пъргави, които плуват в бистра вода.*

Това е красив сън, идентичен със съня за излитащите птици. Става дума за вътрешната красота, за вътрешния живот, който започва да просветлява.

• *Жена сънува мъртви риби, които се носят по повърхността на водата.*

Необходимо ли е тълкуване? Сънят показва как се чувства жената - депримирана, отчаяна, затворена в тъмната тишина на душата си.

• *Мъж сънува, че на брега на река се мятат риби.*

Ето асоциациите му:

- *Ще умрат; нямат кислород; гледам ги, но не се сещам да ги пусна във водата; като парализиран съм; липсва ми всякаква жизненост.*

Всъщност този човек изглеждаше в прекрасно здраве. Сънят му изразяваше онова, което чувстваше несъзнателно. Беше напуснал основния си път (както рибата е напуснала водата). Спешно се налагаше да се върне към себе си.

Сърна

Символиката ѝ е елементарна - лесно е да си я представим, опирайки се на разпространените изрази като „очи | на сърна“, „бърза като сърна“, „плаха като сърна“, „грациозна като сърна“ и т. н., без да броим нежните названия като „сърничке моя“ и пр.

Така сърната става преди всичко символ на женствеността. Тя често се явява Р сънищата на жени. Тогава представлява част от самата сънуваща, чиято женственост е още недоразвита, още тъждествена с майчината. Сърната изразява прекалено „плаха“, прекалено „бягаща“ женственост, все още непридобила силата, която дава автономията и откъсването от майката.

Ето накратко два съня на млади жени:

• *Симон сънува, че маскирани ловци преследват сърна. Тя вика: „Но оставете я на мира!“*

„Преследваната“ сърна представлява тук самата млада жена. Ловците символизируют фалическият мъж, мъжкарят (ловецът обикновено е въоръжен с пушка или нож). Те са маскирани и са *няколко*. Да си спомним, че отрицателният Анимус на жената често приема образа на група опасни мъже. Този сън означава, че Симон все още се усеща „преследвана“ от мъжа. Бои се от „изнасилване“ (на личността си). Бяга като „сърна“, не смее да се изрази, да се прояви. Възприема Анимуса си (който е маскиран) като заплашителен. Проецира го върху мъжете, които се превръщат в опасен за нея елемент. Викът ѝ в съня би могъл да означава: „Хей вие, мъже, не ме откъсвайте от майка ми! Не искам да се впускам в живота. Колкото до моя Анимус, моята мъжка част, предпочитам да я изтласкам, не искам да я слушам, след като ме принуждава да се изразявам... Защото се чувствам застрашена всеки път, когато се опитам да се извия...“.

• *Мишлин сънува сърни, които се разбягват във всички посоки; небето е мрачно, гърми. Веднага след това вижда стадо бизони да нахлува в равнината.*

Женствеността на Мишлин е необособена, анархична, безредна (сърните се разбягват във всички посоки). Мишлин усеща заплаха, която я тревожи (гръмотевиците). Но най-важното тук е стадото бизони. Те са се впуснали в див, сляп бяг и опустошават всичко по пътя си. Същата

символика като с пощръкления кон; бизоните представляват майката на Мишлин, „смазваща“ жена, която е „дарила“ дъщеря си със зачатъчна и плаха женственост. Ето какво ни казва Мишлин с този сън: „Дълбоката ми женственост се пропуква и разпада винаги когато съм с майка ми, която ме „тъпче“ и ми пречи да вървя напред в равнината (на живота).“

ХІІІ

ЧИСЛАТА, ФОРМИТЕ, ПОСОКИТЕ

Понякога, макар и рядко, числото се появява в съня в специфичната си форма - например присънва ни се, че четем текст, в който има цифра. Но обикновено числата присъстват в сънищата в прикрит вид. Можем да сънуваме *триъгълник*, който е очевидно свързан с числото 3. Можем да сънуваме и числото 1 в образа на самотна колона; или нещо „двойствено“, което символизира числото 2, и пр. Или пък числото да ни се представи като сбор от няколко неща.

Този тип сънища са твърде важни. Числата имат древна символика. В сънищата те обикновено са свързани с идеи, усещания, „осови линии“ на личността. Тълкуването им е измежду най-древните. Самият Платон ги е смятал за висша форма на познание. Числата и законите, управляващи материята, доведоха до развитието на атомната физика.

Ето защо числата и символиката им са били предмет на многобройни изследвания. Не бих могъл тук да изложа всички тях, затова просто ще ги обобщя и ще приведа онези значения на числата от 1 до 9, които най-често се явяват в сънищата ни.

Числото 1 е отправна точка, *основа*. То е *единствено по рода си*. В легендите представлява единственият Бог. Символ е на *единението*. Ето защо рядко се явява в сънищата, като цифра.

Числото 1 е вертикално, изправено. В този смисъл то е *фалически* символ и изобразява силата.

Може да ни се присъни като различни изолирани предмети: *един* долмен, *една* кула, *един* бастун, *една* мачта и пр. Мой пациент сънува в края на лечението си смарагдова змия, която явно възпроизвеждала формата на числото 1. Става дума за чист символ на постигнато *единство* на личността.

Единицата означава и *начало*, *базисен* елемент, *обещание за приемственост*, за *действена и положителна духовност*. Олицетворява *мъжкото начало*, понякога *Ани-муса*, когато се появява в сън на жена. Символ е на принципа Ян и на бащата.

Това е прекрасно символично число. То е много важно и се среща често в сънищата, където може да приеме многобройни образи - конкретни или прикрити.

Двойката изразява *двойствеността* на всяко човешко същество. Двойственост и често противопоставеност между положително и отрицателно, „добро" и „зло", Аз и Свъръхаз, Сянка и светлина...

Между елементите на всеки от тези два полюса може да съществува съгласие или да се разрази конфликт, който поражда тревожност. Двойката е също символ на противоположностите като любов и омраза, мъжко и женско, както и символ на *взаимност*.

Следователно в съня числото 2 олицетворява всичко двузначно, което трябва да потърсим у себе си.

• *Четирийсетгодишен мъж сънува, че се разхожда с брат си; във физическо отношение последният е негово свършено копие. Сънуващият се чувства едновременно щастлив и разтревожен. Казва на брат си: роден съм през 1922 година.* Да отбележим, че сънуващият няма брат. Значи в съня му имаме или *разделение* на личността, или *противопоставяне* между него и „двойника" му, или най-сетне *съединяване* на двете му части. Но сънуващият е едновременно щастлив и тревожен. Тази *двойственост* най-вероятно показва, че „братът" е неговата Сянка, тоест че сънуващият *& разделен*, отделен от себе си. Колкото до годината на раждането, мъжът бе роден през 1927-а. Защо тогава 22? Несъмнено, за да се наблегне на числото 2, повторено два пъти в датата. Сякаш сънуващият иска да подчертае осъзнатия факт на своята двойственост, на вътрешното си разцепление. А усещането му за щастие показва увереността му, че вътрешният му покой зависи от съединяването на двете разделени части.

3 и триъгълник

Те са сред най-фундаменталните универсални символи. Числото 3 е равно на 2 плюс 1; то е съюзът между бинарното и единството. То е *триединството*. *Редът и хармонията, свършенството*. Тройката символизира завършеното, постигнатото.

Тя също рядко се явява като цифра; среща се по-скоро във вид на разположени по определен начин предмети; сънуваме три неща, трима души; или един предмет от три части. Или пък предметите образуват триъгълник.

Може да ни се присъни, че извършваме действие на три етапа. Тогава третият етап ще бележи приключването на действието.

В това отношение съществуват много примери: чукаме на вратата три пъти; „броим до три", завъртаме се около себе си три пъти, преди да изберем накъде да тръгнем, целуваме се по три пъти, братята в приказките са винаги трима и пр. Героите надават три вика: първия, когато видят чудовището; втория, докато се бият с него; третия, за да известят за победата си, тоест за завършването на действието.

Числото три може да означава и трите нива на човешкото съществуване - материалното, духовното и божественото, което увенчава цялото.

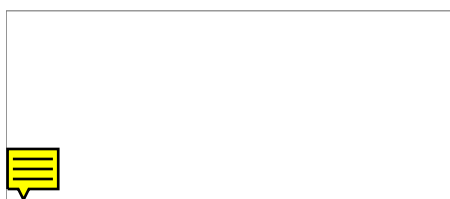
Колкото до *триъгълника*, освен че се свързва с числото три, той трябва да бъде разглеждан и заради геометричната си форма.

Равностранният триъгълник символизира *хармонията, пропорционалното и божественото*. Той олицетворява и *огъня, мъжествеността, мъжкото начало*. Добре познат е масонският триъгълник - основата му представлява *трайността*; двете му страни са *мракът и светлината* (двойственост на числото 2), а върхът му е символ на *съвършенството*.

Тройката и триъгълникът присъстват само във важните сънища. Често се случва третото действие или третата част на съня да не се осъществят... Ето един пример.

Сън с числата 2 и 3

• *Трийсет и осем годишен мъж сънува, че стои неподвижен върху равно пространство, откъдето тръгват два скосени пътя, които обаче не се съединяват.*

Ето едно тълкуване според асоциациите на сънувалия:

- *Вляво е тъгата ми, тъмното ми същество; вдясно е това, което съм наистина. Дали двата пътя ще се съединят някой ден? Дали някога ще приема миналото си и ще се превърна в едно цяло, вместо непрекъснато да се разкъсвам между моя Свръхаз и свободната ми личност?*

В този сън забелязваме:

а) числата 2 и 3 - имаме два пътя, тръгващи от обща основа един към друг, сякаш за да образуват триъгълник (3). Но триъгълникът остава „неосъществен“. Той би показал (според символиката на тройката) завършеност, съвършенство, единение. Сънуващият стои пред двата пътя. У него все още

има двойственост, сблъсък на противоположни сили. Но има и обещание. Този сън е нещо като незавършена симфония; б) да разгледаме символиката на *лявото* (минало, тъмнина) и на *дясното* (бъдеще, светлина), които сънувалият споменава в асоциациите си. И да си припомним цитирания по-горе „масонски триъгълник“ -лявото (сянката) и дясното (светлината) се устремяват към точката на единението, и съвършенството според символиката на триъгълника и оттам на числото 3.

4 и квадрат

Числото 4 е знак за пълнота, здравина, цялост, универсалност. Символиката му е пряко свързана с *квадрата* и с *кръста* (както и с производния му символ - *кръстопътя*). Именно те е срещат най-често в сънищата.

Квадратът

Той е съвършено *затворен, уравновесен, солиден, непоклатим*. Символ е на *стабилност* и вътрешно здраве. Но... е заострен в четирите си ъгъла и като такъв е антитеза на заоблените светове. Символизира „стъпилата здраво на земята“ *мъжественост*. Но, както казахме, е затворен; невъзможно е да се избяга от него. Затова в сънищата може да изразява стабилност, превърнала се в истински *затвор* за афективността. Квадратът не се отваря отникъде; той е символ на *стереотипен* вътрешен свят. Изразява ограничен, „натикан в ъгъла“ вътрешен живот. Знак е и за *липса* на гъвкавост и намащабност; не казваме ли за неотстъпчивия и

посредствен човек, че главата му е „квадратна"? Защо не казваме „триъгълна"?

Кръстът

Той е един от най-древните символи. Рамената му сочат в четири направления (четирите посоки на света): Така е станал символ на *вътрешно ориентиране*. Както знаем, християнството е „кондензирано" в този символ цялата история на Спасението. Изобразяван е по безброй начи-

ни. Символизира *космическата* цялост (според Ръне Генон), както *ъ единството на противоположностите*. При тълкуването му е необходимо да се уточни „вътрешното" състояние на сънуващия; защото кръстът символизира *страданието*, но и *духовното съвършенство, съединяването на двойствените ни страни; а* може да означава и *кръстопът...*

Кръстопътят

Разбираемо е значението му както като символ изобщо, така и в сънищата. Кръстопътят фигурира в немалко разпространени изрази: „*Намирам се на кръстопът* " или „*На кръстопътя на живота*", или „*Не мога да избира по кой път да тръгна*", или „*Кръстопътят на съдбата*" и пр.

И наистина кръстопътят предполага *сблъсък със съдбата*. Той сочи, че трябва да се направи избор, и повдига много *въпроси*: напред ли да вървя или назад? Наляво? Надясно?

Всеки кръстопът притежава *център*, от който тръгват посоките (за тях ще стане дума след малко). В сънищата той означава, че положението, в което се намираме, е *критично* - прилагателно, което добре изразява кризата, породена от избора.

Кръстопътят може да е и вариант на *Мандалата* с центъра и лъчите ѝ. В сънищата той е винаги много важен, каквото и да означава.

Рядко срещана в сънищата, петицата е сбор от 2 и 3, първото четно и първото нечетно число. Тя символизира обикновено *активната воля, дълбоката и творческа личност*. Геометричното ѝ съответствие е пентаграмата.

Също не особено разпространено в съновната дейност число. Равно е на произведението на 2 и 3 и символизира два триъгълника. Означава противоречиви ситуации, *трудности, борба, изпитания*. Двата слепени триъгълника сочат в четири противоположни направления. Шестицата е символ на *труден избор, потиснатост, дори тревожност*. Често означава и че човекът „се разкъсва" от вътрешни съмнения. Представява в общи линии нещо като затворен *кръстопът*.

Това е „свещеното" -число, „магическата" цифра. Съответства на седемте дни от седмицата, на седемте степени на съвършенството, на седемте небесни кръга, на седемте листенца на розата, на седемте клона на космическото дърво и пр. (П. Гризон[24])

Седмият ден е „свят", той е денят на почивката след сътворението на света. Седмицата е свещена и в древен Китай, и в гръцката традиция, в исляма, хиндуизма... както и в Апокалипсиса (там имаме 7 църкви, 7 звезди, 7 ангела, 7 тръби, 7 печата, 7 огнени светила, 7 Божии Духове... [25] [26]). Да споменаваме ли агнето със 7 рога и 7 очи, звяра със 7 глави, седемте години, необходими на Соломон, за да построи храма? Ами седемте слаби крави и седемте тлъсти крави? В сънищата седмицата *означава завършек, съвършенство, цялост, съединение*. Тя може да символизира и *страха* от непознатото при обновяването на афективния цикъл.

Числото 7 е символ и на *динамичност*; олицетворява организирания труд, насочен към постигане на съвършенството, както и „*посвещаването*" в дълбинния живот на личността

И седмицата крайно рядко се явява в сънищата в графичната си форма, въпреки че и това се

случва. Ето някои примери на сънища с „маскирана“ седмица:

•Люсиен сънува, че се разхожда в компанията на млади жени; разговорът е кротък и спокоен; времето е пролетно. Люсиен се чувства умиротворен и щастлив.

Ето коментара му:

-По време на съня си мислех за седемте смъртни гряха, за седемте стълба на мъдростта... Имаше наистина някаква чувствена атмосфера, но заедно с това и нещо като съвършенство на любовта, нещо разцъфтяло у мен, стабилно, сякаш бях открил нещо важно...

•Пол сънува, че купува бикола, с които да ограда полето си; много обширна земя -, „като в уестърните“ (уточнява той). Търговецът му казва: „Малко са за такова голямо имение. Ще ви дам още един и ще станат 7...“ Пол кима.

Много красив сън! В него имаме 1, 6 и 7. На базата на асоциациите на Поя сънят може да се разтълкува така:

-Достигнал сте до широки афективни хоризонти. Ставате господар (собственик) на самия себе си. Но все още се борите, все още ви е трудно (числото 6). Трябва да продължите, ако искате съвършено да управлявате себе си. Да добавите нещо към вас, което ще ви позволи да се разгърнете напълно. Добавете единението (числото 1) и ще постигнете собствената си цялост (числото 7).

А ето и един любопитен и много интересен сън: •Жана сънува, че се намира в кметството. Чиновникът търси датата ѝ на раждане, за да ѝ издаде паспорт за Америка. Казва: „А, ето я; родена сте през 1717година.“

Благодарение на асоциациите на Жана можем да разтълкуваме съня ѝ по следния начин:

-Желаете да постигнете вътрешната си свобода (Америка). Но трябва да бъдете изрядна към себе си (паспорът). Рождената ви дата показва, че можете да заминете (към свободния живот). Вие сте достатъчно единна (числото 1, повторено два пъти) и достатъчно осъществена, след като сте работили над себе си (числото 7, повторено два пъти).

Видяхме един подобен сън по повод на числото 2. И тук имаме настоятелност, „натрапчивост“ - единицата и седмицата са повторени. Да отбележим пътъом, че годината на раждане на Жана е 1927-а; финалната седмица явно е послужила за основа на съня.

8

Много рядко се среща в сънищата. Осем е числото на Розата на ветровете; наподобява кръст плюс четирите междинни посоки, формата му напомня и за колело със спици. Осмицата е също кръстопът с четири допълнителни направления.

Тъй като притежава център и осем посоки, тя може да се възприеме и като *Мандала*. В този случай символизира мъдрост и афективно равновесие, както и самокритичност. Благодарение на уравнивесените си очертания числото 8 означава *правосъдие, справедливост, търпимост, лоялност*.

Както и седмицата, деветката играе важна универсална роля. Но тя е особено интересна поради факта, че е последната От серията цифри. Така тя е едновременно край и обещание за продължение и обновление. В сънищата може да означава, че някакъв вътрешен цикъл е завършен и е необходимо да се продължи нататък. Да се надяваме в такъв случай, че когато числото 9 се появи в съня ни, деветте музи ще ни помогнат още по-активно да се разгърнем... Защото деветката е числото на пълнотата, която се отваря към нови хоризонти.

Кръгът

Обратно на квадрата, кръгът представлява овалните светове. Никакъв ъгъл не нарушава формата му. Кръгът е свързан със свършенството. Той е развитието на централната си точка. Той е *Манда*. Разпространен символ е на небесните цикли и на обстоятелството, че всичко във Вселената се върти, от електроните до планетите, от звездите до галактиките.

Според много вярвания кръгът притежава магически свойства и прави неуязвим всеки, който се намира вътре в него (вълшебен кръг, огнен кръг и пр.). Обиколката му няма нито начало, нито край.

Но освен това значение кръгът, може да символизира и *вътрешен затвор*, ако в съня си човек се намира *във вътрешността* му; или да означава *страх от излизане от кръга*, в който се намираме в афективно отношение.

Понякога символизира и „майчиното лоно“, което не смеем да напуснем поради страха ни от живота. Тогава се превръща в център на кръстопът, където стоим и не знаем накъде да поемем. Така че и тук като навсякъде става дума да се установи контекстът на съня и вътрешното състояние на сънуващия.

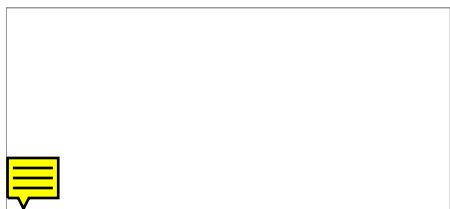
Ето един много красив сън, явил се на мъж, предприел психоанализа:

• *Мъжът сънува, че държи в ръка кръгла ябълка. Разцепва я с лопата и от нея излита птица...*

Дали това е била Синята птица? Не знам. Ябълката е затворено кълбо (кръг); от него не може да се излезе. Тя е символ на Свръхаза, който държи в плен Аза. Сънуващият извършва мъжествен жест, взема „мъжко“ решение (лопатата, която цепи и реже, е фалически символ), | „Разрязва“ Свръхаза си. Тогава се явява образът на свободата; това е образът на неговия Аз, на истинската му афективност и сексуалност.

Когато избираме посока...

Логично е, че когато сънуваме кръстопът, ни се налага да изберем посока. Кръстопътят, както казахме, представлява сблъсък със „съдбата“. Или сънуващият остава блокиран *в центъра* на кръстопътя и не може да се реши накъде да тръгне, или поема в една от посоките - *напред -назад-наляво-надясно*. Освен ако не предпочете някое от междинните направления. В сънищата съществуват два вида „кръстопътища“:

- хоризонталният кръстопът и

- вертикалният кръстопът; в този случай става дума за изправен кръст (тоест имаме изкачване и слизване).

Символиките на двата вида са сходни. Нека ги разгледаме накратко.

Напред или нагоре

1) Значението „напред“ е ясно. Сънуващият избира да върви „право пред себе си“, да продължи нататък. Този вид кръстопът често се явява под формата на четири пътища. Понякога присъства и пътен знак. Напред означава да се стремиш към *бъдещето*, към някаква *цел*. Сънуващият отива към хоризонта, където обаче понякога рискува да се изгуби. Вече разгледахме подобен сън. Като се придвижва „напред“, той не вижда какво има зад него. Загърбва миналото си, интересува го само целта му. Понякога забелязва светла точка или някакъв човек. Тази посока обикновено е положителна, макар и да е прекалено

категорична. Нерядко я избират личности, страдащи от *чувство за малоценност* или от *тревожност*, които „потеглят“, за да избягат от страховете си, без разумно да са проверили възможностите си.

2) „Нагоре“ очевидно означава да „се изкачваш“. Това е посоката на извисяването на духа или на материалното издигане. Човек „се изкачва“ към *славата, почитите, красотата, светлината*. Към нещо по-висше от себе си. Тази посока води към постепенното пречистване, към ведростта, към динамизма. Но понякога човек „се катери“ прекалено бързо или прекалено нависоко; тогава рискува да се изгуби в *компенсацията на отрицателните си чувства* и да падне, което толкова често се случва в сънищата.

Назад или надолу

1) „Назад“. Сънуващият отстъпва. Връща се към *миналото си*. Или отново се отправя към *невротичната сигурност*, от която не може да се лиши. Така че става дума или за регресия, или за връщане назад *с цел да се почерпи силата*, позволяваща да се тръгне напред.

Сред най-разпространените сънища са: отстъпваме (пеш, но по-често с кола) към пропаст. Тук всичко зависи от контекста; често спирачките на колата работят зле или изобщо не работят. Този вид сън изразява тревожност; сънуващият се бои да не „отстъпи“ към своето несъзнавано и да не се озове в майчиното небитие.

2) „Надолу“. Това е посоката на *слизането в себе си*, положително или отрицателно. Може да е слизане в собствения ни *ад, регресия*, афективен или духовен срив, „Надолу“ е и посоката на бруталното, *падане*. Но би могло да означава и интроспекция, *търсене на собствения ни център*. Или завръщане в живителното Детство, дълбоко одобряване с Майката.

„Надолу“ е и посоката на падението (човек „пада“ в собствените си очи), на опозоряването, тъмнината, тъгата, депресията и на всички подземия на несъзнаваното. Не казваме ли за някого, че е „низък“?

Надясно или наляво

1) Като символ „дяското“ е посоката, която *се изкачва*. То означава *активен труд, ред, вяност* към себе си, *чест, почит* (почти същите значения като „напред“).

2) „Лявото“ е смекчено „назад“. То води към *миналото, детството, тъмнината*, към дълбините на *несъзнаваното*. В някои сънища е посоката на срама, на безчестието.

XIV

ОГЪРЛИЦАТА НА СЪНИЩАТА

Би могло да се помисли, че сънят ни спохожда случайно, че просто „си стои“ самичък в някакъв отрязък от време. Би могло да се помисли и че той няма особена връзка с дневния живот. Накратко, да се забрави, че всичко е свързано.

Това е груба грешка. Нищо не е случайно, нищо не е независимо, нищо не е отделно от общия контекст. Никога не можем, в никакъв случай, да смятаме за някое явление, че съществува „само по себе си“, без връзка с останалите.

Тъй както всяка частица от секундата в живота ни е тясно свързана с всяка друга частица от секундата и ни *подтиква* към пълноценното човешко състояние, кодирано в нас от самото начало, така и всеки сън е част от дългия низ от сънища, които ни се явяват от раждането до смъртта и които са прикачени един към друг като зърната на огърлицата и като събитията от съществуването ни.

През видимите зигзази винаги прозира линейност, абсолютна свързаност, във всеки миг.

Индивидуализацията

Юнг е установил един факт, който впоследствие е започнал да ни изглежда очевиден да баналност. След като

знаем, че всеки микромиг в интегралата[27] на миговете от съществуването ни е част от една-единствена „тъкан“, която се разгръща в отреденото ни време, става очевидно, че и сънищата са брънки от една и съща психологическа верига.

Юнг установява, че съвкупността от сънищата на даден индивид като че ли се подчинява на едно общо предположение. Той нарича това явление индивидуализация.

Лесно е впрочем да се забележи, че много елементи от сънищата отново се появяват (под формата на същия или на различен символ) понякога след доста години. Получава се нещо като синусоид; горната част на кривата се устремява към забравата, после се възпроизвежда на друго ниво. Но нашите лутания и колебания са само привидни. Понеже сме твърде вътре в нещата, ние не си даваме достатъчно сметка за абсолютната и необратима приемственост на обстоятелствата в живота ни. Така дървото крие от нас гората, капката не ни позволява да видим реката.

Всеки от нас отива „някъде“. Целта е записана у нас още от раждането ни и вероятно от началото на света. Съществува ръководна тенденция, „линия на поведение“, програмирана в несъзнаваните ни компютри; тази тенденция се проявява посредством процес на непрекъснато и постепенно съзряване, което следва определен план. Но това съзряване, което наричаме „лично“, очевидно е част от безкрайно по-широк контекст. Времето на ант-ропоцентризма и на антропоморфизма е отминало, физиката и астрофизиката поставят човека на мястото му; той вече е загубил своята „първенстваща“ роля. Затова пък е придобил *смисъл* - пълноценно се е вписал във вселената. И може би всеки атом на тази вселена е част от някакво висше Съзнание-Енергия.

Още за нощния дневник

Без него не може да се мине, ако искаме да наблюдаваме собственото си психологическо „израстване“. Мнозина от нас си водят дневник за онова, което вършат, докато са будни. Защо не и дневник за „извършеното“ насън?

Тревожността на много хора се дължи на противоречието между блокирания им Аз, над който властват различни видове Свръхаз, и усещането им, че някъде у тях съществува недостъпен център. Именно огърлицата от сънища сочи местонахождението на този център, както и препятствията по пътя към него. Да припомним ли многобройните отрицателни и тревожни съновидения, които се повтарят на определени интервали и сякаш настояват и настояват на някоя трудност, истински „закачена“ за личността?

Индивидуализацията не може да се извърши, ако не сме наясно с всичко това. Необходимо е да знаем, че несъзнаваното е нещо като гигантски агрегат, чиято функция е всеки миг да поддържа равновесието ни и да осигури цялостното осъществяване на личността ни. Жалко е, че много от нас възпрепятстват действието му заради често пъти нелепи морални критерии.

Ето още един „голям сън“. Той е част от процеса на индивидуализация. Затова смисълът му важи само за даденото лице. Но ми се струва, че все пак би могъл да има стойност и за онези, които се интересуват от дълбинния си живот и желаят да достигнат до истинската си същност въпреки премеждията, лабиринтите и лутанията, нерядко по-скоро привидни, отколкото реални.

Сън на мъж (47 г.)

- *Намирах се в някаква къща. В съня си я наричах „Голямата къща“. Мебелите бяха от бяло лакирано дърво. Приятна топлина изпълваше стаите. Стените бяха бели и много гладки.*

Като огледала, които отразяваха -и дублираха

- сцената. Седяхме в кухнята - жена ми, дъщеря ми и аз. Всъщност знаете, че нямам дъщеря, а син. Жена ми присъстваше в съня, но не бяхме женени; просто живеех с нея, беше ми спътница. Кухненската маса представляваше обикновен кръгъл плот на три крака. Тримата се хранехме мълчаливо в някакви червеникави глинени купи. От фурната излизаше лек дим с апетитна миризма. В самия сън си казвах, че тази сцена е достойна за четката на Вермеер. Сега като си спомням съня, си мисля, че би могъл да се очертае триъгълник, чиито върхове да са трите купи. Хранехме се с пръсти, без да бързаме. Чудесното в съня ми беше и това, че в голямата къща имаше и други хора, но те не влизаха в кухнята...

Този човек - беше инженер - сънува този сън в края на психоанализата си, след като бе преминал през стадиите на Анимата и на Сянката, които са абсолютно необходими „преходи“. Сънят му бе последният от дълъг низ други сънища, които, анализирани впоследствие, прекарасно „се навървяха“ и образуваха едно цяло.

Интересно би било да се видят някои от асоциациите му:

•ГОЛЯМАТА КЪЩА. *Но това съм аз! Или по-скоро аз в нея; тя ме обгръща, но нямам никакво усещане за затворен свят, напротив... Това е къща-вселена; тя би могла да се простира до безкрай...*

Да се върнем на казаното по-горе, като прочетем следващите асоциации на инженера около същия елемент от съня:

'Знаете, че от две години вече не съм „чист“ инженер! Но използвах знанията си, за да се запозная с откритията на съвременната физика; никога досега физиката не е имала толкова метафизични значения. „Гносисът[28] на Принстън“ ми разкри онова, което отдавна усещах. Разбирате ли? Идеята за „Бог-Поле“ изключително ме привлича... Препрочетох и Бергсон...

Да разгледаме тези първи асоциации.

- „Гносисът на Принстън“ е богат, въодушевяващ труд, дело на Ремон Рюер[29], посветил години от живота си на изучаването на физиката, математиката, космологията и информатиката. „Гносисът на Принстън“ е начин на мислене, дефиниран от група американски астрономи, физици и биолози, до един надарени с висока интелигентност; те се опитват да възстановят първенството на съзнанието с космични измерения. Схващанията им излизат извън рамките на материализма, но са напълно съобразени с науката и откритията ѝ.

„Богът-Поле“ е една от идеите, които Рюер разглежда в книгата си. Би било рисковано да се цитира каквото и да било извън контекста на този забележителен труд. Ето все пак няколко реда: „... ако вселената бе сведена до змия или муха, вместо да е сведена до човек, би ли следвало да се приеме съществуването на Бог-змия или на Бог-муха? Антропоморфният Бог е толкова нелеп, колкото и обожественият човек. Измъкваме се от единия абсурд, за да попаднем в капана на другия. Единственият, изход, ако изобщо има такъв, е да допуснем съществуването на Бог-поле - неразбираем и неизмерим. В този Бог е потопен всеки живот като в гравитационно поле. Но гравитационно поле хиперфизично, в което усещаме не материално, а „смислово“ привличане (американските гностици го наричат *семантична гравитация*).“

Така областта на съзнанието се разпростира върху цялата „материя“. Поставям думата материя в кавички, защото в съвременната физика понятието материални „частици“ е все по-малко приемливо.

Като проследим нататък асоциациите на сънувалия, установяваме, че „стеснената“ форма на някои психоанализи трябва да бъде отхвърлена и че у човека стават безкрайно повече неща от сведеното до самото себе си съществуване, отделено и случайно „поставено“ на определено място.

Да се върнем към съня.

•МЕБЕЛИ. *Всъщност животът е прост! Как да ви обясня? Той е чисто усещане! Космическо дишане! Любопитно е впрочем, че благодарение на съвременната физика стигнах до понятието любов... Бе като проблясък. Вече не мога да си представя, че всичко, абсолютно всичко във вселената не е свързано още от началото, от първичния хелий... Четох една мисъл на Луи Повел[30], според която планът на вселената може би предвижда превръщането на този първичен хелий в изпълващ целия всемир дух, а това означава, че вселенският план преминава през нас и през всяко нещо... Ето, виждате ли? Мебелите в съня ми са прости, каквито са впрочем и в истинската ми къща.*

•ОГЛЕДАЛО. *Белите стени дублираха, както казах, сцената с нас тримата на масата. Това може би бе пророческо огледало? И показваше, че бъдещето на семейството ми и моето ще бъде пределно просто и единно.*

•КУХНЯ. *Център за хранене. Ритуал на храненето. Купи, а не порцеланови чинии! И главно глина! Човеците жадуват за земята, те са от една раса с нея. Грънчарите се множат и това е хубаво. Но -защо хората така упорито се отричат от това дълбоко влечение и се вкопчват в жалкия си външен образ? Наистина, кухнята от съня ми беше ритуален център - това бе ритуалът на ново усещане за живота, което жена ми и синът ми, който е математик, изпитваха заедно с мен.*

Ще добавя тук, че кухнята символизира „мястото, където се извършват промените“. Тя е съновният вариант на лабораторията на алхимиците, които търсят философския камък, но за които главното е било не трансмутацията на металите, а вътрешното преображение на самия експериментатор. В нашия случай кухнята е важен символ.

Освен това от фурната излиза дим; не напомня ли той за живачните пари, които са се издигали от съдовете на алхимиците?

Необходимо ли е също да уточняваме, че числото 3 се явява три пъти? Три крака на масата, три купи, трима души...

Този прекрасен сън заслужава размисъл. Той увенчава развитието на едно човешко същество. Сънувалият, някога „чист инженер“, се превръщаше в „религиозен“ човек, човек на единението, вписал живота си в простотата на всекидневието като част от безкрайния космос. При това без никаква сантименталност! Вече видяхме един подобен случай. И можем да си зададем следния въпрос...

Ще бъде ли утрешният човек „религиозен“?

Андре Малро[31] казваше, че бъдещата цивилизация ще бъде „религиозна“ или изобщо няма да я има.

Кристално ясна мисъл, която се явява продължение на изложеното дотук в главата. Станало е банално да казваме, че човешкото същество е в процес на „мутация“, що се отнася до личните му схващания и до начина, по който определя мястото си в света. Дори най-бедният духом индивид е „попил“ постиженията на съвременната наука. Никога досега не се е говорило толкова за космически сонди, за НЛО, за извънземни и пр. Всеки от нас е впечатлен от факта - един от многото, - че Америка е изпратила космическа сонда с послания до евентуалните разумни същества от други светове. Обикновеният човек вече знае - макар и да не си дава сметка за това - немалко за всемира. Усещането му за нещата се променя. Ясно му е, че в изследваната от огромни телескопи вселена кръжат милиони или милиарди планети, населени със същества, по-интелигентни от него или недостигнали нивото му. Заедно с това се разширява и полето на човешкото съзнание! Измерението на „малкия самотен човек“, „случайно“ появил се на Земята, започва бавно да увеличава обема си, пораждайки афективни трусове. В научния свят се раждат нови схващания за „материята“, която все повече ни се разкрива като необятност, показваща ни само едно свое късче.

Съвременните учени все по-точно формулират въпросите на т. нар. „парапсихология“, която някой ден без сянка от съмнение ще стане част от физиката. И положително физиката ще е в основата на нашето възраждане. Може би тогава ще разберем от какво сме направени, къде отиваме, откъде идваме, в какво „поле“ се намираме; може би ще узнаем също как функционират интуицията, усещането, мисълта, които днес са само думи, мъчително опитващи се да обяснят непознати за нас факти. Така вероятно ще бъде построен голям мост между науката, метафизиката и религиите, като всичко това нищо чудно да ни доведе до опознаването на изцяло и абсолютно „взаимосвързаната“ вселена...

Привилегия за малцина ли е индивидуализацията?

С други думи: абсолютно необходимо ли е да предприемем психоанализа, за да постигнем своята индивидуализация и пълното си себеосъществяване? Разбира се, че не. Ето какво казва по този повод Мари-Луиз фон Франц: „Когато човешкото същество се обърне искрено към вътрешния си свят и се опита да се опознае не като предъвка субективните си мисли и чувства, а като проследи проявите на обективната си природа - сънищата, фантазмите, тогава рано или късно същността му излиза наяве. Тогава Азът открива вътрешна сила, която съдържа всички възможности за обновление.“

Следва все пак да кажем, че нищо не може да се извърши в тази област, преди да бъдат задминати големите основни етапи:

а) Анимата (у мъжа) и Анимусът (у жената) трябва да *бъдат напълно* изчистени от отрицателните въздействия, които са ги правели разрушителни. Това изисква най-продължителни усилия, макар сънищата значително да ги облекчават. Условието е, естествено, да бъдем много внимателни към сънищата, в които се явяват Анимата и Анимусът, както и към връзката между тях. Явно най-добрият начин е да ги записваме и да асоциираме възможно най-пълно. Анимата и Анимусът много трудно „се обръщат налице“, защото често подлагат капани, в които мъжът или жената лесно попадат - любов от пръв поглед, платоническа любов, любовни блянове, еротични фантазми, донжуанство, прелъстяване и т. Н. Не е проста работа да се ориентира човек в тази гора от наслади -мними наслади, вярно е, които товарят и тровят личността, но все пак наслади. И всичко това се повтаря понякога през целия ни живот с всичките вътрешни и социални поражения, които нанася.

б) **Сянката** също *трябва* да се появи на бял свят. Отрицателната ѝ енергия *трябва* да стане положителна като електрически ток, на който сме променили посоката. И това не е лесно, както вече видяхме.

Но какво да се прави, не можем да стигнем до върха на триъгълника, преди да насочим двете му страни към него и да ги продължим, докато се срещнат. Разгледахме един подобен сън.

И тъй като бъдещето зависи от миналото, на което е неотменимо следствие, тъй като утре започва от днес, тъй като зрелият човек е наследник на детето, което е бил, тъй като в края на краищата е по-добре болестта да се предотвратява, отколкото да се лекува, предлагам ви последната глава от книгата да бъде посветена на детските сънища и бих посъветвал родителите да им обръщат по-голямо внимание...

XV

ДЕТСКИТЕ СЪНИЩА

Като начало ето **съня на седемгодишно момиченце**. Прочетете го, той е пролетно свеж, въпреки че става дума за кошмар! Възпроизвеждам го такъв, какъвто го е описало момиченцето, без да променям правописа и без да слагам препинателни знаци.

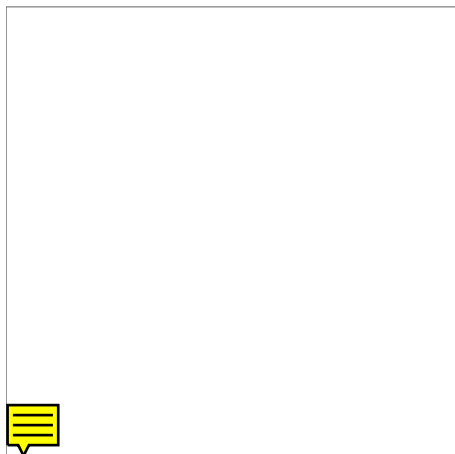
- *Едно момиченце се разхождаше със своите родители в гората изведнъж се загубило било*

го страх и изведнъж забелязва голям великан той я гони и тя вика помощ помощ помощ и плаче и човека се смее ха ха ха но мама го чула и се хвърлила на леглото и питала малкото си момиченце какво е станало и то обяснило че е сънувало кошмар.

Не ухае ли този кошмар на ябълково вино? А ето и рисунката на момиченцето. (Не познавам това дете; баща му ми изпрати и описанието на съня, и рисунката, която то нарисувало по негова молба - отлична идея впрочем!)

Рисунката очевидно не може да възпроизведе точно съня; но и такава, каквата е, тя е ценна, тъй като е израз на *много разпространен* при децата психологически климат.

На нея е изобразен *великан* със сомbrero и червен помпон (явно видян по телевизията „мексикански бандит“ с моряшки помпон, тъй като момиченцето живее близо до пристанище). Гората е представена от едно *дърво*. Великанът е извадил нож, както и друг някакъв неопределим предмет. Обаче се усмихва; не се зъби заплашително! Дървото е нарисувано в нормални цветове (короната е зелена, стъблото кафяво). Без ни най-малко да изпадаме в „пансексуализъм“, можем да забележим до каква степен дървото представлява фалос. Същото важи и за ножа. Защо момиченцето сънува, че го преследват? Чувство за вина? Дали тайно не е видяло баща си гол, за да го възпроизведе в тази фалическа рисунка? Може би великанът е баща му или, ако сънят „траспонира“, майка му? Което очевидно свидетелства за едипова ситуация.

Великанът е символ на примитивно същество с могъщи инстинкти. Той олицетворява излезлите от земята сили.

Може би в съня си момиченцето се е почувствало участник във „битка между великани“, като се има предвид зараждащата му се сексуалност?

Друг детски сън

-Жан-Жак (8 г.) се намира под голямо ябълково дърво, обсипано с плод. Той яде (цитирам!), „докато ми се пръсне коремът“.

Установихме диалог:

- Можеш ли да нарисуваш какво си сънувал? Спомняш ли си го достатъчно ясно?

- Ами да... *Трябва ми черно, зелено и ярко червено.*

Момченцето бързо рисува. Дървото е с широка корона; клоните му покриват целия лист. Зеленото е обсипано с големите червени петна на ябълките. На хоризонта се вижда съвсем малка къщичка.

- А ти, Жан-Жак, къде си?

-*Аз ли? О... (замисля се) ей там, под клоните. Ама не се виждам!*

- Но откъде идваше, преди да застанеш под ябълката? *-Не си спомням. От нас, ей там!*

(Показва къщичката в далечината.)

Започва глухо да ридае.

- Обичаш ли ябълки? -*Ябълки? О, да!*

- А ябълковите дървета?

-*Хубави са, много приятни; има сянка и много ябълки...*

Ако се съди по думите на детето, ябълковото дърво явно представляваше за него липсващата му майчина нежност. Тази липса беше символизираща от отдалечената къща (която едва ли е фигурирала в съня му). Ябълковото дърво бе нещо като широка пола, под която то може да се скрие и да се чувства на сигурно място....

Сън на дванайсетгодишно момче

Най-учудващото в този случай е, че сънят често се повтаря.

- *Майка ми е на волана на колата. аз съм се отпуснал на задната седалка и пуша пура. Усещам майка си като някаква наета от мен куртизанка. Колата всеки път минава покрай баща ми, който стои неподвижен на тротоара. Не се е измил, рошав е. Носи скъсани дрехи. Гледам го високомерно, докато колата го отмине.*

Да отбележим, че става дума за дете, отгледано в семейство, което ни най-малко не робува на овехтели възпитателни системи. Освен това, също като в приказките, бащата е млад и красив.

Потърсих заедно с момчето корените на този повтарящ се сън. Бе достатъчно интелигентно, за да разбере в общи линии същността на едиповия комплекс. След като му го обясних, ми каза:

-*Всъщност усещах това, без да мога ясно да го определя. Да, точно така. Но този повтарящ се сън до такава степен ме тревожи, че никога не съм могъл да го споделя с родителите си, на които иначе имам пълно доверие! Ами да, толкова обичам мама (също млада и хубава!), че бих искал баща ми да замине и да не се връща с години. Бих искал майка ми да обича само мен. Предполагам, че в съня си съм я наел, за да може напълно да ми принадлежи, за да бъде изцяло в моя власт.*

Да споменем и пурата, която пуши момчето; тя е знак за социално преуспяване и фалически образ. Това, заедно с видението на „жалкия“ баща, зарязан на тротоара, не е ли типичен едипов комплекс?

Тълкуване на детските сънища

Детските сънища рядко могат да се анализират като при възрастните чрез свободно асоцииране около някой от елементите им. И все пак, освен ако сънят не е толкова прозрачен, че да се разбира от само себе си, сътрудничеството на детето е наложително.

Добре трябва да разберем колко важни са сънищата за него. Детето е „пряко включено“ към своя неосъзнат „компютър“. Цялото му бъдещо поведение се намира там в потенциално състояние. Детето прилича на леко надут балон на миниатюрни петънца. Тези петънца са потенциалните части на личността му. Докато е малко, те са точковидни. По-късно балонът ще увеличи обема си и с него ще пораснат и петната. Потенциалното ще се разшири. Затова е необходимо да открием отрицателните петънца още при появяването им, за да можем да ги „изчегъртаме“, преди да започнат експанзията си. Да не забравяме, че *неврозата* е неуспешен опит за приспособяване към живота. Тя е *неправилно* търсене на себе си. Според Юнг тя е страданието на душата, която се стреми да открие смисъла си.

Така че си струва да се вгледаме в детските сънища.

Първото, което трябва да направим, е да се опитаме да накараме децата да ни ги разкажат.

Понякога това е достатъчно, за да ги освободи от някое сериозно безпокойство, дори ако не успеем да разгадаем смисъла на съня. Следва преди всичко да се провери дали един сън не се повтаря редовно (както вече казахме, има сънища, които неуморно преследват индивида - понякога през целия му живот!). Ако е така, това би означавало, че личността на детето „буксува“ и не може да преодолее никакви важни вътрешни или външни конфликти.

Стига да е възможно, не е зле да подканим детето да „асоциира“ било направо („Какво ти напомня този или онзи елемент от съня?“), било под формата на рисунка. Ако детето е много малко, родителят може да „изиграе“ с него съня. Така сънят се превръща, колкото и неточно да е сравнението, в нещо като театрална пиеса или психодрама.

Разбира се, никое дете (нито възрастен) не би могло да нарисува съня си точно. За да направи това, би трябвало да притежава таланта на един Салвадор Дали. Така че искаме, ли да разтълкуваме съня на някое дете, следва да се задоволим с несръчните му художествени транспозиции, като коментарите му по рисунката ще ни насочат.

Сънят на Мариет (9 г.)

- Бяхме с татко и мама в кухнята на тяхната къща. Мама приготвяше вечерята. Татко не правеше нищо. Много ми се караха. Беше. ме страх, много ме беше страх.

Да отбележим преди всичко „тяхната къща“. Няма да се спираме на онова, върху което отделно работих с дете-

то. След като поговорих с родителите, стана ясно следното: момиченцето изпитваше усещането, че „не си е у дома, а у своите родители“ вследствие на чувство за вина (вече!), което също ще е твърде дълго да разглеждаме тук.

Сънят не изглежда особено интересен. Но родителите ми бяха разправили за честите кризи на нощен страх, при които детето викало майка си.

Започнах разговор с Мариет.

- Спомняш ли си нещо друго от съня?

- Не. Нищичко. Беше ме страх от татко, който крещеше. Беше голям, голям!...

- Какво правеше той в кухнята?

- Нищо. Не, нищо. Крещеше!

- Много силно?

- О, да, много силно!

- Татко ти често ли помага на мама в кухнята?

- Никога. Винаги си стои в кабинета. Той работи много, знаеш ли! И има отговорности!
(Мариет придобива важно изражение.)

- А ти какво правеше в кухнята?

- Ами за да му дам да разбере на татко, затова. Мразя го!

- Сигурна ли си?

- (Мариет ме поглежда „изотдолу“.) Да, мразя го, мразя го.

- Добре. Но защо?

- Не знам.

Изражението на детето става по-твърдо. Отново ми хвърля поглед изпод вежди.

- Можеш ли да нарисуваш съня си?

Можеше. Виждам жълт квадрат - кухнята. Ярво оцветена жена - майката, формите са широки, вдъхващи спокойствие. Бащата е много по-малък и представлява просто черен контур, незапълнен с никакъв цвят. Мариет се намира до майка си. Устните ѝ са ярво червени.

- Баща ти е толкова малък, а в съня ти беше много голям, нали?

- *Сърдита съм му.*

- Какво е направил?

- *Бях си начервила устата!*

- Така ли? Та нали всички жени правят това?

- *Знам, знам...* (Мило и снизходително.) *И мъжете са доволни, нали?* (Кимам колкото се може по-сериозно.) *Обаче мен татко ме хвана.*

- Но татко ти иначе е добър, нали? Нарисувай го както когато е добър.

Тя поправя рисунката си. Бащата „пораства“ и се оцветява също в червено.

- *Ето. Вече не ми се мръщи.* Мариет се замисля.

- *Но пак ще се червя.*

Би могло да ми се възрази, че сънят на Мариет е само жалък опит за раздяла с бащата. Така е. Но пък виждаме, че графичното представяне на един сън е доста спорно - „големият“ баща от съня се е смалил до неузнаваемост в рисунката.

Истинската основа на раздялата си оставаше нощният страх на момиченцето, което също бе замесено в битка между „великани“ като в съня в началото на главата.

Колкото до червилото, то наистина бе станало причина за неоправдания гняв на бащата, неразбрал колко нормално и разпространено е това явление. Момиченцето се е червило, за да „прави като мама“ и да бъде забелязано от татко в качеството си на малка женичка. Бащиният гняв предизвиква у него агресивен обрат и го превръща в съучастничка на майката срещу бащата. Мястото на действието е кухнята, която традиционно принадлежи на майката и където бащата става ненужен и смален.

Как да узнаем какво сънуват децата?

Понякога е трудно да разберем какво са сънували децата, особено най-малките. Те бързо забравят съня си. Би трябвало да го „заловим“, когато се събуждат; единственият изход е детето спонтанно да ни го разправи. Кое и често става. На родителите се пада честта да запишат съня, ако имат време... и смелост.

Само един сън обикновено не е показателен, докато поредица от сънища може да разкрие афективни „обща показатели“, позволяващи да се декодира поведението (положително или отрицателно) на детето. Един сън, това е добре; гerdанче от сънища - още по-добре.

Не е лесно, нека си признаем! Но е полезно за детето.

Само не се правете на „психолози“!

В наше време е много модерно да „се рови“ в психологията на човека; така той се разпада на съставните си части, вместо да се разгърне до свойствените си измерения. И в крайна сметка хилавото храстче закрива гората.

Но да се върнем на темата. Доста е трудно да се накара малко дете да „асоциира“ с понятия или образи по елементите на съня. Случва се все пак дори съвсем малки деца да се впуснат в отлични асоциации. Всичко зависи от въображението и спонтанността им. В такъв случай обаче е нужно опитно ухо да чуе онова, което трябва да се чуе. Особено ако детето описва афективни състояния, в които се долавят тревожни нотки. Защото няма дете, което да не

изпитва тревожност!

Пример с неочаквана асоциация

Тереза е на единайсет години и почти всяка нощ се събужда с плач. Казва, че никога не сънува; все пак веднъж заявява следното:

- Сънувах! Беше голяма къща с големи прозорци. Прозорците бяха затворени. Страх ме беше.

Това е всичко. Но постепенно, от дума на дума, момиченцето обяснява:

- Страх ме е на улицата. Винаги ме е страх от хората. Искам да се скрия.

Родителската двойка изглеждаше много задружна и хармонична. Тогава? Пак от дума на дума момиченцето обяви, че *голямата къща и големите затворени прозорци му напомнят за затвора, в който сигурно скоро ще го изпратят.* Защо? Преди месеци Тереза се бе срещнала (наистина или не, как да разбереш?) с екхибиционист. Всичко продължило няколко секунди. Момиченцето не споделило с никого преживяното. Но страхът от мъжете, от улицата и хората се бе загнездил у него заедно с определено чувство за вина. От думите му излизаше, че според него собственото му „кокетство“ е подтикнало непознатия мъж към проява на екхибиционизъм...

А дали изобщо щеше да спомене нещо по въпроса, ако сънят не бе послужил за отправна точка?

Основни типове сънища при децата

Качеството и сложността на сънищата са различни в зависимост от възрастта на детето. Вселената на малкото дете е съставена от усещания. Така то живее в нещо като постоянен сън - нощните съновидения и дневните мечтания, основани на безграничното му въображение. Освен това малкото дете не се чувства „отделно“ макар, както вече стана дума, родителите му постоянно да го подтикват да бъде различно от другите.

Действията на детето са „религиозни“; те го свързват със света и вселената. А и то още не притежава достатъчно силен Свръхаз, който да деформира или изтласка елементите на съня - въпреки че обикновено всички бързат да го снабдят със Свръхаз и така да го лишат от всяка вътрешна свобода.

Но дори когато в съня на малкото дете присъстват „изтласквания“, те приемат достатъчно ясни образи, за да бъдат лесно разтълкувани. Защото детето - въпреки всичко - не прави голяма разлика между „добро“ и „зло“. То изтласква само онова, което му се струва чудовищно или непоносимо.

Шест типа сънища

Забелязано е, че повечето от детските сънища принадлежат към някой от следните шест типа:

- а) сънища, в които откровено се изразява потиснато през деня желание вследствие на забрана от страна на възрастните;
- б) компенсаторни сънища;
- в) сънища, в които прозира страх или тревожност;
- г) сънища, изразяващи агресивност;
- д) сънища, плод на едиповата ситуация;
- е) сънища на отъждествяване с някой от родителите.

-а-

Можем да си представим, че всички малки деца сънуват. неща, чрез които „си отмъщават“ за понесена през деня фрустрация. Сънят им обикновено описва ситуацията такава, каквато е била, без никаква деформация, Едно дете сънува, че притежава пушката, която са му отказали през деня. Друго лакомо яде конфитюр или се шляе из градината и т. н. С други думи, това са сънища „за желанията“ в най-простия им смисъл.

-б-

Сънищата могат да играят ролята на мощни компенсации. Детето се сънува като много силно; то е пораснало; побеждава всички, станало е богато, обожавано, знаменито. Подобни сънища са особено ярки, когато детето страда - с право или не - от чувство за малоценност, за безсилие, възприема се като отхвърлено, изоставено и пр.

По същата причина детето може и да изпадне в мазохизъм. То е осиновено от племе, което го е превърнало във верен роб. Или се вижда като окаяно и самотно, про-

си, плаче, живее в лишения... Притежавам един любопитен сън на деветгодишно момче. Ето го:

-Детето се вижда като възрастен мъж с бяла брада, който раздава правосъдие.

Докато разговарях с момченцето, установих, че в този сън (който се е повтарял често) се наблюдават „транс-позиции“. Възрастният мъж напомня за дядото на детето - добър и справедлив човек. Бялата брада е известен символ на напредналата възраст и мъдростта. Освен това момчето бе чуло за Луи IX[32], който раздавал правосъдие, седнал под прословутия си дъб.

Детето коментира съня си ето така:

-Бих предпочел да бъда много възрастен. Всичко е лесно, когато помъдреееш! Не се притесняваш (!), не даваш обяснения на никого, нямаш домашни, нито учители, нищо, което да те унижава и да ти досажда (!).

Така че ставаше дума за обикновен компенсаторен сън, но честотата му бе все пак леко обезпокоителна.

Жак, друго деветгодишно дете, често сънува, че кара блестящ кадилак. Съучениците му го гледат със зяпнала уста. Да се надяваме в този случай, че сънят няма да стане действителност.

-в-

Вижте по-нататък: „Има ли щастливо детство?“

-г-

Сънищата, изразяващи агресивност, са многобройни. Те могат просто да компенсират чувството за малоценност или слабост и са „нормални“, стига агресивността да не се превърне в носеща колона на личността. Но могат и да показват зараждаща се у детето *параноя*. То си въобразява, че „му се сърдят“, че „го гледат, като върви по улицата“, че „хората са лоши с него“, че „го подслушват“ и тъй нататък. Затова се смята длъжно да бъде първо във всичко, никога да не се проваля, да не греши, да не показва слабост; с една дума, да бъде свръхчовек, съвършен във всяка дейност; това според него е най-добрият начин да не предизвиква чуждите критики, най-малката от които преобръща вселената му и го изпълва с тревожност.

Точно в този тип сънища направените от детето асоциации трябва да бъдат разтълкувани много внимателно; „перфекционизмът“ е един от най-разпространените капани, пораждащи тревожност.

-д-

Сънищата, породени от **едиповия комплекс**, са може би най-многобройни при децата, момчета или момичета (при последните той се нарича „комплекс на Електра“). Честотата им е нормална, тъй като едиповата ситуация е най-могъщата в човешкия живот.

- *Единайсетгодишната Мишел сънува, че някакъв поклонник я носи на ръце. Казва ѝ: „Ще отида с теб чак до Мека.“ Двамата бързо преминават покрай забулени жени.*

Мишел лесно асоциира:

- *Не знам кой беше поклонникът, но му имах пълно доверие, като на Бог! Бих отишла с него навсякъде, при каквито и да е условия...*

- А какво означава за теб Мека?

- *О, ами... гледала съм репортажи по телевизията. Чудесна е тази вяра, която води цели тълпи към едно и също място. Нещо като Рим за нас. Но Мека е нещо повече... по-силно, по-наситено, по-вътре у човека, разбирате ли? Разбирате ли какво искам да кажа?*

- Да, да, отлично...

- *Мека, това е краят на света. То е... нещо различно, друг свят, забранен свят. Християнинът не може да отиде там, нали? Но с моя поклонник нищо не рискувах. Той беше непобедим, моят поклонник! Много беше хубаво да' се живее с него...*

- Виждала ли си някога забулени жени?

- *Да, пак по телевизията. О, не бих искала да съм сред тях! Представяте ли си? Всички тези черни очи, които ви гледат! И тези дрехи, с които се увиват! Кой знае какво си мислят! Обичат ли ви, мразят ли ви? В съня ми те бяха невъзмутими. Притесняваха ме! Погледите им ни придружаваха, мен и моя поклонник...*

Десно е, струва ми се, да се разтълкува този сън (според обясненията на самата Мишел впрочем). Поклонникът беше идеализираният, символичен баща - *Бащата изобщо*. Той бе транспозиция *на Принца*, който събужда спящата красавица, тоест изтръгва я от отъждествяването с майката, за да я насочи към активен живот.

Поклонникът бе също *водачът*, с когото човек отива „на края на света“, като му се доверява напълно (тоест като напълно се слее с него). Той е *Бащата*, който сочи пътя към *центъра на личността* (символизирай от Мека). И също, който води към *опасностите* и неизвестните на живота (забранената Мека).

Колкото до *забулените жени*, те представляват Майката. Те са *тайнствени*; момиченцето не може да предвиди как ще реагира майка му на сливането, което желае да осъществи с баща си. Но няма чувство за вина; само малко безпокойство.

Присъстваме на съвършено нормална едипова ситуация. Обратно на онова, което става обикновено, *детето не отхвърля майка си*, за да притежава цялата любов на баща си.

Има и нещо повече. Дали пък поклонникът не представлява зараждащия се *Анимус* на Мишел с неговата любознателност, съзидателност и вкус към приключенията?

Най-общо казано, сънят на Мишел е красив и показва добро здраве.

Друг едипов сън

- *Тринайсетгодишната Катрин сънува, че се намира в полицейското управление. Арестували са я, защото е откраднала ябълка от търговка, която свидетелства срещу нея. Комисарят отправя търговката, след това нахранва момиченцето.*

Прост сън. *Ябълката* (според Катрин) е „ябълката“ на *Адам и Ева*. Комисарят е *бащата*, а търговката - *майката* на Катрин. Майката свидетелства срещу нея, което означава, че

майката е наранена от опитите на момичето да прелъсти баща си и да обсеби вниманието и любовта му.

Бащата „отстранява" жена си (отпраща търговката); това очевидно е проекция на желанието на детето.

Отъждествяването се състои във възприемане на поведението, жестовете, вида, думите на някое лице, от което обикновено се възхищаваме или на което завиждаме. Възможно е също детето да подражава на личността на човек, когото мрази (или си мисли, че мрази) и което в този случай би могло да представлява Сянката му.

Сън с обикновено отъждествяване

- Осемгодишната Мари-Жан сънува, че се намира в спалнята на родителите си. С помощта на майка си тя съблича куклата си,, слага я да легне и я завива. След което казва на майка си: „Виждаш ли, така ще си имаш сестричка!"

Бихме могли да тълкуваме до безкрай, ако не знаехме, че Мари-Жан е съвсем здраво дете, а родителите ѝ са наистина за пример. В друг случай би ставало дума за сън с агресивна компенсация - момченцето се преобразява в майка и „свежда" собствената си майка до ранга на дъщеря. Но тук имаме най-обикновено отъждествяване; Мари-Жан се превръща в жена „като мама" и в съня си има свое дете - майка ѝ, на която куклата ще бъде сестра.

Друг сън с отъждествяване

- Десетгодишният Филип сънува, че е на лов с баща си. И двамата имат еднакви пушки и показват еднаква сръчност.

Момченцето се отъждествява с баща си. Притежава същото оръжие - фалически символ и знак за „мъжественост". Не става дума (най-вероятно...) за едипова ситуация. Ако беше така, момченцето щеше да „принизи" баща си. Щеше символично да го елиминира, за да остане единственият обект на възхищението и на обичта на майка си. Тогава оръжието на бащата би било по-малко, а бащината несръчност - достойна за презрение. (Както в цитирания по-преди сън, в който момченце вижда баща си в окаян вид на тротоара.)

-В-

Сега са връщам на сънищата, изразяващи страх и тревожност.

•Има ли щастливо детство?

Не смятайте, че това е песимистично заглавие! Просто трябва да правим разлика между съзнателния живот на детето, семейния му живот и игрите му, от една страна, и несъзнаваните му дълбини, от друга.

Споменахме вече, че основният страх на човешкото същество е да не бъде изоставено. Този страх датира от ранното детство. Да те изоставят означава да се озовеш в абсолютна самота на враждебна планета, където си напълно безпомощен.

Това е упорит, могъщ страх; можем дори да се запитаме дали не е той, който ръководи повечето човешки действия. Детето идва от небитието, предшествашо раждането му, и в някаква степен най-малките му съставни частици, гените му, електроните му, носят тази информация.

Но идването от небитието несъмнено включва неосъзнат страх от завръщане в него. Едно-единствено лице в ранното детство представлява чрез присъствието и любовта си гаранция, че съществуването ни е изтръгнато от нищото и няма да се върне в него - Майката.

Има, разбира се, много щастливи на съзнателно ниво деца, но дори на тях не им е спестен

страхът от нищото и произтичащата от него тревога, че могат да бъдат изоставени.

- Някои символи

В сънищата на деца от 10 до 14 години, които пазя в документацията си, изоставянето, самотата и небитието са представени от *напуснати или овехтели къщи, от зимни градини, тишина, тъмнина, черни бездни, пътища за никъде...*

След като единствено Майката е способна да ни внуши основно чувство за сигурност, ясно е, че тя лесно може да бъде възприета и като „лоша майка“ (= майка, която изоставя). Тогава се явяват следните символи: *вещици, жени, които правят черна магия, чорлави жени, всемогъщи жени-съдии...*

Освен ако „лошата майка“ не е представена от животно: *зло куче, върколак, крокодил, огромен кон* или всеки друг звяр, усещан от детето като способен да поглъща, да тъпче, да убива. Имам два съня на деца (на 9 и 10 години), в които се появяват *акула и скат*.

Понякога все „лошата майка“ е заменена от места като *гора, в която детето се изгубва, пансион...*

Притежавам и сънища на деца (между 10 и 15 години), в които детето, след като безцелно се е лутало, бива прието от *задружно семейство, от горяни, от монаси...*

Знаем обаче и на колко възрастни хора се присънват подобни неща! *- Други признаци за тревожност*

Ако бащата е усещан като заплашителен, детето може да сънува *въоръжени мъже, великани, бандити* и пр. Възможно е и да му се явят опасни „вертикалности“; в сънищата на деца между 9 и 12 години това *са разклатени долмени, кули, които всеки миг ще се сгромолясат отгоре им...*

Ако детето вече е поотраснало, тези символи означават същото като при възрастните.

Застрашените деца

Това са деца, чиято афективност е силно разстроена и на чиито сънища следва да се обърне сериозно внимание. Тук е редно да споменем на първо място несговорните двойки, чието неразбирателство поражда детето право в сърцето и помита и малкото сигурност, която е придобило, като в същото време поражда у него страх от изоставяне.

В сънищата на застрашените деца се сблъскваме с изкривяване на действителността. В тях откриваме усещане за „вътрешен вакуум“. Детето се чувства откъснато от нещата, скъсало с тях.

Ето един сън на тринайсетгодишно дете, който често се е повтарял. Предавам го дословно.

- Всички хора имаха крайници навсякъде. Ръцете и краката им не се държаха на телата им. Всичко мърдаше. Беше тъмно. Страхувах се. Струваше ми се, че се намирам на дъното на яма с живи мъртъвци.

Този сън, както не е трудно да се види, е знак за тежко афективно разстройство, за шизофрено състояние, което е необходимо да се вземе много на сериозно. В подобни сънища човешките образи са „разрушени“, налице е вътрешен разпад, загуба на чувството за реалност, люшкане между живота и смъртта на душата...

В други сънища се явяват **апокалипсиси, катастрофи, приливни вълни**. Понякога *човешките фигури са поразително дребни*. Ще цитирам един сън на дванайсетгодишно дете:

- Виждах баща ми и майка ми. Наоколо беше много шумно. Те сякаш бяха от тел и нямаха глави. Разделяше ги дебел зид... Беше ужасно.

Тук става дума за много несговорна двойка. Двамата често се карали. В съня си детето ги

вижда като нишкообразни, без истинско съдържание, изпразнени от жизнено вещество; родителите са станали прости „знаци“; *те дори не са символи!* Безнадежен случай, общо взето... А и го бяха настанили - по-скоро изоставили - в пансион.

Други примери за сънища, породени от опасно разстроена ефективност

- *Жак (11 г.) често сънува планински вериги. Те са изключително остри и препречват целия хоризонт. Бодлива тел огражда мястото, където се намира момчето.*

Това очевидно е сън, в който детето усеща света като „остър“, пронизващ, опасен. Чувства се застрашено от всички страни; дори хоризонтът на живота му е запушен. На всичко отгоре и личното му пространство е оградено с остриета! Сънят показва силно смутено афективно състояние с риск от депресия или шизофрения.

Същото важи и за следващия сън (Ан-Мари, 13 г.):

- *Често ѝ се присънват хора с много дребни тела, сякаш в зачатъчно състояние, но с огромни глави. Зъбите също са непомерно едри. Понякога около нея гъмжи от такива хора; те викат и се кикотят.*

Два други разпространени съня с тревожност

- *Аня (12 г.) често сънува изпращения. Цялата стая е оплескана. Момиченцето се събужда разтреперано.*

Този сън се среща и при възрастните. Той изразява блокирана „аналност“. Тук детето „задържа“ личността си, като понякога брутално я „освобождава“ чрез истерични кризи по повод на всичко'и всички.

- *Елен (14 г.) често сънува, че устата ѝ е пълна с пясък или цимент, или различни предмети, обикновено остри: тирони, кабари Тя се опитва да извади това, което запушва устата ѝ, но не успява. Събужда се „парализирана от страх“.*

И този вид сън се явява и на възрастните. Той показва трудността - или невъзможността - да се изразим с думи. Често се присънва на хора, които по различни причини (присмех, унижение, неразбиране и пр.) са били възпрепятствани да говорят свободно и да изразяват чувствата си. Обикновено така се стига до тревожно затормозяване на цялата личност, тъй като словото е основното средство за себеизява.

Още сънища с тревожност

- *Паскал (12 г.) казва, че сънищата му са винаги цветни. Но багрите са промити, почти нереални и все едни и същи- пастелнорозово и черно...*

Подобен сън изразява безпокойство и затормозеност, особено ако се повтаря редовно. Всичко е притъпено, мъгливо. Никой цвят не е ярък или добре определен, дори ако детето всъщност е сънувало в черно и бяло и е усетило съня като цветен впоследствие.

- *Анет (11 г.) често сънува, че чука на вратата на непозната къща, където предчувства, че ще я приемат приятелски. „Смирено“ (!) моли да ѝ дадат нещо за ядене.*

Този сън пък напомня за един друг вид сънища, в които детето се вижда „прибрано“. Дали става дума за прекомерна потребност от зависимост, за да се отстрани страхът от изоставяне? Потребност от обич на всяка цена поради евентуална липса на майчина нежност? Родителите би следвало да се опитат да разберат дали детето им не се стреми непрекъснато да получава знаци за любов, дали не изпада в паника при най-краткото отсъствие на майката. Защото в този сън като че ли откриваме зараждащ се мазохизъм или мизерабилизъм. Във всички случаи от него лъха чувство на голяма самота.

РЕЧНИК НА СИМВОЛИТЕ

Рисковано е да се съставя подобно помагало, тъй като няма символ, който да означава едно и също за всеки, а и не бих желал да сътворя нещо, което дори отдалеч да прилича на „съновник“.

И все пак някои от значенията на символите произвеждат еднакво афективно ехо у всички ни. Затова съм се опитал да извлека „общите знаменатели“ на човешките афекти. Речникът по неволя ще бъде сведен до най-разпространените символи. Той просто ще ви напътства, ако решите да разтълкувате собствените си сънища.

Много от символите, разгледани в книгата, не са включени в речника. Така че най-добре ще е да ползвате и съдържанието.

Авантюрист

Значението му се променя според това дали сънуващият е мъж или жена.

мъжа авантюристът често символизира Сянката. Сънят му разкрива потулена негова страна, грижливо държана в несъзнаваното. Такъв е случаят например с мъже, на които се е наложило да изтласкат екстровеертната и свободна част от личността си. Затворени за света, те се боят да живеят и затова държат под ключ авантюриста в себе си. Но идва сънят и им показва какви са всъщност и какво не са станали.

-При жената авантюристът нерядко е символ на Анимуса в процес на осъществяване. От контекста на съня ще разберем как е усещан - като опасен или не - и така ще ни стане ясно дали Анимусът е отрицателен, или е във възход. В последния случай сънят предвещава хармонична съзидателност и уравновесена екстровеертност.

Автомобил

Тук имаме два основни сюжета:

-ако човек сам кара колата, умелото или несръчното управление сочи как се чувства сънуващият във всекидневието. Сънят показва и какво представлява човекът дълбоко в себе си;

-ако се намираме в кола, принадлежаща другиму, става дума за „двойственост“ на личността. Автомобилът символизира обикновено Аза като цяло. Може да ни се присъни например, че се возим в хубава кола, на която нямаме право. Тогава сънуващият очевидно страда от чувството, че е „самозванец“ в живота, че няма право да бъде уважаван, да бъде търпян от другите. Сякаш сънят казва: „Тази кола е прекалено хубава за теб.“ Същата символика имаме, когато сънуващия* пътува във влак първа класа, а има билет за втора.

Каросерията, гумите, спирачките, горивото, кормилото също имат определени значения. Обикновено те се „превеждат“, като се свърже сънят с всекидневното поведение на сънуващия.

Примери:

-Сънувах, че кормилото блокира и колата ми се насочва към една пропаст..

Това означава, че сънуващият (мъж на 50 години) не успява да „улучи посоката“. Поведението му вече не съответства на желанията или на потребностите му. Достигнал е възраст, когато вътрешният му живот, дълго време потискан от професионалната му дейност, започва да напомня за себе си и за правото си на съществуване. Човекът се чувстваше дълбоко нещастен. Бе в плен на напрежение между дълбокото си същество и социалното си поведение. Не знаеше в каква посока да поеме и Азът му (колата) летеше право към бездната на депресията и на примирението.

-Сънувах, че ми се свързва бензинът на един пуст път.

Значението е ясно - на сънуващия не му достига вътрешна виталност; той вече не е

„зарездан" от своята афективност. А пътят е пуст. Време е да си направи преоценка, тъй като ориентирите му са недостатъчни.

-Сънувах, че колата ми се движи мъчително, като на ръчна спирачка...

Веднага превеждаме: налице е вътрешно „спиране", затормозяване, блокиране. Потребността от свобода на този човек среща бариерата на тревожността му и вероятно на себеомразата му.

-Сънувах (мъж на 42 години), че карам автомобил с повредена каросерия, от която се люпеха големи цветни парчета.

Сънуващият явно започва да си дава сметка, че „дрехите не правят човека" и че хубавият външен образ съвсем не означава, че сме нещо.

А какво да кажем за разпространените сънища, в които *гумите* спадат или се пукат, *резервната гума* не става за нищо, *спирачките* изпускат в критичния момент, *каросерията* е лъскава, а вътрешността на колата окаяна, или пък самата кола се *блъска* в някакво препятствие?

Да прибавим и това, че автомобилът е и „фалически" символ, доколкото може да блъска, пробива, убива, и ще сме поизчерпили символите на превозното средство на нашето време!..

Ампутация

Тя най-често се отнася за ръцете или зъбите. Става дума за страх от осакатяване, от кастрация. Сънуващият усеща личността си застрашена или принижена. Изпитва непрекъснатото чувство, че другите ще го „осакатят", ще го унижат, ще го отхвърлят. Подобни сънища винаги разкриват неосъзнат страх, че сме по-слаби от другите, че сме незащитни в състезанието на живота. Тоест боим се от безсилието в широкия смисъл на термина. Такъв сън е винаги симптом на чувство за вина и малоценност.

Ангел

Обикновено той е символ на вътрешна промяна. В нормалния съновен контекст ангелът е *вестител*, който ни носи добри новини (за личността ни). Но в някои сънища се появяват и *черни ангели*. Те са крайно редки, но си струва да ги цитираме. Черният ангел дължи символиката си на двата си елемента - ангела и черния цвят. Той може да е знак, че сънуващият дава крайно отрицателна оценка за себе си; в същото време показва, че е на път да се извърши важна промяна вследствие на твърдо взето от сънуващия решение - дори ако той не съзнава това.

Ще цитирам два съня с ангел.

-В първия четирийсетгодишен мъж забелязва крилат бял ангел, който е кацнал на земята и се усмихва. Сънувалият го свърза с „усмихнатия ангел" от Ренската катедрала. За него усмивката на въпросния ангел беше едновременно приветлива и жестока. В този случай ставаше дума за могъщ образ на Анимата.

втория сън, на четирийсет и три годишна жена, *ангелът се възприема от сънуващата като лице от мъжки пол. Той е*

доста неопределен и безцветен, почти прозрачен. Явява се просто като невъзмутимо присъствие. Жената го свърза с ектоплазма, която ѝ казва: „Би трябвало все пак да добия някаква форма." В този случай имаме Анимус в процес на формиране с цялата му потенциална съзидателност.

Защото, както знаем, Анимата и Анимусът са двете най-важни същности съответно на мъжа и на жената. Ако те не са в ред, никакво истинско осъществяване на личността не е възможно.

Бандит

Най-често той притежава същата символика като *авантюриста*.

мъжа бандитът може да представлява част от личността, която не одобряваме или презираме. Но би могъл и да символизира вътрешна опасност. Най-често обаче олицетворява *Сянката* на сънуващия. Наложително е, разбира се, да се анализира контекстът - опасен ли е бандитът или приятелски настроен? Дали не е някой авантюрист с голямо сърце? Свободен и безгрижен като Робин Худ? Тъй или инак, бандитът символизира част от нас, забравена или изтласкана в сянката на несъзнаваното.

жената той е обикновено символ на Анимуса. И тук съдържанието на съня ще насочи сънувалата към осъществяването на Анимуса ѝ, тоест към свободното ѝ изразяване, към автономна и истинска съзидателност. Сънят ще ѝ каже и на какъв стадий на развитие се намира мъжкият ѝ полюс.

Бездна

Бездната (или пропастта) обикновено символизира несъзнаваното с инстинктите, които са част от него. Тя "може да означава и Майката, „майчината утроба", нищото отпреди раждането.

-*Много хора сънуват*, че се намират на ръба на бездънна бездна, и изпитват силен страх да не паднат в нея. Това може да бъде покана да слезем в себе си, за да открием корените на трудностите ни; но би могло да изразява и страх от опознаването на „изтласканите" части от личността ни. -*В други сънища* човек прескача бездната или минава по мост над нея - знак, че предпочитаме да загърбим проблема; по една или друга причина се боим да се поставим под въпрос.

-*Сънищата с падане в бездна* са също разпространени. Ако подобен сън се повтаря, той най-вероятно е знак за латентна депресия или най-малкото за постоянна тревожност.

Болница

Сънуването на болница може да се дължи на страх от болест, на тревожност, породена от приближаването на старостта, на страх от злополука. Но в по-дълбок план сънищата с болница показват желание да бъдем изцяло „поети" от някого и да спрем всяка битка, като изоставим отговорностите си. В този случай болницата става символ на Майката - тази, която приема, успокоява, люлее, храни. Тоест имаме регресия към детството, дори към небитието отпреди раждането.

Болницата може да ни се яви насън и когато се боим от осакатяване или кастрация на личността. Тогава най-често ни се присънва операционна.

Велосипед

Велосипедът е средство, осигуряващо самостоятелност и свобода. В сънищата той може да символизира съгласие между съзнателното поведение и неосъзнатите сили - човекът и велосипедът му *представяват едно цяло*. Оттук нататък трябва да се анализира контекстът на съня.

Велосипедът често се среща в сънищата. Ето един от моята картотека:

- *Мъж на трийсет и седем години се изкачва по стръмен наклон. Той бута велосипеда си, който скърца*. Сънуващият очевидно изпитва трудности; пътят му е много „нанাগорен"; вътрешният и външният му живот не са в съгласие (велосипедът му е отделен от него). Принуден е да „се бута", за да продължи нататък. Душата му „скърца"...

- *Жена на трийсет и четири години сънува, че кара велосипед по селски път -отива у някакъв химик*. Защо „химик"? Става дума за психоаналитика, с когото извършва вътрешното

си пътешествие. Впрочем жената направи асоциация между „химик“ и „алхимик“. Виждаме, че сънят показва свобода и радост, както и самостоятелност, каквато сънуващата е започнала да придобива.

При мъжете, освен горните значения, велосипедът може да е символ и на *Анимата*.

Така че да пожелаем на всеки, който сънува велосипед, да „педалира“ успешно...

Влак

Вече срещаме този съвременен символ. Тук ще поговорим за железниците поради значителната роля, която играят в сънищата.

Тълкуването на сънища с влакове е доста лесно. Често е достатъчно да извършим съответната „транспозиция“.

Гарата например е *отправна точка* към *пътешествие*. Освен ако не пристигаме на гара. Така че можем да заминаваме в различни посоки (на живота ни) или да сме достигнали до определен етап. В първия случай трябва да се анализира кон-" текстът на гарата. Голяма ли е? Гъмжи ли от хора, има ли много влакове, за да бъде символ на големи вътрешни възможности за избор и решение? Или, напротив, е изоставена и олицетворява вътрешен живот, изпразнен от жизнения си потенциал, тъпчене на място, след като никакъв влак не тръгва оттам? По същия начин разглеждаме и контекста на гарата, на която пристигаме.

Самият *влак* е символ на нашата еволюция. Той е средството за афективното ни и интелектуално пътуване. Символизира и социалния, колективния живот. Понякога неумолимо се движи, локомотивът става неуправляем, машинистът е неопитен. Това означава, че сме завлечени въпреки съзнателната ни воля към „пътешествия“, които биха могли да бъдат пагубни.

Закъсненията и *грешките* са свръхразпространени в сънищата. Закъсняваме за влака, изпускаме го, бъркаме перона, озоваваме се в купе, в което нямаме право да пътуваме, и пр. Тези сюжети често изразяват чувство за безсилие, за малоценност, за вина. Те могат да показват и до каква степен сънуващият пропуска „удобните случаи“, които, му предлага животът.

Контрольорите също нерядко населяват сънищата ни. Те символизират онзи, който „ни държи сметка“, и са една от формите на Свръхаза.

Случва се и влакът да е *претърпан*. Това може да се преведе като трудност в приобщаването ни към социалния живот. Ако сънуващият не успява да се качи на влака, да „си намери място сред тълпата“, той най-вероятно лесно отстъпва в живота от страх да не загуби състезанието.

Така че влакът в сънищата сочи нашите успехи, провали, принуди, тревоги: А всъщност не е ли той съвременната версия на Дракона?

Вода

Водата няма форма, но възприема онази, която ѝ придадем. Затова тя е съвършено гъвкава. Няма цвят, но отразява всички цветове. Затова е съвършено огледало.

Тя символизира също плодородието. Съпруга е на слънцето, от което зачева земята. Съдържа всякакви заплахи, всякакви възможности, всякакви обещания. Водата напоява, мие, пречиства, поглъща, задушавя, убива, наводнява, прелива...

Появата ѝ в съня е винаги важна.

Сънищата с *кълане* са доста разпространени. Те могат да означават, че „мием“ душата си - тогава са символ на *кръщението* с неговата пречистваща сила.

Чести са и сънищата с *плуване*. От контекста ще разберем дали плуваме лесно или трудно,

дали водата ни носи, или трябва да се борим с нея (= несъзнаваното). В последния случай тя може да символизира *Майката*, чието влияние се мъчим да преодолеем.

Необходимо е да се види *в какъв вид* водата се появява в съня. Дали е спокойно езеро - образ на ведра афективност? Разгневен океан? Опасно блато? Развълнувано море, предвестник на опустошителен прилив?

Тъй или инак, водата е почти винаги *женски символ*. Тя олицетворява майката, жената, Анимата на мъжа. В последния случай се явява под формата на реки, езера, фонтани, извори, каскади, океани. Сънувалият трябва да разгледа целия контекст. Каква е водата-Анима - спокойна, бликаща, заплашителна, синьозелена, черна, проблясваща във всички цветове на дъгата?

Сънищата с *потъване* също са много разпространени. Те изразяват тревожност, отрицателно и задушавашо действие на несъзнаваното, в което майката най-вероятно играе главната роля...

Водата в сънищата (както и в живота!) може и да запленива, да привлича. Тя често изразява неосъзнато желание за самоубийство. Тогава е символ на покоя отпреди раждането, изживян от организма в „майчините води“...

Но ако случайно ви се присъни *замръзнала вода*, внимавайте - душата ви се е вледенила, чувствата ви агонизират и сте на границата на психическия застой... Тъй че не е ли по-добре да сънувате блеснали на слънцето води?

Война

Много сънища с война са свързани със спомени или с тревоги за бъдещето. Но повечето от тях се отнасят до „вътрешната война“, до афективните ни или морални конфликти. Тълкуването им е доста лесно и както винаги трябва да се съобразяваме с контекста.

Войска

По същността си войската е символ на борбата срещу силите на злото, срещу „чудовищата“ и „драконите“, които ни застрашават.

Войската е сляпа, неудържима, непобедима сила. Тя притежава анонимна мощ. Може да представлява афективните сили, както и съвкупността на инстинктите ни.

В съня тя почти винаги означава, че страдаме от вътрешни конфликти. Войската в поход показва, че сънуващият е атакуван от своето несъзнавано. Когато се бият две войски, значението е ясно - съществува битка между противоположни сили в личността. Налице е двойственост, противопоставяне, афективно напрежение и най-вероятно тревожност.

Войската - и оръжието - са фалически символи. Оръжието пробжда, дупчи, насилва.

В по-положителен смисъл войската може да олицетворява могъществото на Бащата, само че силата му е деспотична и кастрираща.

При жените армията и оръжието понякога символизират страха от изнасилване (на личността) и страха да бъдеш „премазан“ от друг. Армията в поход често е синоним на Анимус. Тогава трябва да се анализира контекстът на съня и да се види дали армията е дисциплинирана, или не, дали е приятелска или вражеска. Дали не напомня за бандити, които символизират неразвития, недиференциран и отрицателен Анимус.

Гардероб

В гардероба се прибират неща. Той представлява тъмен „подслон“. Може да се свърже със съд. Затова е символ на Майката. Когато е заключен, се възприема като сандък или ковчеже, в което са скрити съкровища или тайни. В някои сънища човек се крие в гардероб, за да избегне някаква опасност. Тук отново откриваме символа на Майката.

В един сън от архивите ми *сънуващият се оказва заключен отвътре в гардероб. Той сяда и запалва слаба лампа. Очаква нещо.* Този сюжет показва, че сънуващият се оттегля в себе си, в сумрака на несъзнаваното си. В случая гардеробът символизира „центъра“ на личността.

Да сънуваш, че си затворен в гардероб (или където и да е другаде), означава според Фройд, че организмът си спомня за дородовия си живот, за който притежава известна информация. Някои хора сънуват, че се задушават в заключен отвън гардероб, и ги обзема паника. В този случай човек явно се чувства „задушаван“ от някой член на обкръжението си (обикновено жена, тъй като гардеробът е женски символ) или се усеща като затворник на собствената си афективност и тревожност.

Герой

Сънищата, в които фигурира герой (или самият сънуващ се вижда като такъв), показват, че се отъждествяваме със смятана от нас героична и силна личност (Бащата например). Другиподобни сънища ни предлагат компенсация - насън извършваме опасни действия, от които излизаме невредими. Но някои „героични“ сънища са знак за вътрешно осъществяване и за дълбока промяна.

Голота

Този символ се среща в доста сънища. Той най-често говори за чувство за малоценност. Сънуващият се чувства „разсъблечен“ пред другите. Струва му се, че чуждите погледи го „разголват“, снемат защитата му и демаскират скрития му образ. Това са сънища на вътрешно безпомощни хора.

Но голотата в съня може да символизира и освобождаване от излишния товар, пътуване към вътрешното същество. Тогава сънуващият съблича социалните си „дрехи“, станали ненужни след постигнатата ефективна сигурност.

Гора

Всеки от нас интуитивно усеща гората като символ на несъзнателния ни живот с неговото богатство и тъмни дебри, с опасностите и слънчевите поляни. В съновиденията горите често са населявани от приятелски или враждебно настроени животни. В тях се появяват „вълшебни“ зверове - нощни птици, дракони. Понякога великани - особено при децата.

Онова, което търсим в гората насън, всъщност се опитваме да открием у себе си. Понякога сънуващият се отправя към тайно място със зарито съкровище. Това е ясно изразеният образ на собствения му център (на „бисера“ му!), който открива, след като се е лутал из несъзнаваното си и афективния си живот.

Друг път сънуващият просто прониква в гората. Така той навлиза в себе си. Да му пожелаем бистра вода и слънчеви поляни.

Когато сънуващият излиза от гората след вътрешното си пътешествие, той е извършил „преход“. Това би могло да е „голям сън“, след който се чувстваме по-зрели и уверени.

Сравняват гората с катедрала. Като такава тя може да е място на висока духовност въпреки опасностите, които се крият сред дърветата и в гъсталаците.

Дете

Вече срещаме този символ. Появата на дете в сънищата е изключително разпространена - очакваме дете, преживяваме смъртта на дете, губим детето си, намираме детето си и пр. Най-чести са може би сънищата с бременност. В съня детето почти винаги означава нещо съществено, което е на път да се появи или да изчезне.

Долина

В много сънища тя е символ на афективно богатство. Тъкмо там, в отворената към небето

долина, слънцето и водата оплодяват земята.

В нощния ни живот, както и в дневния, съществуват зелени долини и долини на смъртта. Сънят ще ни покаже каква е долината - дали е напоявана и пълна с обещания, или е безводна, пустинна и не вдъхва никаква надежда.

Плодородната долина е символ на духовност, на вътрешна трансформация, на съзерцание. Тя може да се възприеме и като голяма градина.

Долината притежава и символиката на *числото 2*. И наистина *слънцето* (огънят) се спуска в долината, за да се *съедини* със своята противоположност - *водата*. Огънят и водата - привидно вражеска двойка - се съчетават и осъществяват съюза си за доброто на земята и плодовете ѝ.

При мъжа долината е понякога символ на Анимата. Видяхме един много красив сън на тази тема в главата за „големите сънища“.

Дрипи

Сън, в който сме облечени в дрипи, често означава, че душата ни е наранена, че сме обзети от страхове, безпокойства, тъга, чувство за малоценност и безсилие. Но дрипите могат да бъдат

и символ на вътрешна мъдрост, доколкото сме осъзнали, че външният ни образ няма особено значение.

Дъга

Тя доста рядко се явява в сънищата и символизира връзка, съюз, отношение. Дъгата е *мост* в небето. Тя е винаги отличен симптом. Символиката ѝ е сходна с тази на *прехода* и е знак за важни вътрешни преображения. Но дъгата е и *пръстен*, олицетворяващ съюзяване и нови отношения със себе си.

Дърво

Дървото заема особено място в универсалната символика. То е знак за жизнена еволюция и за постоянство, дори за вечност. То свързва небето и земята. Символизира възраждането и безсмъртието. Това добре се усеща от хората, които засаждат дръвче с неосъзнатата цел да продължат да съществуват след смъртта си. Същата идея вдъхновява влюбените, когато изрязват преплетените си сърца върху някое дърво втората.

Извисено и фалическо, обикновено право и могъщо, дървото е Символ на *мъжкото начало* и на *Бащата*. Ако обаче е кичесто, с широка корона и обсипано с плод, то може да означава *подслон, прием, закрила* от палещите слънчеви лъчи, тоест да *въплъщава Майката*.

В сънищата дървото е символ и на вътрешна жизненост, и на изсушаване на личността в зависимост от това дали е зелено и сочно или хилаво и оголено.

Ето някои сънища от моя архив:

- *Сънувах могъщ дъб; опитвах се да си откъсна някой плод, но безуспешно...* - знак, че сънуващият (45 г.) прекалено е развил видимата си сила за сметка на афективния си живот, който е пресъхнал и не е дал „плод“.

- *Присъни ми се голямо червено дърво в овощна градина. То имаше три много зелени клона, сякаш току-що покарали...* Голямото дърво символизира тук вътрешната виталност; червеният цвят има същата функция и енергията му дава живот на нови клони; така жизнеността се разклонява и расте. Освен това се явява и *числото 3* - знак за съвършенство и пълна хармония между афективността и съзнателния живот.

Поради *фалическата* си форма дървото е и символ на сексуалността. Чести са сънищата, в които *падаме от дърво*. Те могат да означават страх от безсилие и са подобни на сънищата с

падане изобщо. Все в тоя дух някои подрастващи сънуват, че *отрязват дърво*. Тази тема е свързана с едиповия комплекс; момчето „отрязва“ баща си и така намалява влиянието му, за да притежава изцяло любовта на майка си. В други сънища дървото е символ на *кастрация* - клоните са увиснали или изтръгнати (същото значение като при падането на зъбите); при жената *афективната стерилност* и *фригидността* често са представени от дърво с увехнали цветове.

В съня четирите части на дървото (корени, стъбло, листа и клони, евентуален цвят) трябва да се разглеждат и отделно. Често се случва насън да ровим в земята за да открием здрави и лъскави корени. Ясно е, че това е отличен знак за вглеждане в себе си.

-*Корените* на дървото символизират „вкореняването“ на личността в афективността; те олицетворяват несъзнаваното, което подхранва съзнателното.

-*Стъблото* също е отвесен елемент, символ на „изправената“ личност, както и на видимата и социална част от нея. То може да изразява и усещането, което имаме за собствената си сексуалност.

-*Клоните и листата* се явяват в различни аспекти. Достатъчно е спонтанно да нарисуваме дърво, за да си дадем сметка за това. „Тестът с дървото“ е впрочем редовно прилаган в психоанализата. В сънищата някои корони са компактни, като топка, затворени в себе си точно както личността, която ги е сънувала. Други са пишно разстлати, могъщи. Клоните могат да бъдат изправени, сведени, мъртви, изтръгнати, „отчаяни“ или обратно - бликащи като обещание. Всеки от тези многобройни аспекти следва да бъде внимателно анализиран.

Едипов комплекс

Едиповият „комплекс“ (или едиповата ситуация) е може би най-грандиозният, най-прочутият... и най-зле разбираният. Какво да се прави? Такава е съдбата на великите идеи. Този „комплекс“ е разкрит от Фройд, за което и до днес много хора не могат да му простят. И това е логично, тъй като едиповата ситуация е основното ядро на всеки човешки живот, около което гравитират безброй афективни... и практически ситуации. Ясно е при това положение, че тя се явява под различни форми в множество сънища.

Да си припомним какво представлява класическият едипов комплекс:

-*момчето* желае цялата любов на майка си само за себе си; затова се опитва да „отстрани“ баща си, който му е съперник в тази любов. Да го отстрани, като стане по-силен от него, по-красив от него; но и *като се отъждестви* с него и се превърне в негово „копие“, *тъй или инак по-младо* и следователно способно, мисли момчето, да привлече майчината любов; *-момчето* желае баща му да „забелязва“ само него, да обича само него. Съперницата - майка, му - трябва следователно да бъде отстранена. Момчето прави всичко, за да бъде забелязано от баща си (дрехи, грим и пр.). Или *се отъждествява* с баща си, като се опитва да му подражава или да го бие-на собствения му терен. Така то става „неосъществено момче“, рискувайки да се превърне в „неосъществено момиче“.

Толкова за класиката. *Но какво всъщност става* в сънищата? Кое трябва добре да се разбере, за да се разтълкуват сънища, в които се появяват едипови ситуации с всичките им символи?

Да си припомним, че най-първата потребност на човешкото същество - всички останали идват след нея - е да се чувства „свързано“ с всичко заобикалящо. Непрекъснатият му стремеж е да „се слее“ с вселената. Това е основата на *така наречения мазохизъм; то е и основата на всяка форма на оргия*.

Едиповата ситуация, особено у момчето, е идеална за този „религиозен“ (= свързващ) стремеж. Да си представим, че майка му е изцяло и безусловно на негово разположение. Да допуснем и че то е *единственият човек на света*, когото майката обича, при това *абсолютно*. И че на пътя му не се изпречва никакво друго „момче“, в случая баща му.

Тогава ще настъпи пълното единение не с *неговата* майка, а с онова, което майката олицетворява, тоест абсолютния прием, пълната сигурност и усещането за „принадлежност“ към жената - символ на живота.

Това ще е „раят“. Разбираемо е, че той бързо се превръща в изгубен рай поради различните табути, които забраняват абсолютния съюз с майката, дори ако е афективен.

Но изгубеният рай винаги поражда силна носталгия «не по една или друга майка, а по универсалното „единение“, което тя е символизираща. И можем да кажем, че погледнат по този начин, едиповият комплекс никога не се преодолява.

В по-делничен план комплексът бива горе-долу „разрешен“. Момчето (и по-късно мъжът) винаги ще запази своята носталгия по пропуснатата безкрайност. Но животът ще го накара да стане „мъж“, да опознае „жените“, накратко, да измине пътя, който му е традиционно отреден.

Ако обаче мъжът не превъзмогне своята привързаност към майка си или към символа ѝ, той ще си остане „малко момче“, Ще идеализира жената и ще мечтае за платонична и грандиозна любов. Ще прави всичко възможно, за да се хареса, иди пък ще стане много агресивен. Ще се опитва да очарова и прелъстява не за да обича жената, *а за да бъде обичан от нея*. Излишно е да казваме, че Анимата му ще загуби равновесието си с всички произтичащи от това ситуации и отрицателни сънища.

Непреодоленият едипов комплекс ще се изрази в съновидения, в които ще му се явяват идеални и недостъпни жени, ще изживява голяма прокълната любов, ще усеща мъжете като кастриращи и опасни и пр. Мисля, че вече цитирах достатъчно сънища, за да дам представа за символите на този прословут комплекс, на който дълго време се е основавала класическата психоанализа.

Заминаване

В колко много сънища се появява темата за заминаването, за отдалечаването, за сбогуването! И колко стихове и музикални произведения са посветени на отсъстващите! Около заминаването цари специфичната атмосфера на гари, кораби, морета, които ни разделят. Присънва ни се и багаж, приготвен за временно или окончателно отпътуване...

Когато сънуваме, че някой заминава, това означава обикновено, че преставаме да сме „свързани“ с него, че той напуска вътрешния ни живот, че се откъсваме от него.

В някои сънища за заминаване прозира страхът, че ще бъдем изоставени. Това е темата на човешката самота.

Ако пък самите ние заминаваме, значи искаме да напуснем нещо или някого. Тогава става дума за неосъзнати „желания“.

Замък

Той е важен символ, често срещан в сънищата и с многобройни значения. В *детските мечтания* нерядко фигурират замъци, принцеси в опасност, крепостни стени, достъпни само за героя... Замъкът съдържа цялата символика на Принца и Спящата красавица. За детето той олицетворява благородното действие, трудното начинание, копнежа по прекрасното, който не ни напуска във всекидневието. Когато замъкът се появи в съня в горния смисъл, той означава, че възрастният мечтае за изгубения рай, за останалото някъде в миналото величие, че неизпълнени желания и съжаления осейват изминатия от него път...

Но в *някои сънища* сънуващият „се изкачва“ към замъка. Среща много трудности, пътят е опасен. Случва се дракон (или заплашително куче) да пази входа. Или пък мостът над крепостния ров да е вдигнат... Изходът от ситуацията в съня ще покаже вътрешното състояние на сънуващия. Ето един сън на тази тема, явил се на четирийсет и две годишен мъж:

- Изкачвах се към доста мрачен замък с множество кули. Камъните се сипеха под краката ми, но продължавах да вървя. Замъкът нямаше никакъв вход. Издигаше се самотен на върха на една скала. Щях да спасявам някого - стопанката? Жена в опасност? Не знам. Във всеки случай млада жена. Пред замъка стояха въоръжени мъже с рижи коси. Сражавахме се, после ме пуснаха да вляза. Озовах се в пълна тъмнина...

Ясно е, че сънуващият е тръгнал към себе си. Към вътрешната си младост, може би към дълбоката си душа, към Анимата си... Но му е много трудно. Преди да постигне целта си, трябва да се бори и да се озове сам в тъмнината на несъзнаваното си... Прекрасен сън!

Замъкът може да има и друго значение в сънищата. Той е „пазачът“ на селото или града. Издига се високо над останалите къщи, бди и се готви да защитава територията си. Не всеки желаещ може да влезе вътре - необходим е пропуск. Сънуван по този начин, замъкът означава, че сме на път да бъдем „посветени“, че придобиваме вътрешно благородство, борбеност и душевна сила.

И тъй като замъкът е „изолиран“ от всекидневния ни свят, тъй като е разположен „повисоко“, смята се, че притежава „тайнствена“ и магическа сила. Така че в сънищата той може да означава и трансцендентност и духовност.

Знаме

Колкото й странно да изглежда на пръв поглед, знамето символизира съюза на мъжкото и женското начало. То е съставено от „прът“ - „изправен“, вертикален, фалически образ, и от парче плат - символ на майчината материя или на жената. Така че знамето може да олицетворява единството - и в сънищата, и в живота. В живота то означава сбора на мъжете и жените от една страна. В сънищата е израз на вътрешния живот в неговата цялост - афективност и съзидателност, прелъстителност и сила.

Когато в съня си издигаме или забиваме знаме, ние маркираме прехода си едновременно към мъжественост и афективност. Свалянето на знамето в знак на траур изразява вътрешна мъка; във всекидневието платът „се нагъва“ - Майката-Родина плаче, вглъбявайки се в себе си.

Колкото до черното знаме, то съдържа целия потенциал на черния цвят. Душата на знамето се превръща в очакване, заплаха, надежда...

Извор

Той ни напомня за бликаща, чиста вода. Изворът е радостен, „влюбен“, пееш, бистър. Всеки е чувал за извора с живата вода, който носи младост и безсмъртие: В символен план да пиеш от извора означава да си осигуриш дълголетие. В сънищата значението му зависи от контекста. Има мощни извори, които символизират афективна и сексуална жизненост. Но се срещат и пресъхнали извори, извори с кална вода. Те населяват сънищата, изразяващи тревожност и самоподценяване.

При мъжа изворът може да е символ на Анимата. И тук сънят трябва да се разглежда в неговата цялост.

Вижте и думата „Вода“ в речника.

Издигане

В сънищата издиганетр очевидно притежава същата символика като *изкачването*. Има много видове издигане: изкачваме се по планински склонове или по стръмни пътища, пътуваме с асансьор, качваме се по стълби, катерим се по стени и пр. Издигането в небесата също не е рядко, било в свободен летеж, било като пътник или пилот на самолет. В такива случаи почти винаги става дума за търсене на духовност, което може да е свързано с преодоляването на премеждия. (Вижте и „Самолет“ в речника.)

Изпит

Сънищата на човешките същества гъмжат от изпити и следователно от изпитващи. На изпит показваме какво знаем и какво сме. Всеки изпит е вид присъда. В съня изпитващият е част от нас, която съди друга част от нас. Затова този вид сънища са много ценни. Те ни позволяват да узнаем как сами се преценяваме.

Изпращания

В символен смисъл изпращанието представлява „жизнената сила“ на произвелото го същество. Смята се за знак за могъщество (и съответно за слабост). Децата - и много възрастни - отдават голямо значение на своите изпращания. Не само от чисто хигиенни съображения, както би могло да се помисли, а и заради символната им стойност.

Сънищата с изпращания са *изключително разпространени*. Те почти винаги са отнасят до „аналността“ на сънуващия, тоест до начина, по който той „задържа“ („занича“) личността си, или до начина, по който я освобождава.

Понякога (но това е по-рядко) изпращанието може да е знак за презрение към себе си. И все пак убеждението, че „сме само това“, представлява част - искаме или не - от големите филозофски въпроси..

Кал

Тя често ни се явява нощем и не е трудно да се определи значението ѝ. Можем да сънуваме онова, което (с право или не) наричаме нашата *вътрешна кал*. *Чувството за малоценност* нерядко поражда сънища, в които се опитваме да *се движим в море от кал*. Разпространен е и друг вид сън - човекът *бавно затъва* в калта, докато се задуши. Тук е налице символиката на всичко, което поглъща, погребва, тоест на образа на жената, усещана (с право или не) като задушаваша, деспотична и пр. Но би могло и да става дума за непроходимия гъсталак на вътрешния живот, който сънуващият преценява като отрицателен, тревожен, разрушителен (= „задушавам се“ от страх).

Катастрофа

Сънищата с разнообразни катастрофи са толкова разпространени, че могат да се разтълкуват само ако внимателно разгледаме контекста им. Най-често става дума за тревожност - катастрофата може да бъде космическа, вселенска; земята се тресе, морето залива всичко по пътя си и пр. Но може и да става дума за сънища, показващи, че афективният ни живот е дълбоко „разтърсен“.

Други теми (влакове се сблъскват, автомобили се разбиват, кораби се разцепват и т. н.) означават, че освен основната тревожност налице е и страх от витално безсилие. Сънуващият изпитва чувството, че не може да достигне целта си, че се пречупва по пътя, че губи силата и здравето си. На подобни сънища винаги трябва да се обръща внимание; те могат да предшестват нервна депресия.

Копие

Копието е *прът*, затова символиката му е сходна със символиката на тази дума (вижте я в речника). То е фалически, мъжки символ. Представлява „ос“. В сънищата може да символизира мъжа, Бащата, властта, силата, честта; но и страха да бъдеш „прободен“, изнасен в личността си; тогава е знак за страх от кастрация.

Кораб

Символиката му е аналогична на тази на *лодката* (вижте тази дума в речника). Корабът е символ на Майката; той държи мореплавателя (в морето на живота) в успокоителните обятия на корпуса си.

Корабът позволява и да се извърши *преход*, който в сънищата винаги бележи важна промяна.

Ето за пример съня на трийсети пет годишна жена:

- *Намирах се на много голям кораб, който плаваше към Бермудския триъгълник. Насред морето си дадох сметка, че на борда няма нито капитан, нито офицери. Моряците се шураха на-горе-надолу, а корабът се носеше с пълна скорост... Събудих се.*

Според асоциациите на сънувалата сънят ѝ означава, че е предприела *преход* към място, известно като тайнствено или опасно, тоест че иска на всяка цена да *се опознае истински*: *Опасността* идваше оттам, че тя желаше да постави под въпрос всичко, абсолютно всичко, което я засягаше. Общо взето, Бер-мудският триъгълник символизираше дълбокия *център* на личността на тази жена. Но корабът бе *прекалено* голям (все според асоциациите ѝ). Той изразяваше *прекалено голяма сигурност*; символизираше *майката* на сънуващата, от която тя не бе успяла да се откъсне и на която се осланяше за всичко. Така сигурността, която „корабът-майка“ предлагаше на мореплавателката, ѝ пречеше да оцени по достойнство препятствията. Сред асоциациите ѝ впрочем фигурираше и „Титаник“, толкова „сигурен“, че потъна още при първото си плаване поради липса на елементарни предпазни мерки. Освен това на борда няма капитан, няма мъже, които да поемат отговорността. Да преведем: мъжкият полюс, Анимусът на сънуващата, е недоразвит. Той е „разпилян“ като моряците, които безредно се шураат във всички посоки.

Корабът може да символизира и Анимата (у мъжа). Немалко мъже са буквално „оженени“ за своя кораб, който им позволява да тръгнат на пътешествие... към себе си. Така разбираме защо толкова много кораби носят женски имена.

Кръв

Срещали сме този важен символ в книгата. Кръвта е свързана с живота, с жизнената и телесната топлина. В сънищата тя олицетворява енергията. Понякога се родее с огъня, дори със слънцето. Всичко зависи от съня. Защото кръвта може да означава и „кастрация“, осакатяване“ с произтичащата от тях тревожност. В други случаи кръвта е носител на духовност. Поради цвета си тя съдържа и символиката на червеното.

Кръщение

Вижте думата „Вода“.

Кутия

Символиката ѝ е сходна с тази на *ковчежето*. Кутията съдържа различни неща.

В сънищата тя може да символизира тайнственост, но и опит за разкриване на тайна, свързана с личността, опит, чийто успех би позволил по-добро себеосъществяване.

Понякога кутията приема значенията на *гардероб*. Понеже „се затваря“, тя може и да „задушава“. В такъв случай означава, че личността е задушена от образа на Майката; кутията (пак защото „се затваря“) е символ от женски тип.

Къща

Символизира едновременно социалния образ и вътрешното същество на човека.

Външният образ е представен от *фасадата*. Но и най-прекрасната фасада може да крие най-мръсния бордей (вътрешен), фасадата не прави къщата, както дрехите не правят човека. В сънищата се явяват лъскави фасади, чиито врати се отварят към гнусни коридори. Както и неугледни фасади, зад които се крият слънчеви стаи...

-*Капаците* в съня са част от „маската“ на къщата. Нали повечето хора затварят „капаците си“, та никой никога да не види какви са всъщност?

-*Вратата и прагът* са символи на *преминаването* към вътрешността на личността. Известна ни е символиката на „прага“, където трябва да покажем пропуск, преди да ни приемат в къщата. Така че необходимо е да разберем *кое* е лицето в съня, което ни приема или ни прегражда пътя. Може да става дума за Свъръхаз, който ни пречи да се слеем със себе си.

-Какви са *прозорците* на къщата? Те са важни в съня, защото представляват нашата „отвореност“, способността ни да приемаме външния свят и идващата отвън светлина.

-*Вътрешността на къщата* явно символизира „дома“, центъра; тя е нашата „вътрешност“, нашият душевен живот. Както и мястото на жената, на майката. В сънищата тя винаги е символ на „женския полюс“. *При мъжа често* олицетворява Анимата, като показва в какво състояние се намира тя - хармонично, подредено, недиференцирано, окаяно, изчаквателно и т. н. Дневната например често е основният символ на дълбоката личност.

-Различните *нива* в къщата представляват в сънищата части или функции на тялото или на личността.

-*Избата* е пещерата на несъзнаваното, основата на личността.

-*Кухнята* често играе важна роля; това е мястото на кулинарните „трансформации“, тоест на мутациите на личността. Бихме могли да я сравним с лабораторията на алхимика, чиито изследвания винаги са целели преобразението на душата.

-*Таванът* символизира миналото, детството, спомените, но и вътрешните „отпадъци“, от които не успяваме да се отървем. Може да означава и издигането на духа в самота. Таванът е „най-високото“ ниво на къщата; той гледа към небето; трябва да „се изкачим“, за да го достигнем.

-*Стълбата* (вижте я в речника) свързва различните нива на къщата. Тя е афективната връзка между частите, несъзнателни и съзнателни, на личността ни.

Така че необходимо е да се разгледа не само общият вид на къщата в съня, но и видът на всяко помещение, в което се намираме. Важна е и околната среда - градината например. Ето един сън на трийсет и девет годишен мъж:

- *Сънуващият се разхожда из всички стаи на- много обикновена, но красива къща. От нея звездообразно тръгват пътища...*

Прекрасен сън; къщата в случая е център на Мандала.

Летене

Летенето, това е космическата ракета, самолетите „Конкорд“, но и Икар. В сънищата то изразява потребност да „се извисим“, желание за сублимация. Но уви! Рядко се случва летенето насън да приключи успешно. По-често падаме или просто се приземяваме. Да летиш насън означава обикновено да се опиташ да „прескочиш“ конфликтите и трудностите. Обратно на разпространеното мнение, летенето в съня често изразява безсилие да се справим с живота. Излитаме, защото ни е страх да останем на земята. Летим, за да избягаме от себе си.

Летяща чиния

... наречена НЛО (неидентифициран летящ обект), както всеки знае откакто излязоха толкова книги и публикации за тези тайнствени обекти, чието съществуване досега не е нито потвърдено, нито отхвърлено.

Разполагам с няколко сънища (на мъже и жени), в които се явяват „летящи чинии“. Те са светли и се Движат тихо. Летят ниско или кацат. В един от тези сънища от летящата чиния излиза мъж; изглежда много добър; понечва да заговори; сънуващата се събужда.

Летящите чинии в съня са заредени с надежда или ужас. Надежда, доколкото всеки се надява на „по-добър свят“; тогава пътниците в летящата чиния са носители на „блага вест“. Нещо като съвременна версия на Христос. Колкото до ужасяващите НЛО, те изразяват разрушителния страх, който се крие в душата на сънуващия. Тогава представляват модерната версия на конниците от Апокалипсиса.

Лов

Ловуването почти винаги има сексуално значение. То е типично мъжка дейност. Сънищата с лов (и самият лов впрочем!) често издават афективно и сексуално затормозяване, потребност да „дебнем" и „преследваме", да изненадваме и убиваме. В някои сънища преследваната сърна символизира жената; това свидетелства за известен изтласкан еадизъм у мъжа или за хомосексуални тенденции у жената. Ловното оръжие пък е очевидно фалически символ. При мъжете от „спортен" тип сънищата с лов нерядко показват желание да се отмъсти на жената, проецирано върху дивеча.

Лодка

Тя е красив и често срещан символ. Може да има много значения, най-разпространените от които са следните:

Лодката очевидно ни позволява да плаваме във водата. Тя символизира *пътуването, навигацията*, С.нея можем да извършим *преход*.

В сънищата лодката обикновено е символ именно на *преход*. С нея преминаваме от една точка към друга във вътрешните ни преобразувания. Тя е й нещо като *люлка* - тогава олицетворява *майчината гръд*, която ни носи сигурност при някой рискован *преход*. В този смисъл лодката е *закрилническа утроба*.

Но тя символизира и *пътуването към смъртта*; може да става дума за соларни слънчеви лодки, които пренасят мъртвите и придружават слънцето в океана. Или за лодката на Харон[33], която отива в ада.

Рядко се случва лодката да се появи в банален сън. Затова контекстът на съня трябва внимателно да се изследва. Как се извършва *преходът*? В какво състояние е лодката? Какви са греблата или платната, или моторът? Знае ли сънуващият къде отива, или блуждае по водата? Каква е водата?

А ако от лодката преминем към *кораба*, шибан от бурята, но здрав и непоклатим, няма ли това да ни наведе на мисълта за човешките същества, блъскани от живота, но намерили сигурно убежище в майчините обятия, които са се сраснали с личността им под формата на доверие и надежда? Така че да пожелаем на сънуващите непотопяема лодка, каквото и да е състоянието на водата.

Локомотив

Той е доста разпространен в сънищата, подобно на автомобила и самолета. Локомотивът „дърпа" напред композиция от инертни вагони. Той представлява тягата на личността, екстровертната й част. Локомотивът е мъжки полюс. В съня се явява по разнообразни начини. Ето два примера:

- *Намирах се на някаква гара. Трябваше да карам влак, но напразно търсих локомотива...* (мъж на 23 години)

Този човек - въпреки възможностите си, въпреки потенциала си (влака) - не успява да „се подкара" към пътешествията на живота. Външната изява, себеосъществяването (локомотивът) все още му липсват.

-*Намирах се в луксозен влак в първа класа. Но влакът не вървеше. Наведох се през вратата и видях съвсем мъничък едва дишащ локомотив, каран от несръчен машинист...* (мъж на 19 години)

Най-малкото, което може да се каже, е, че вътрешните апетити на този младеж не отговарят на възможностите му в момента. Вероятно вътрешният му живот е богат (луксозният влак), но е все още потенциален като в предишния сън. Сънувалият трябва да открие кое му пречи да „се издърпа" в живота.

Можем да цитираме още много сънища. Тези два прости примера показват, че локомотивът е символ на съзидателна афективност, на напредък, на вътрешна сила. Той е и сексуален образ, както става ясно от казаното дотук.

Люлка

Не знам дали сънищата с люлки са разпространени. Лично аз разполагам само с един - на четирийсет и осем годишен мъж.

Присънва му се *лодка, която спокойно се носи по течението, и в лодката - дете. Събужда се щастлив...*

В този сън *лодката* е свързана с идеята за *люлка*. Сънуващият се е впуснал в *пътешествие* (в себе си) и извършва *преход* (вижте думата „Лодка“). Детето в лодката е самият той; *люлка-та-лодка* означава завръщане към сигурността на детството. Тя символизира *Майката, майчината топлина, завръщането към основното*. Сънят изразява и носталгия по детството, което сънуващият трябва да преоткрие и изчисти от наслоенията, за да стигне до дълбоката си същност. Много красив сън.

Голямата символика на люлката е нерушимата сигурност, която дава на детето. Именно в люлката майчините обятия намират своето продължение.

Мъгла

„Все още съм като в мъгла, но вече имам ориентир“ е фраза, която често съм чувал в практиката си. Цитирам я, защото съдържа цялата символика на мъглата.

Мъглата размазва формите, заличава очертанията им. Всичко в нея става недиференцирано. В сънищата тя често бележи етап на вътрешна мутация; нали казваме „изниквам от мъглата“?

Така че този символ почти винаги означава, че у нас е започнала промяна; от мъглата ще се появи ново поведение след определен период на лутане из недиференцирано душевно състояние. Но важното е, както казваха пациентите ми, да имаме ориентир.

Обезглавяване

Сънищата с обезглавяване са редки, но винаги впечатляващи. Очевидно става дума за „кастрация“. Главата бива отрязвана (или съществува такава опасност), което означава, че сънуващият се чувства „отрязан“ от своите тежнениа, разум, мисли. „Върхът“ на тялото му е застрашен или отсечен. Този вид сънища се явяват по време на дълбоко обезсърчение или когато чувството за вина е свързано с „главата“, тоест с начина ни на мислене, говорене, изразяване на идеи и пр.

Сънищата с обезглавяване могат да бъдат и „сексуални“ или да се отнасят до силата на индивида; тогава показват, че изпитваме чувство за жизнено или сексуално безсилие.

Обор

Той също рядко ни се явява насън и е един от отрицателните образи на инстинктите ни. Да почистваш обор явно означава, че желаеш да внесеш ред в себе си. Случва се понякога оборът да бъде „пометен“ от водата, от приливна вълна, или да бъде унищожен от пожар. Подобни сънища изразяват тревожност и показват, че вътрешният свят на сънуващия е силно застрашен.

Обувка

Знаем, че *кракът* е фалически символ и че обувката трябва да пасва на крака; оттук можем да заключим, че обувката има женска символика. Вероятно заради това „си търсим обувка по мярка“^[34]. Не бързайте да се усмихвате - тази символика се потвърждава в множество сънища.

В най-обикновените човек просто се чувства удобно с новите си обувки. Но понякога

обувките са овехтели, пробити и пропуска вода. Значението и в двата случая изглежда лесно разбираемо - сънуващият се чувства удобно по пътищата на живота или страда от чувство за малоценност. Когато обувката не пасва добре на крака му, можем да смятаме, че и той не е в съгласие със себе си.

В много сънища на мъже женските обувки могат да разкриват склонност към фетишизъм (фетишизмът по отношение на женските обувки и крака е разпространено явление).

Обувките понякога означават богатство или власт. Когато си ги събуваме насън, извършваме акт на смирение (да си спомним, че древните са смятали обувката за символ на свободата -робите са ходели боси).

Огън

Заедно с водата той е най-големият универсален символ. Всичко в него символизира „пламтящия“ живот - цветът му, мощта му, топлината му, излъчването му. Огънят несъмнено е един от най-съвършените образи на божественото. Излишно е да казваме, че пречиства. В същото време - обратната страна на медала - пушекът му задушава, затъмнява; самият той изгаря, поглъща, изпепелява. Огънят на страстите вдъхва живот или унищожава. Огънят на възмездието убива.

След като огънят олицетворява Бог, ясно е, че символизира и Бащата. И тук символът е двузачен - може да става дума за почитания Баща, който „се издига“ като пламъка, който гори от страст към живота, но и за този, който разрушава, унищожава със своята властност и тираничност.

Темата за огъня е винаги свързана с енергията - съзидателна или разрушителна. Тя често е израз и на сексуалността в широкия смисъл на термина. Огънят показва също стремеж към духовност, както и към светлината на вътрешните истини.

Остров

Островът обикновено символизира убежище, земен рай, „център“.

Като убежище и рай той е любима тема на поети и композитори. „Бих искал да се оттегля на някой необитаем остров“ - не е ли това тайното желание на много хора? Но сънищата с остров могат да означават и желание за самостоятелност. На острова човек е сам със себе си и трябва без чужда помощ да се бори срещу глада, болестите, пристъпите на океана.

Понякога островът се свързва с *градината*.

В някои „големи съновидения“ островът става „център“, от който може да се тръгне в безброй посоки. Тогава той е тъждествен с Мандалата..Ето един такъв сън:

- Намирах се на остров. Не знам как бях стигнал дотам. Бях сам. Островът бе пищен и плодороден. Като гледах хоризонта, си казвах: „Колко е кръгла земята!“

Това е „голям сън“, явил се на мъж на петдесет и три години. Тук наистина имаме работа с Мандала - земята е кръгла, а островът е център на огромна окръжност. Става дума за сън, който бележи много важни вътрешни промени. Още повече, че пристигането на острова няма как да не е било предшествано от „преход“ през водата.

Празник

Сънищата с празник напомнят тези с „оргия“. Иначе казано, съществува безкрайна гама от съновидения, в които празникът приема ту благороден, ту долнопробен аспект. На първо място е важно да се види дали става дума за бал с маски. Това би могло да означава, че всеки крие личността си от другите. Но в някои сънища поради анонимността, осигурявана от маската, Азът престава да съществува. Тогава сънуващият може да изпита усещането за „принадлежност“ към нещо по-обширно от себе си. Това е темата за оргията. Защото маската (и в живота) премахва различията между хората, което винаги е свързано с усещане за

тревожност.

При сън за бал с маски е необходимо да се знае дали всички участници са маскирани, или само сънуващият носи маска -последното би означавало, че е обзет от чувства за малоценност и вина, които пораждат у него страх да не бъде „видян" и „демаскиран" от другите.

С маски или не, празникът означава „принадлежност към вселената". В този смисъл той се явява в някои големи сънища, изразяващи вътрешна трансформация - тогава Азът се разширява и придобива по-обширни измерения. Защото нека не забравяме, че истинският празник е „религиозен" (*religare* = свързвам). Той е, повтарям, идентичен с оргията.

Принц и принцеса

В сънищата те обикновено символизируют промяната на личността чрез силата на любовта. Представители са на одобряването със себе си. Принцът и принцесата са тези, към които са насочени всички погледи. Те са „център" на привличане и на любопитство. Появата им насън показва, че афективните ни усилия са „се устремили" към обединяването на личността ни. В големите сънища *двойката* принц-принцеса означава, че мъжкият и женският полюс, които присъстват във всяко човешко същество, са в хармония.

Затова принцът и принцесата са символи на вътрешна младост и духовност.

Прозорец

Той е отвор към светлината и към външния свят. Обикновено сънуващият се намира в стая и гледа навън. Това означава, че *стои в настоящето си* (стая, не толкова светла като онова, което е вън от нея) и *наблюдава бъдещето* (светлината, простора, всичко различаващо се от непосредственото му обкръжение).

Тук може да имаме множество ситуации. Дали бъдещето (навън) е светло, слънчево? Какво е стъклото на прозореца -замъглено, потъмняло от дъжда? Оживена ли е улицата, или прозорецът гледа към застинал пейзаж? Как изглежда хоризонтът, ако има такъв? И как стаята, в която се намира сънуващият? Исква ли да я напусне, за да се отправи към бъдещето, или предпочита да си остане в сигурността на настоящето?

Прозорецът понякога символизира и *възприемането на външния свят*. Защото през него можем да получаваме далечни човешки и светлинни „послания".

Проститутка

Проститутката е почти винаги символ на Майката. Тя е „убежището", ако не и последната афективна възможност за самотния или отчаян мъж. Тя е жената, която приема, без да поставя друго условие освен заплащането - с което сънищата никога не се занимават.

Понякога проститутката се преобразява в довереница, понякога дори в куртизанка-съветничка.

Друг път тя означава „одобряване" с жената като символ на живота. Тогава става обект на нещо като вътрешно „обожествяване" заради пълното разбиране, което се предполага, че проявява.

Освен символ на майката, проститутката може да е и част от Анимата на мъжа. В този случай появата ѝ в съня е важна.

Но най-често тя е грозна, разчорлена, вулгарна жена. Представява отрицателната Анима на мъжа, усещана като опасна и разрушителна. Тогава се превръща в „лошата майка".

Пръстен

Както знаем, той е символ - или знак - на обич и вяност. Да носиш пръстен означава, че си „свързан" с някого. Да си спомним за брачната халка или за пръстена на епископа. В съня пръстенът показва, че установяваме връзка със себе си, че се „взимаме в ръце", след като сме

решили да осъществим единството си. Най-често е кръгъл и като такъв съдържа и символиката на кръга.

Сън на трийсетгодишен мъж. Той сваля пръстена си и го поставя на земята. Пръстенът се разширява, докато накрая се превръща в огромна окръжност. Но някъде далеч окръжността е прекъсната и част от нея липсва.

В случая с този мъж сънят означава, че единението със самия себе си, което е постигнал, се простира далеч отвъд личния му Аз. Големият пръстен включва живота изобщо и другите хора. Освен това пролуката в него дава възможност на сънуващия да излезе навън, вместо да остане затворен в окръжността, колкото и да е обширна. Човекът впрочем бе сънувал този сън след друг, в който преплувал едно, море.

Прът

Символиката му е свързана с тази на оръжията. Прътът е „фалически“. В сънищата значението му зависи - както винаги - от контекста. В много от тях се появява счупен прът или пък сънуващият се бие с тояга (доста разпространен сън по време на едипова ситуация, когато момчето се опитва да отстрани баща си, като се прояви като по-мъжествен от него), или прътът се е превърнал в пръчица и т. н. Обикновено значението на пръта е недвусмислено и лесно се определя.

Вариант на пръта е бастунът, на който се подпира пешеходецът, овчарят, поклонникът, слепият (той е поклонник на тъмнината...). Бастунът е символ на подкрепата и самозащитата; той може да се използва като оръжие.

Прътът е и знак за власт, сила, авторитет. Той е палката на полицаия, жезълът на маршала... В някои сънища се превръща в магическа пръчица, която позволява да се извършат вътрешни мутации.

Река

Тя е образът на живота, който извира, необратимо изтича и умира, сливайки се с безкрая. Влизането в река напомня за къпане и кръщение. Така реката в сънищата притежава способност да пречиства и издига духовно (вижте и „Вода“ в речника).

Роза

Тя олицетворява, както е известно, красотата, но и отвореното към бъдещето съвършенство и разгръщането на личността. Розата е женски символ и може да се отнесе към скъпоценния , камък (вижте тази дума в речника) или към Анимата.

Самолет

В наше време никой не сънува дилижанси! А автомобили, летящи чинии, ракети, самолети... Така нови (привидно) символи заместват някогашните: Привидно, защото „знакът“ може да е различен, но основата му е същата.

Символиката на самолета съвпада с тази на птицата. Тя е свързана и със значенията на въздуха, на свободата, на изкачването, на небето. Летенето със самолет насън означава обикновено, че търсим духовност, че сме се изтръгнали от клопката на земята.

Сънищата със самолети (те са свръхразпространени!) се явяват в девет варианта:

- пилотираме *или* само се возим на самолет;
- изкачваме се *или* слизаем;
- летим по определем маршрут *или* се изгубваме;
- самолетът е здрав и сигурен; *или* се разбива, *или* пада.

-*Сънуващият пилотира.* Това означава най-често, че е господар на себе си и че се е отправил

към областта на духовното. Оттук нататък пилотирането може да е трудно или не, апаратът (= личността на сънуващия) преминава през зони на буря или лети безпрепятствено.

-Самолетът е пилотиран от друг. Това може да значи, че Азът на сънуващия е ръководен от неосъзнати сили. И тук всичко зависи от контекста на съня.

В един от сънищата от моя архив сънуващият е пътник, а самолетът е пилотиран от човек с тъмен комбинезон. Машината се тресе и подскача. Сънуващият изпитва страх; пилотът

остава невъзмутим. Липсва усещане за опасност, само впечатление за очакване. Веднага става ясно, че сънуващият е „воден“ от несъзнателни сили. Но какви? Комплекси? Изтласквания? Страхове? Или става дума за Сянката му? Случаят беше точно такъв. Тъкмо Сянката му, несъзнателният му „двойник“, го водеше към светлината - себеосъществяването му, но със съответните „подскоци“.

-Когато сънуваме, че се изкачваме или слизаме със самолет, действията символиката съответно на изкачването и слизането.

-Ако в съня самолетът следва маршрута си или изгубва пътя, тълкуването не е проблем. Контекстът ще ни покаже дали сънуващият е пилот или пътник.

-Символиката на здравия и сигурен самолет е очевидна. Вече видяхме и колко многобройни са сънищата с падане.

Ето един сън на трийсетгодишен мъж. Той пътува в самолет, когато пилотът внезапно пикира към земята, глух за виковете му. В този случай сънят сигнализира на мъжа, че „лети“ прекалено нависоко в материален и духовен смисъл, без да си е осигурил солидна „база“. Налага се временно да слезе на земята. Пилотът явно символизира несъзнаваното. Вътрешният компютър за пореден път отлично си е свършил превантивната работа.

Сватба

Тя е разпространен символ. Представител е на всяка форма на съюз или обединение на сънуващия със самия него или с външния свят. Сватбата често означава, че се осъществява връзка между несъзнаваното и съзнателното, между дълбоката афективност и разума.

При мъжа сватбата представлява (но само в големите сънища!) съюзът със собствената му Анима. В този случай сънят е от капитално значение.

При жената някои сънища следват същия път. Сънуващата се омъжва за непознат човек, символ на Анимуса ѝ, тоест на творческото ѝ и социално осъществяване.

Но сватбите в сънищата стигат и по-далеч. Тогава те са символ на вътрешно „обожествяване“ и на единение с по-обширна от Аза същност.

Скитник

Аз лично притежавам четирийсет сънища на мъже, в които се появява скитник. Той минава за човек, който не познава принудата и е свободен да ходи където пожелае. Живее и умира по собствено желание и се подчинява само на отминаващите сезони. „Клошарите“! Колко мъже се размечтават, като чуват тази дума! Мъже, потънали в сивотата на всекидневието, зависими от норми и правилници, забързани да не изпуснат влака, да не закъснеят за работа, принудени да се подчиняват на началниците си, да плащат данъците си... Скитникът? Колко песни са написани в негова чест, което добре показва копнежа по вътрешната свобода, обсебил човешкото сърце. И макар днес скитникът да е заместен от „хипито“, много хора все така съжеляват, че не са поели по неговия път. Затова скитникът често е представител на Сянката на сънуващия. Той е неговият двойник, скритият му брат, онзи, на когото завижда,

но който е потиснал. Тези значения на скитника се явяват само във важните сънища.

В „малките“ сънища скитникът може да изразява презрението, което изпитваме към себе си, чувството, че сме провалили живота си и сме станали „аутсайдери“. Тогава сънят говори за обезсърчение и тревожност пред несигурното бъдеще.

И все пак не сме ли щастливи, когато сънуваме скитник? Не носи ли той в себе си съкровища от братство и въображение?

При жената скитникът често е рошав и нечист. В този случай той символизира нейния мъжки полюс, недоразвития й Анимус, който трябва да се „приведе в ред“.

Скъпоценен камък

Скъпоценният камък се появява обикновено в големите сънища, които бележат важен етап на промяна и енергетично „центриране“ на личността. Тези сънища показват, че Азът „излиза от пашкула си“. Скъпоценният камък има символика, сходна с тази на огъня заради своя блясък и топло лъчение.

Стълби

По стълбите можем да *се изкачим* или да *слезем*. Вече узнахме какво означава това. Когато *се качваме* по стълби, ние сменяме равнището си - катерим се, отиваме по-нависоко. Такава е и символиката на *издигането*.

Изкачването по стълби говори за стремеж към афективна промяна и към духовност. То е акт на вътрешно пречистване. В

някои сънища горният край на стълбите е охраняван от човешки или животински цербери. Това са *пазачите на прага*, тези, на които трябва да покажем пропуск, преди да достигнем до по-високото ниво и да бъдем „посветени“ в живота.

Слизането по стълби обикновено показва, че вървим навътре към себе си, към инстинктите и несъзнаваното си.

Стълбите служат също за *свързване на две стаи* в къщата (вижте „Къща“ в речника).

Стълбището е тревожният символ на *вертикалното*. По него се качваме или слизаем. Сънуващият е пленник на *едно-единствено измерение*. Стълбището не ни позволява да си починаем освен временно (на „площадката“). Така то представлява човешката вертикалност, безмилостното усилие, липсата на почивка, отсъствието на успокоителната хоризонталност...

Сухи листа

Те, разбира се, изразяват меланхолия и тъга. Може да са символ и на далечното минало. Присъни ли ни се, че метем сухи листа, значи „ликвидираме“ носталгията или отминалите събития. Имам в архива си сънища, в които сънуващият се вижда заровен до шия в сухи листа. Това означава, че личността е обсебена и задушавана от тревожни чувства.

Понякога сухите листа са знак за самоунищожително поведение и символизират зова на смъртта, носталгичен като есента.

Таван

Твърде разпространен в сънищата, таванът има символика, която е част от символиката на къщата. Вижте тази дума в речника.

Тайна

Понякога насън узнаваме тайна или казваме нещо на някого под секрет. Пазим тайната или я споделяме. Във всички подобни сънища цари атмосфера на „посвещаване“ или на „принадлежност“.

Ето накратко един сън на трийсетгодишна жена: *-Тя се намира в голяма зала с колони. Някакъв мъж се приближава до нея и ѝ предава кръгло и гладко камъче. Мъжът слага пръст на устните си и се отдалечава.*

Това е „голям сън“. Той бележи важна вътрешна промяна. *Според асоциациите* на сънувалата сънят може да се разтълкува така:

- *обширната зала с колони* е храм - символ на посвещаване, на знание и истина. В храма се събират хора, които споделят една и съща „тайна“ или едно и също „откровение“. *Кръглото камъче* е всъщност *скъпоценен камък*, който символизира „центъра“ на личността. Мъжът най-вероятно е част от творческата страна на сънуващата, неин Анимус, нейно продължение, насочено към външния живот. Той моли за *мълчание* и споделя с нея *тайна*. А да пазиш тайна е знак за сила. Освен това тайната е и център, фактът, че я поверили, е за сънуващата *привилегия*, доказателство, че е приета сред избраните. Тук тайната е свързана с идеята за *съкровище*.

Посланието на съня е следното: станете такава, каквато сте; нека центърът на личността ви бъде този скъпоценен камък, който ще ви донесе душевно богатство и сила. Вие ще станете собствената си тайна, затова запазете мълчание; споделяйте живота си само с онези, което са способни да го приемат. Защото фактът, че сте станали такава, каквато сте, ви прави свободна и следователно самотна, но заедно с това и единна с притежаващите същата тайна.

Танц

В сънищата танцът има ту сексуална (еротична), ту „религиозна“ символика. В последния смисъл (най-разпространения) сънуващият изпитва усещането, че участва в събития, повисши от собствения му Аз. Така танцът изразява дълбоко „съгласие“ със себе си. Той е ритуал; той отъждествява танцуващия със сътворението. Показва извисяваща се духовност, освобождение от вътрешните задръжки, сдобряване на тялото и душата. В много сънища танцът е знак за вътрешна промяна.

Той може да бъде „оргия“ в най-долното и в най-благородното значение на тази дума. Сънищата с танци са винаги важни; затова трябва да се разглеждат в общия им контекст.

Тетрадка

Ето един сън, от който лесно може да се извлече символиката на тетрадката:

- *Сънувах, че чакам автобуса, за да отида на работа. Носех под мишница папка с документи и някакъв тайнствен пакет. Докато пътувах, отворих пакета - съдържахше тетрадки от*

началното училище. Разтревожих се; изпитвах желание да слеза от автобуса.

Да отбележим, че този човек изпитваше тревожност всяка неделя вечер (както мнозина други ѝ по същите причини). Това е прословутата „неделна и понеделнишка тревожност“, от която страдат много хора в началото на работната седмица. Касае се за траспозиция на безпокойството, изпитвано от детето, когато трябва да се върне на училище, след като е прекарало неделата на сигурно място при майка си и в семейството. Тоест отново ще трябва да „се дават обяснения“ и „да се показва домашното“.

Когато в съня показваме тетрадките си, те вероятно означават, че не сме преодолели детската тревожност, чувството, че сме изоставени от майка ни заради училището. В зрелия живот тази тревожност се пренася върху всекидневната работа и, разбира се, върху началника, който представлява учителите от детството.

Тълпа

Тълпата често се явява в сънища, доминирани от чувство за малоценност, самота, вина. Случва се и да се озовем голи в тълпата. Вече видяхме един сън, в който чантата на

сънуващата се изсипва пред очите на минавачите. Може и да ни се струва, че тълпата ни премазва. Това би означавало, че се чувстваме неспособни да овладеем обстоятелствата в живота си. По същия начин тълкуваме сън, в който тълпата ни „отнася“. Обикновено тя е символ на сляпа стихия, тоест на неосъзнатите сили. В някои сънища тълпата е привидно спокойна - сънуващият се изгубва в нея, потъва в нея. Това е нещо като самоубийство на личността. При такива сюжети тълпата наподобява вода, в която се оставяме да потънем. Става дума за връщане към несъзнателното, към майчината сигурност, за регресия към безотговорното детство.

Хотел

Този символ е в основата на много душевни състояния. Преди всичко е необходимо да се види каква категория е хотелът, в който сме отседнали в съня. Ето няколко примера измежду сънищата, запазени в архива ми:

- Намирах се в луксозен хотел. Като уреждах сметката, установих, че нямам пари. Изпратиха ме да работя в кухнята...

Това е сън с чувство за малоценност. Сънуващият, мъж на четирийсет и осем години, има усещането, че се цели „прекалено нависоко“ в живота, че е самозванец и че възхищението -междувпрочем искрено, - което му засвидетелстват, не е заслужено. Още един човек, който не се обича!

- Бях отседнал в доста жалък хотел, но семеен. Чувствах се добре в него. Никога не излизах, навън...

Видяхме един сън с подобен хотел от „предградията“. И този тук, сънуван от двайсет и девет годишен мъж, показва страх от живота. Сънуващият изпитва усещането, че няма право на по-богато в афективно отношение съществуване. Налице е само-бичуване, потребност от самоунижение, стремеж към мизерен, но „сигурен“ живот (хотелът е „семеен“).

- Намирах се в голям, много голям хотел в Америка, Но дори нямах телефон, а и се бях записал под фалшиво име...

Четирийсетгодишният мъж, на който принадлежи този сън, явно бяга от живота! Но фактът, че е напълно анонимен (фалшивото име), и сигурността, че никой няма да го открие (липсата на телефон); му носят вътрешна сигурност. Нека отбележим, че тук не става дума за „преход“. Тогава щеше да е съвсем друго - сънуващият щеше да е „прекосил“ океана от единия до другия бряг, за да обозначи, че у него настъпва важна вътрешна промяна. Можеше дори да си е сменил името - тоест да е напуснал Аза си заради новата си, по-широка личност. Но случаят не беше такъв.

Хотелът понякога е символ и на майката (като болницата например). Там изцяло се грижат за вас и вие просто си живеете. В такъв случай става дума за регресия към детството.

Местенето от хотел на хотел пък може да символизира вътрешно разпиляване и лутане в живота.

Цар в царица

Те са красиви символи на Бащата и Майката в духовния смисъл на думата. Някога охотно са умирали за своите цар и царица, а би ли хрумнало някому днес да умре за президента на републиката? Царят и царицата са извън времето, те са постоянни. Те съществуват в „продължителността“. Разбираемо е, че появата им в съня е от голямо значение.

Царят е лъчистият вожд. Той упражнява й „централизира“ властта. В съня той става „център“ на афективните ни сили и представлява целостта на нашия Аз така, както символизира целостта на една нация. Царицата пък е пратеничка и посредничка. Тя свързва нашето несъзнавано с „царя“ - висшето ни съзнание.

Царицата може да символизира и Анимата при мъжа, както царят - Анимуса при жената. С тези значения височайшата двойка се явява само в големите сънища.

Църква

В християнския свят символиката на църквата изцяло се слива с тази на Майката (нали казваме „нашата Майка Църквата“?). Поради това тя се превръща в „център“ на личността ни (дори ако не сме вярващи). Тя е нашият вътрешен храм, мястото на покоя и на обновлението ни. Представява също дълбокото несъзнавано, основната афективност.

Да влезеш в църква обикновено означава да се слееш с Майката и така да потърсиш на спокойствие своята истина. Влизането в църква символизира също духовно извисяване, както и „преход“. Защото църквата е „съд“; тя притежава символиката на лодката, на люлката, на кораба. Чрез нея преминаваме от един духовен бряг на друг.

Да излезеш от църква значи, че вече си нов човек, по-зрял. Напускаш животворната Майка и сам поемаш по пътя на живота.

[1] Как сияе утринната звезда (нем.). - Б. пр.

[2] Или Порт де Лиля - една от някогашните „врати“ на Париж, сега улица и спирка на метро. - Б. пр.

[3] Стремеж към материална и социална нищета. - Б. пр.

[4] Тук и по-нататък преводът на стиховете е на Атанас Сугарев. - Б. изд.

[5] „О, свобода, колко престъпления се вършат в твое име“ - последните думи на г-жа Ролан (Жан-Мари Ролан дьо ла Платиер - 1754-1793), в чийто салон се събирали жирондинците. След падането от власт на последните била осъдена на смърт от революционния трибунал и гилотинирана. - Б. пр.

[6] Тук действа вторият принцип на термодинамиката. - Б. а.

[7] В етимологичния смисъл на *religare* (лат.) = свързвам. - Б. а.

[8] Румънски историк на религиите и писател (1907-1986), живял във Франция, професор от Чикагския университет. Автор на „Трактат по история на религиите“, „Шаманизъм и архаични техники на екстаза“, „Йога, безсмъртие и свобода“ и др. - Б. пр..

[9] Швейцарски антрополог и изследовател на митовете и религиите (1815-1887). - Б. пр.

[10] Но значително по-маловажно от майката, която оцветява детския и юношеския живот с много по-наситени и недиференцирани краски. - Б. а.

[11] Ин и Ян - основни принципи в даоистката философия, съответстващи на пасивното и активното, на женското и мъжкото. - Б. пр.

[12] Според легендата - преразказана и в прочутата поема на Хайне -сирена, която с песента ей привличала

[14] Герой от френската епична поема „Песен за Ролан“, загинал на бойното поле в защита на Карл Велики. - Б. пр..

[15] За отбелязване е, че подобна жена може да оглавява кантора или предприятие с убеждението, че именно тя ръководи, докато всъщност е изцяло ръководена от стереотипен Анимус, породен от неправилна връзка с баща й. Такива жени *правят*, но не *създават*. - Б. а.

[16] френски престъпник, обвинен в убийството на десет жени, които.; vnviniui- и изгооил в пещ. Гилотиниран през 1922 г. - Б. пр.

[17] „Варосани гробници, които отвън се виждат хубави, а отвътре са пълни с мъртвешки кости и с всякаква нечистота“ (Евангелие от Матей, 23,27) - Б. пр.

- [18] Песен на песните, 4,12. - Б. пр.
- [19] Немска психоаналитичка (1915-1998), съратничка и последователка на Юнг, автор на „Човекът и неговите символи“, „За сънищата и митовете“, „Тълкуване на приказките“ и др. - Б. пр.
- [20] Първата книга на Стария завет. -Б. пр.
- [21] Оригиналното заглавие е „Гарванът“, което на говорим френски означава човек, който пише анонимни писма. - Б. пр.
- [22] френски философ (1884-1962), посветил изследванията си на връзката между научното познание и света на въображението и символите му. Автор на „Психоанализа на огъня“, „Водата и сънищата“, „Поетика на пространството“, „Поетика на мечтанието“ и др. - Б. пр.
- [23] френски историк и писател (1798-1874), автор на станали класически трудове за историята на Франция. След като се оттегля от активния живот, се посвещава на изследвания на природата и написва „Птицата“ и „Морето“. - Б. пр.
- [24] френски философ (1886-1951), изследвал основните мистични текстове на хиндуизма, таоизма и мюсюлманството. Автор на „Ориенталската метафизика“ и др. - Б. пр.
- [25] френски физик и астроном. - Б. пр.
- [26] „Откровение на Йоана“ - последната книга от Новия завет/- Б. пр.
- [27] В математическия смисъл на термина - Б. а.
- [28] Свръхзнание. - Б. пр.
- [29] френски философ (1902-1987), изследвал пространствено-времевата структура на реалното. Автор на трудовете „Елементи на психобиологията“, „философия на ценностите“, „Кибернетика и произход на информацията“ и др. - Б. пр.
- [30] Френски писател (1920-1997), съавтор, заедно с физика Жак Бер-жие, на езотеричния труд „Утрото на магьосника“. - Б. пр.
- [31] френски писател (1901-1976), автор и на есета за историята и културата като „Метаморфозата на боговете“, „Нереалното“, „Безвременното“ и др. - Б. пр.
- [32] Луи Свети - крал на Франция от 1226 до 1270. - Б. пр.
- [33] Лодкар, прекарвал по река Стикс душите на мъртвите срещу един обол (гр. мит.). - Б. пр.
- [34] На френски изразът има и преносно значение: „търся си онова, което ми подхожда“, - Б. пр.